

2012•2013
FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE WETENSCHAPPEN
*master in de toegepaste economische wetenschappen:
accountancy en financiering*

Masterproef

Het effect van het aanbieden van non-auditdiensten op de auditkwaliteit

Promotor :
Prof. dr. Nadine LYBAERT

Copromotor :
De heer Maarten CORTEN

Ward Deckers

*Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van master in de toegepaste
economische wetenschappen , afstudeerrichting accountancy en financiering*

2012•2013

FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE
WETENSCHAPPEN

*master in de toegepaste economische wetenschappen:
accountancy en financiering*

Masterproef

Het effect van het aanbieden van non-auditdiensten op de
auditkwaliteit

Promotor :
Prof. dr. Nadine LYBAERT

Copromotor :
De heer Maarten CORTEN

Ward Deckers

*Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van master in de toegepaste
economische wetenschappen, afstudeerrichting accountancy en financiering*

Woord vooraf

Ter afsluiting van mijn studies Toegepaste Economische Wetenschappen, afstudeerrichting Accountancy en Financiering aan de Universiteit Hasselt schreef ik deze masterproef. Het onderwerp van deze masterproef ligt zowel in de lijn van mijn afstudeerrichting als in de lijn van mijn interesses. De verwezenlijking van deze masterproef was enkel mogelijk door de hulp en steun van een aantal personen. Daarom wil ik graag langs deze weg mijn dankbaarheid uitdrukken.

In eerste instantie wil ik mijn promotor Prof. Dr. Nadine Lybaert en mijn copromotor De heer Maarten Corten oprecht bedanken. Zij gaven mij zeer goede begeleiding, het nodige advies en terechte kritische bedenkingen. Dit heeft er mede voor gezorgd dat deze eindverhandeling een goed onderbouwd werkstuk is geworden. Graag wil ik ook een heel aantal bedrijven bedanken voor het verstrekken van de nodige informatie via de vragenlijst.

Voorts wil ik graag mijn ouders, mijn zus en mijn vriendin bedanken voor hun morele steun tijdens de afgelopen jaren. Hun geloof, vertrouwen en toeverlaat hebben mij enorm geholpen doorheen deze studies. Vooral mijn ouders verdienen een bijzonder dankwoordje. Zij hebben er voor gezorgd dat ik deze studies kon aanvatten en hebben mij gedurende mijn volledige opleiding gesteund.

Als laatste zou ik mijn klasgenoten en vrienden willen bedanken voor de mooie studententijd. Zij bezorgden mij vier onvergetelijke studentenjaren.

Ward Deckers

Diepenbeek, mei 2013

Samenvatting

In de huidige bedrijfswereld is een onafhankelijke controlerende partij, zoals de bedrijfsrevisor, zeer belangrijk en vrijwel onmisbaar. Zo kan een bedrijfsrevisor toegevoegde waarde bieden omdat hij de betrouwbaarheid van de gerapporteerde financiële staten verhoogt. Het is natuurlijk wel essentieel dat hij zijn audit onafhankelijk, deskundig en degelijk uitvoert. Naast de auditdienst is het voor de bedrijfsrevisor ook toegestaan andere diensten aan te bieden, de zogenaamde non-auditdiensten. Een aantal boekhoudschandalen hebben echter aangetoond dat de non-auditdiensten een belangrijke impact kunnen hebben op de auditkwaliteit. Ook wetenschappelijke studies hebben deze relatie uitvoerig onderzocht, maar zij komen daarbij niet tot een eensgezinde conclusie. Zo vinden sommige studies een positieve, sommige studies een negatieve en sommige studies zelfs helemaal geen impact op de auditkwaliteit. Ons doel is dan ook te onderzoeken op welke manier de non-auditdiensten de auditkwaliteit beïnvloeden in Vlaanderen. Een grote meerwaarde van deze masterproef is het onderzoek op zowel firma-, kantoor- als partnerniveau. De wetenschappelijke studies beperken zich namelijk tot het onderzoek op firmaniveau. Op kantoor- en partnerniveau kan er mogelijk een ander verband aanwezig zijn dan het verband op firmaniveau. Daarom is het uitermate interessant om het onderzoek te voeren op alle drie de niveaus. Deze onderzoeksdoelen hebben geleid tot de volgende centrale onderzoeksvraag:

‘Wat is het effect van het aanbieden van non-auditdiensten op de auditkwaliteit in Vlaamse private ondernemingen?’

In **hoofdstuk 1** lichten we de probleemstelling nader toe. Hierin worden achtereenvolgens het praktijkprobleem, de centrale onderzoeksvraag, de deelvragen en de onderzoeksopzet besproken. Uit dit hoofdstuk kunnen we afleiden dat er een grote bezorgdheid bestaat over het aanbod van non-auditdiensten door auditfirma's. Deze bezorgdheid nam enkel toe, daarom werden in verscheidene landen strenge maatregelen opgelegd aangaande het leveren van deze non-auditdiensten. Zo werden een aantal van deze diensten verboden in België en werd de ‘one to one rule’ in het leven geroepen.

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de audit- en de non-auditdiensten. We bespreken eerst de definitie en het toepassingsgebied van een audit. Daarna bekijken we de onafhankelijkheid van de auditor en bestuderen we de mogelijke maatstaven voor de auditdiensten. Vervolgens gaan we verder met de non-auditdiensten. In dit gedeelte geven we een definitie, een omschrijving, de belangrijkste wetgeving en de mogelijke maatstaven voor de non-auditdiensten. Hoofdstuk 2 maakt duidelijk dat er nogal wat wetgeving bestaat omtrent de audit- en de non-auditdiensten. Het werd ook zeer duidelijk dat de onafhankelijkheid van de auditor een essentiële voorwaarde is voor een kwalitatieve audit. Ten slotte merken we op dat er een heel aantal maatstaven zijn voor het meten van de audit- en de non-auditdiensten.

Vermits in deze eindverhandeling onderzocht wordt welke impact de non-auditdiensten hebben op de auditkwaliteit, is het essentieel dat de auditkwaliteit ook grondig aan bod komt. Dit onderwerp wordt in **hoofdstuk 3** onder de loep genomen. Eerst geven we een definitie en de omschrijving van auditkwaliteit. Verder bespreken we ook de mogelijke manieren die gebruikt kunnen worden om de auditkwaliteit te meten. In de wetenschappelijke literatuur worden verschillende maatstaven gebruikt voor auditkwaliteit. Hoewel earnings management het meest wordt toegepast, bestaat er nog steeds veel onenigheid over de best bruikbare maatstaf.

Hoofdstuk 4 gaat in op het verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit. In dit hoofdstuk worden de mogelijke verbanden die er bestaan tussen de auditkwaliteit en de non-auditdiensten bekeken. Daarna gaan we verder met het bestuderen van welke verbanden er werden teruggevonden in voorgaande wetenschappelijke studies. In theorie zijn er drie mogelijke verbanden tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit: een negatief, geen en een positief verband. Bij de analyse van de empirische studies werd duidelijk dat alle verbanden zijn teruggevonden in de praktijk.

Na de literatuurstudie gaan we verder met het empirisch gedeelte van deze eindverhandeling. Dit onderdeel start met **hoofdstuk 5** waarin de onderzoekshypothesen worden opgesteld. Deze hypothesen bevatten de verwachtingen die we hebben omtrent het verband tussen enerzijds de audit- en de non-auditdienst en anderzijds de auditkwaliteit. Zo verwachten we een positief verband tussen de auditdienst en de auditkwaliteit. Voor de non-auditdiensten daarentegen verwachten we dat deze een negatief effect hebben op de auditkwaliteit.

De onderzoeksopzet wordt besproken in **hoofdstuk 6**. Deze vangt aan met de uittekening van het onderzoek. Op deze manier krijgt de lezer een duidelijk zicht op de manier waarop het onderzoek gevoerd wordt. Dan wordt verder gegaan met het onderzoeksmodel, hier worden de afhankelijke, onafhankelijke en controlevariabelen besproken. Deze variabelen zullen gebruikt worden in de empirische toetsing. Allerlaatst wordt dieper ingegaan op de steekproef. In deze eindverhandeling maken we gebruik van zowel gegevens die we verzamelen uit de Bel-First databank als gegevens die we verkrijgen aan de hand van een vragenlijst. Zo krijgen we uiteindelijk twee datasets waarop we onze hypothesen kunnen testen.

Hoofdstuk 7 bevat het eigenlijke empirische onderzoek. In dit hoofdstuk beginnen we met de bespreking van de outliers, de beschrijvende statistiek en multicollineariteit van beide datasets. Vervolgens wordt overgegaan tot het toetsen van de opgestelde hypothesen, dit gebeurt uiteraard ook voor beide datasets. Na de bespreking van deze resultaten, eindigen we met een aantal robuustheidstesten. Hiermee testen we de robuustheid van de bekomen resultaten.

Tot slot eindigen we met de algemene conclusie in **hoofdstuk 8**. Hierin formuleren we de belangrijkste conclusies die getrokken kunnen worden uit het empirisch onderzoek. Ook zullen er aanbevelingen worden geformuleerd voor verder onderzoek. Zoals werd verwacht vonden we dat de auditdienst een positief effect heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. Hoewel dit niet werd gevonden in alle regressiemodellen is er behoorlijk veel bewijs dat dit positief verband aanwezig is in de praktijk. Voor de non-auditdiensten is de interpretatie iets moeilijker. Enkele regressies vertoonden een negatief verband, maar de meerderheid vertoonde geen significante relatie tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit. Hierdoor hebben we onvoldoende bewijs om te stellen dat er een negatief verband aanwezig zou zijn. Op kantoor- en partnerniveau werd geen enkele regressie gevonden met een negatief verband. Wel werd op beide niveaus de positieve invloed van de auditdienst bevestigd. Uit dit onderzoek kunnen we concluderen dat de auditdienst een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. De non-auditdiensten blijken daarentegen een zeer geringe invloed te hebben op de kwaliteit. Verder onderzoek lijkt wel aangewezen omdat het aantal cases bij het onderzoek op kantoor- en partnerniveau eerder beperkt was.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	I
Samenvatting.....	III
Inhoudsopgave.....	VII
Hoofdstuk 1 Probleemstelling.....	1
1.1 Praktijkprobleem	1
1.2 Onderzoeksvragen.....	3
1.2.1 De centrale onderzoeksvraag	3
1.2.2 De deelvragen.....	3
1.3 Onderzoeksopzet.....	5
Hoofdstuk 2 Auditdiensten en non-auditdiensten	7
2.1 Auditdiensten.....	7
2.1.1 Interne en externe audit	7
2.1.2 Definitie van externe audit	8
2.1.3 Toepassingsgebied	9
2.1.4 Auditvraagtheorieën	10
2.1.5 Onafhankelijkheid van de auditor.....	11
2.1.6 Het meten van auditdiensten.....	13
2.2 Non-auditdiensten	14
2.2.1 Wetgeving rond non-auditdiensten	14
2.2.2 Het meten van non-auditdiensten.....	15
Hoofdstuk 3 Auditkwaliteit	19
3.1 Definitie en omschrijving.....	19
3.2 Maatstaven van auditkwaliteit	20
3.2.1 Expertise van de auditor	20
3.2.2 Earnings management	21
3.2.3 Auditopinie	23
3.2.4 Winstconservatisme.....	24
3.2.5 Winstherziening.....	24

Hoofdstuk 4	Non-auditdiensten en auditkwaliteit	27
4.1	Theoretisch verband	27
4.1.1	Positief verband	28
4.1.2	Geen verband	28
4.1.3	Negatief verband.....	29
4.2	Empirisch bewijs.....	30
Hoofdstuk 5	Onderzoekshypothesen.....	33
5.1	Hypothese aangaande de auditdienst en de kwaliteit van de gerapporteerde staten	33
5.2	Hypothesen aangaande de non-auditdiensten en de auditkwaliteit	33
5.2.1	Firmaniveau.....	34
5.2.2	Kantoorniveau.....	35
5.2.3	Partnerniveau	35
Hoofdstuk 6	Onderzoeksopzet.....	37
6.1	Uittekenen van het onderzoek	37
6.2	Onderzoeksmodel.....	39
6.2.1	Afhankelijke variabelen.....	39
6.2.2	Onafhankelijke variabelen	41
6.2.3	Controlevariabelen	42
6.3	Steekproef.....	45
6.3.1	Gegevensverzameling 1: Bel-First.....	45
6.3.2	Gegevensverzameling 2: Vragenlijst	47
Hoofdstuk 7	Resultaten	49
7.1	Outliers, beschrijvende statistieken en multicollineariteit	49
7.1.1	Outliers	49
7.1.2	Beschrijvende statistieken.....	50
7.1.3	Multicollineariteit.....	54
7.2	Toetsen van de hypothesen.....	57
7.2.1	Dataset 1.....	57
7.2.2	Dataset 2.....	61
7.3	Robuustheidstesten	72

Hoofdstuk 8 Algemene conclusies.....	75
8.1 Conclusies.....	75
8.2 Beperkingen.....	77
8.3 Aanbevelingen.....	77
Lijst van geraadpleegde werken.....	79
Lijst van figuren	85
Lijst van tabellen.....	87
Bijlagen	89
Bijlage 1: Belangrijke empirische studies (uitgebreide versie)	90
Bijlage 2: Afhankelijke variabelen (auditkwaliteit)	96
Bijlage 3: Onafhankelijke variabelen.....	97
Bijlage 4: Controlevariabelen	98
Bijlage 5: Vragenlijst.....	102

Hoofdstuk 1 Probleemstelling

In sectie 1 van dit inleidend hoofdstuk wordt een duidelijke omschrijving gegeven van het praktijkprobleem. Vervolgens gaan we in sectie 2 verder met de bespreking van de centrale onderzoeksvraag en de bijhorende deelvragen. We sluiten dit hoofdstuk af met sectie 3, waar een uiteenzetting wordt gegeven van de onderzoeksopzet van deze masterproef.

1.1 Praktijkprobleem

Voor een onderneming is het van essentieel belang dat haar financiële rapportering van goede kwaliteit is. Hiermee bedoelen we dat de rapportering correct en betrouwbaar moet zijn. Vermits zowel de aandeelhouders als de stakeholders hun keuzes baseren op de jaarrekening, kunnen ondernemingen mogelijk van een aantal extra voordelen genieten wanneer hun financiële resultaten er goed en ook nog eens betrouwbaar uitzien (Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003). De onderneming krijgt namelijk meer vertrouwen van derden en kan bijvoorbeeld eenvoudiger een krediet aangaan, dit krediet goedkoper krijgen, een langer betalingsuitstel afdwingen, etc. De kwaliteit van de uitgevoerde audit bekleedt hierin een zeer belangrijke functie (Ruddock, Taylor, & Taylor, 2006). Het belang van een deugdelijke controlerende partij, zoals een onafhankelijke auditor, is onmisbaar in de huidige bedrijfswereld. Auditoren kunnen namelijk waarde toevoegen aan de jaarrekening door de kans op het opzettelijk onjuist verwerken van boekhoudkundige informatie te verminderen (Ruddock et al., 2006). Grote boekhoudschandalen als WorldCom, Enron en Lernout & Hauspie geven aan hoe belangrijk een hoge auditkwaliteit en een onafhankelijke auditor vandaag de dag is. Wanneer in deze bedrijven een deugdelijke controlerende partij aanwezig was geweest, zou het waarschijnlijk nooit zover zijn gekomen.

Schandalen hebben ervoor gezorgd dat de aandacht voor de auditor beduidend is toegenomen. Een essentiële component van de auditkwaliteit is de onafhankelijkheid van de auditor. Men gaat er vanuit dat een kwalitatief hoogstaande audit enkel kan worden uitgevoerd door een volkomen onafhankelijke auditor (Ruddock et al., 2006). Indien de onafhankelijkheid geschaad is, kan de auditor mogelijk een onbetrouwbare jaarrekening goedkeuren. Dit zou in principe nooit mogen gebeuren en daarom is het belangrijk dat dit voorkomen wordt (Ashbaugh et al., 2003).

Wat betreft de onafhankelijkheid van de auditor en de auditkwaliteit worden de non-auditdiensten zeer vaak als een heel belangrijk onderwerp beschouwd. Auditfirma's bieden tegenwoordig niet enkel auditdiensten aan, ze bieden ook andere diensten aan die we de non-auditdiensten noemen (Barzegar & Mahdi, 2008). Onder de non-auditdiensten verstaan we alle andere diensten dan de auditdienst, aangeboden door dezelfde auditfirma. Een aantal mogelijke non-auditdiensten zijn de volgende: fiscale diensten, consultancy diensten, andere adviesdiensten, etc. Een heel aantal van deze

non-auditdiensten zijn toegestaan, toch zijn er ook een aantal die expliciet verboden worden door de wetgeving (Deloitte, 2012d).

Regelgevers, gebruikers van jaarrekeningen en onderzoekers in de hele wereld drukken hun bezorgdheid uit over het aanbod van non-auditdiensten door de auditfirma's (Paterson & Valencia, 2011). Gedurende de jaren '90 was er een zeer opmerkelijke groei in deze diensten. De U.S. Securities and Exchange Commission (een Amerikaans overheidsorgaan dat beleggers beschermt, kapitaalvorming vergemakkelijkt en zorgt voor zowel eerlijke als efficiënte markten) was erg bezorgd over deze groei (Ashbaugh et al., 2003). Dit Amerikaans overheidsorgaan veronderstelt namelijk dat door de provisie van non-auditdiensten er een versterkte economische band kan ontstaan tussen enerzijds de auditor en anderzijds de cliënt. Wanneer bijvoorbeeld de proportie van de non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen groot is, kunnen we logischerwijze afleiden dat de auditfirma economisch afhankelijk wordt van de cliënt. Het aanbod van non-auditdiensten kan dus mogelijk de onafhankelijkheid van de auditor schaden (Sharma & Sidhu, 2001). Frankel, Johnson en Nelson (2002) geven ook aan dat het aanbod van non-auditdiensten de economische band tussen auditor en cliënt erg kan versterken. Hierdoor krijgt de auditor meer prikkels om in te gaan op de druk van de cliënt en zo ook earnings management toe te staan. Dit zorgt voor een vertekening in de jaarrekening en dus voor een daling van de auditkwaliteit.

Door de toenemende ongerustheid omtrent het aanbieden van non-auditdiensten werden er in verscheidene landen strenge maatregelen opgelegd aan auditoren wat betreft het leveren van non-auditdiensten (Krishnan, Heibatollah, & Zhang, 2005). Zo werd in de U.S. de Sarbanes-Oxley Act in het leven geroepen. Deze legt een verbod op het aanbieden van de non-auditdiensten die de onafhankelijkheid van de auditor schaden. Deze regel verplicht ondernemingen ook tot het geven van meer informatie omtrent auditvergoedingen, non-auditvergoedingen en alle andere vergoedingen (Deloitte, 2012a). Wat België betreft, is het als geregistreerde auditor toegestaan om non-auditdiensten aan te bieden op voorwaarde dat zijn onafhankelijkheid niet in het gedrang komt (Gramling, Rittenberg, & Johnstone, 2012). De diensten die absoluut verboden zijn voor de auditor worden afzonderlijk weergegeven in de wetgeving. In België moet men ook rekening houden met de zogenaamde 'one to one rule'. Deze regel stelt dat andere diensten dan de verboden non-auditdiensten in principe zijn toegestaan, maar de totale vergoedingen aan non-auditdiensten mogen niet hoger zijn dan de totale vergoedingen aan auditdiensten (Deloitte, 2012c). We moeten wel opmerken dat deze regel enkel van toepassing is voor beursgenoteerde bedrijven en bedrijven die verplicht worden tot de publicatie van een geconsolideerde jaarrekening.

De veronderstelling dat het aanbieden van non-auditdiensten de auditkwaliteit schaadt, wordt slechts beperkt bevestigd door empirische studies. Voor deze hypothese is er zowaar ook enig bewijs dat het leveren van non-auditdiensten zelfs een positieve invloed kan hebben op de auditkwaliteit. Dit kan

verklaard worden door een verhoogde kennis van de auditor over het bedrijf. De auditor leert als het ware het bedrijf beter kennen (Frankel, Johnson, & Nelson, 2002).

Het is dus uitermate interessant te onderzoeken welk effect aanwezig is in de Vlaamse context. Het feit dat het verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit nog niet onderzocht werd in Vlaanderen is zeker een meerwaarde voor deze masterproef. Een tweede toegevoegde waarde is het diepgaander onderzoek. In tegenstelling tot de algemeen beschikbare literatuur trachten wij deze problematiek diepgaander te onderzoeken. De meeste voorgaande studies gingen enkel na of de auditfirma ook non-auditdiensten aanbiedt en bekeken dit niet meer verder. Maar in de grotere auditfirma's zijn er vaak verschillende auditkantoren, hieronder verstaan we één van de vestigingen van de auditfirma (bv. Brussel, Hasselt, etc.). Naast deze verschillende auditkantoren zijn er dan ook nog eens verschillende personen (partners) die de audit- en non-auditdiensten uitvoeren. Het is dus mogelijk dat de audit- en non-auditdiensten door een verschillend kantoor of partner worden uitgevoerd, hierdoor is de onafhankelijkheid niet noodzakelijk geschonden bij het aanbieden van non-auditdiensten door eenzelfde firma. Het lijkt aangewezen deze volledige problematiek ook op kantoor- en partnerniveau te bekijken en aldus na te gaan of het uitvoeren van zowel auditing als non-auditing diensten door hetzelfde kantoor en/of dezelfde partner invloed heeft op de onafhankelijkheid van de auditor en of dit zich doortrekt in de kwaliteit van de uitgevoerde audit.

1.2 Onderzoeksvragen

1.2.1 De centrale onderzoeksvraag

Zoals we uit de probleemstelling kunnen afleiden, willen we met deze masterproef onderzoeken welk effect de non-auditdiensten hebben op de auditkwaliteit. Het is namelijk heel interessant om te weten of de non-auditdiensten de onafhankelijkheid van de auditor wijzigt en welke invloed dit heeft op de auditkwaliteit. Vandaar luidt de onderzoeksvraag van deze masterproef:

'Wat is het effect van het aanbieden van non-auditdiensten op de auditkwaliteit in Vlaamse private ondernemingen?'

1.2.2 De deelvragen

Alvorens we een duidelijk antwoord kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag, moeten we een aantal deelvragen opstellen. We hanteren de volgende deelvragen:

- ‘Wat wordt er verstaan onder auditdiensten en hoe wordt het gemeten?’

Deze onderzoeksvraag werd opgesteld met het oogpunt een duidelijk inzicht te verwerven in het auditing gebeuren. Dit onderdeel zal dan ook aanvangen met een omschrijving van audit en de daarbij horende definitie. Vervolgens zullen we verder gaan met de wetgeving, de waarde van een audit en de onafhankelijkheid van de auditor. Afsluitend bespreken we de mogelijke maatstaven voor de auditdiensten.

- ‘Wat wordt er verstaan onder non-auditdiensten en hoe wordt het gemeten? Bestaan er wettelijke beperkingen die het aanbod van de non-auditdiensten reguleren?’

Na het verkrijgen van een duidelijk inzicht in de auditdiensten, is het van belang dieper in te gaan op de non-auditdiensten. Deze diensten staan namelijk centraal in deze masterproef en zullen van groot belang zijn in ons empirisch gedeelte. We zullen starten met een omschrijving om dan verder te gaan met de wetgeving omtrent de non-auditdiensten. We eindigen met het zoeken naar een goede proxy voor de non-auditdiensten. De keuze voor deze proxy zal essentieel zijn, omdat deze de onafhankelijke variabele is in onze empirische toetsing.

- ‘Wat is auditkwaliteit en hoe wordt het gemeten?’

Aangezien we het effect van de non-auditdiensten op de auditkwaliteit gaan onderzoeken, is het belangrijk dieper in te gaan op de kwaliteit van een audit. Er zal een definitie van auditkwaliteit geformuleerd worden en er wordt omschreven wat we eronder verstaan. Vervolgens gaan we de mogelijke maatstaven bekijken. De keuze voor de juiste maatstaf is essentieel omdat deze de afhankelijke variabele is in onze empirische toetsing en dus de verklarende kracht van ons model medebepaald.

- ‘Hoe wordt het effect van de non-auditdiensten op de auditkwaliteit theoretisch gezien?’

Na de bespreking van de auditdiensten, de non-auditdiensten en de auditkwaliteit, gaan we kijken naar het theoretisch verband tussen enerzijds de non-auditdiensten en anderzijds de auditkwaliteit. We trachten te achterhalen hoe de wetenschappelijke literatuur dit verband theoretisch ziet. We bespreken dus de mogelijke theoretische relaties en de drijvende krachten erachter.

- ‘Welke effecten worden door empirische studies bevestigd?’

De bedoeling van deze deelvraag is te bekijken welke theoretische verbanden in de wetenschappelijke literatuur bevestigd werden. Zijn alle theoretische verbanden in de praktijk teruggevonden, is er één

verband dat significant meer voorkomt, hoe werden de verbanden onderzocht etc. zijn belangrijke vragen die we ons in deze deelvraag stellen.

- ‘Welk effect hebben de non-auditdiensten in Vlaanderen op firma-, kantoor- en partnerniveau?’

De finale doelstelling van deze masterproef is te onderzoeken welk effect de non-auditdiensten hebben op de auditkwaliteit in Vlaanderen. Naast het onderzoek op firmaniveau, zullen we het onderzoek doortrekken naar kantoor- en partnerniveau. Daar het mogelijk is om andere resultaten te vinden op deze niveaus, is het uiterst interessant om dit te onderzoeken. Vanuit onze literatuurstudie stellen we een verwachting op die we vervolgens in de realiteit zullen toetsen. We onderzoeken deze problematiek aan de hand van een regressieanalyse die we uitvoeren in een statistisch programma. Verder zullen we een bespreking maken over het gevonden verband om zo af te sluiten met een algemene conclusie.

1.3 Onderzoeksopzet

Daar het de bedoeling is te onderzoeken of het aanbieden van non-auditdiensten een effect heeft op de auditkwaliteit, verkiezen we een verklarend kwantitatief onderzoek. Zowel het reeds uitgevoerde onderzoek als de reeds beschikbare gegevens vormen zeker een meerwaarde bij de realisatie van deze masterproef. Bij het verzamelen van de literatuur maken we hoofdzakelijk gebruik van EBSCOhost en GoogleScholar. Vertrekkende vanuit de literatuurstudie gaan we op zoek naar antwoorden op de centrale onderzoeksvraag en de deelvragen. We trachten een aantal hypothesen af te leiden uit de verzamelde literatuur, deze hypothesen worden doorheen het onderzoek uitgebreid beantwoord. Voor deze masterproef is het noodzakelijk voldoende gegevens te verzamelen, deze komen enerzijds uit de Bel-First databank en anderzijds uit een zelf opgestelde vragenlijst. De gegevens die niet beschikbaar zijn in de Bel-First databank worden namelijk bevraagd aan de hand van een vragenlijst. Vervolgens voeren we onze analyse uit op de bekomen datasets. Gebruikmakend van een regressieanalyse worden de opgestelde hypothesen getoetst en eindigen we met de verklaring van de bekomen resultaten.

Hoofdstuk 2 Auditdiensten en non-auditdiensten

In sectie 1 van dit hoofdstuk behandelen we de auditdiensten. Allereerst beginnen we met het verklaren van het verschil tussen de interne en de externe audit. Hierna formuleren we een definitie van audit, gevolgd door een omschrijving ervan. We gaan verder met een bespreking van de waarde die een audit biedt. Vervolgens geven we een bondige weergave van de relevante wetgeving omtrent het auditgebeuren. Daarna bespreken we waarom de onafhankelijkheid van de auditor zo belangrijk is. We eindigen deze sectie met het onderzoek naar een goede maatstaf voor auditdiensten die we later in onze regressie kunnen gebruiken. In sectie 2 zullen we dan overgaan tot de bespreking van de non-auditdiensten. In deze sectie geven we een omschrijving van de non-auditdiensten, de belangrijkste wetgeving omtrent deze diensten en een overzicht van de maatstaven die de wetenschappelijke literatuur hanteert voor de non-auditdiensten.

2.1 Auditdiensten

2.1.1 Interne en externe audit

Vooraleer we een definitie kunnen formuleren van audit, is het van belang een onderscheid te maken tussen de twee bestaande auditvormen. We hebben enerzijds de interne audit en anderzijds de externe audit.

De interne audit is een onderdeel van het interne controlesysteem van een onderneming. Bijgevolg wordt deze functie bekleed door een werknemer van de onderneming zelf. Het is de taak van de bedrijfsleiding om deze werknemer aan te duiden. Opvallend bij deze vorm van auditing is dat deze niet wettelijk geregeld is, dit is wel het geval bij de externe audit. De interne audit is niet gericht op een getrouwheidsverklaring, maar op doeltreffendheid, doelmatigheid, risicobeheersing en compliance (Dries, VanBrussel, & Willekens, 2004). Zo wordt er voornamelijk een operationele audit uitgevoerd, deze zorgt ervoor dat iedereen zijn verantwoordelijkheden naleeft en dat het interne controlesysteem operationeel en effectief blijft. Ten slotte moeten we vermelden dat deze vorm permanent aanwezig is en dat in principe de interne auditor in schijn en in geest onafhankelijk moet zijn. Hij is echter nooit volkomen onafhankelijk omdat hij een werknemer van de onderneming is (Gramling et al., 2012).

In tegenstelling tot de interne audit, behoort de externe audit niet tot het interne controlesysteem van de onderneming. De externe audit wordt uitgevoerd door een onafhankelijke derde partij en niet door een werknemer van de onderneming. Deze vorm van auditing is wettelijk geregeld en wordt uitgevoerd door de commissaris (Dries et al., 2004). De externe audit bestaat voornamelijk uit de financiële audit, op deze manier doet men een nazicht van de jaarrekening en de onderliggende boekhouding. Zo komt men tot een opinie of de financiële overzichten al dan niet een getrouw beeld

geven van de werkelijkheid. Hoewel de interne audit permanent aanwezig is, zal de externe audit slechts periodiek plaatsvinden, namelijk eenmaal per jaar. Bij deze vorm van controle is volkomen onafhankelijkheid in zowel geest als schijn zeer belangrijk. Een tweede belangrijke vereiste is de deskundigheid of de kennis van zaken (Firth, 2002). Dit zijn de twee essentiële voorwaarden voor een kwalitatief hoogstaande externe audit.

In deze masterproef gaan we het hebben over de externe audit en zal het nooit gaan over de interne audit. Wanneer we het in de verdere uitwerking dus hebben over audit, bedoelen we hier steeds de externe audit mee.

2.1.2 Definitie van externe audit

Een audit van de financiële staten wordt door Gramling, Rittenberg & Johnstone (2012, p. 5) als volgt gedefinieerd:

“Systematic process of objectively obtaining and evaluating evidence regarding assertions about economic actions and events to ascertain the degree of correspondence between those assertions and established criteria and communicating the results to interested users.”

De auditor gaat eerst een systematisch proces uitvoeren, hiermee tracht hij op een objectieve manier informatie te verzamelen omtrent managementbeweringen over economische acties en gebeurtenissen. Vervolgens zal hij onderzoeken in welke mate deze beweringen in overeenstemming zijn met de rapporteringsstandaard, bijvoorbeeld GAAP of IFRS. Indien de externe auditor een aantal afwijkingen vaststelt bij de auditklant gaat hij hiermee in onderhandeling. Indien de auditcliënt deze niet aanpast of ze links laat liggen kan de auditor mogelijk opteren voor een afkeurende verklaring. Finaal zal de auditor zijn bekomen resultaten (het auditrapport) toevoegen aan de jaarrekening. Deze wordt vervolgens gepubliceerd zodat de gegevens beschikbaar zijn voor alle geïnteresseerde gebruikers (Gramling et al., 2012).

Een vrije markteconomie bestaat enkel wanneer de betrokken partijen (bv. aandeelhouders, financiële instellingen, leveranciers, investeerders, etc.) beschikken over accurate, doorzichtige en betrouwbare informatie. Daarom is het erg belangrijk dat een audit van de financiële staten op een objectieve en bonafide manier wordt verricht. Een audit heeft immers enkel nut wanneer het publiek vertrouwen heeft in de objectiviteit en accuraatheid van het auditrapport. Wanneer dit niet het geval is, zal het vertrouwen in het financieel systeem verminderen en dit is negatief voor een vrije markteconomie (Gramling et al., 2012). We besluiten dus dat zowel de onafhankelijkheid van de auditor als de kwaliteit van de uitgevoerde audit zeer essentieel is.

2.1.3 Toepassingsgebied

Initieel was de auditmarkt voornamelijk een zelfregulerende markt. De externe controle is een topprioriteit geworden in de huidige bedrijfswereid en de auditmarkt werd naast zelfregulering ook onderhevig aan overheidsregulering (Dries et al., 2004). Zo ontstond er steeds meer en meer regulering rond de auditmarkt. In dit onderdeel bekijken we de wetgeving omtrent auditing die relevant is voor deze masterproef. Zo bekijken we enerzijds welke ondernemingen wettelijk verplicht zijn een auditor aan te stellen en anderzijds welke personen gerechtigd zijn de audit uit te voeren.

We beginnen met het analyseren van de vraagzijde van de auditmarkt, we bestuderen met andere woorden hoe de vraag naar auditdiensten gereguleerd is. In nagenoeg alle landen is deze vraag naar audit gereguleerd. In België is de controle van de financiële staten verplicht voor alle grote ondernemingen, hieronder vallen ook de zeer grote vzw's en de zeer grote stichtingen (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2012).

Een onderneming is groot en is zodoende verplicht een bedrijfsrevisor aan te stellen wanneer (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2012):

- haar gemiddeld personeelsbestand (in voltijdse equivalenten) op jaarbasis meer dan 100 bedraagt of;
- zij meer dan één van de volgende drempels overschrijdt:
 - jaargemiddelde van het personeelsbestand (in voltijdse equivalenten): 50;
 - jaaromzet (exclusief btw): 7 300 000 euro;
 - balanstotaal: 3 650 000 euro.

Een vzw of stichting is zeer groot en is verplicht een bedrijfsrevisor aan te stellen wanneer (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2012):

- haar gemiddeld personeelsbestand (in voltijdse equivalenten) op jaarbasis meer dan 100 bedraagt of;
- zij meer dan één van de volgende drempels overschrijdt:
 - jaargemiddelde van het personeelsbestand (in voltijdse equivalenten): 50;
 - ontvangsten op jaarbasis, andere dan uitzonderlijke opbrengsten (exclusief btw): 6 250 000 euro;
 - balanstotaal: 3 125 000 euro.

Een heel aantal ondernemingen zijn dus wettelijk verplicht een controle van de financiële staten uit te voeren. Nochtans zijn er ook ondernemingen die dit niet verplicht zijn en toch vrijwillig een externe controle laten uitvoeren (Dries et al., 2004). De redenen hiervoor worden in de volgende sectie besproken (zie 2.1.4).

Nu gaan we verder met de regulering van de aanbodzijde van de auditmarkt. Het is namelijk zo dat enkel een bedrijfsrevisor toegelaten is de financiële staten van een onderneming te controleren (Dries et al., 2004). Het beroep van bedrijfsrevisor mag enkel worden uitgevoerd indien voldaan wordt aan artikel 5 van de Wet van 22 juli 1953 (gewijzigd door de Wet van 21 februari 1985). In dit artikel lezen we dat het beroep enkel toegankelijk is voor een natuurlijk persoon, voor een persoon die beschikt over een vestiging in de Europese Unie, een bepaalde leeftijd bereikt heeft, in het bezit is van een Belgisch diploma van universitair niveau, etc. De bedrijfsrevisor wordt belast met de wettelijke opdracht gegeven door artikel 4 van de Wet van 22 juli 1953: "De bedrijfsrevisor heeft als hoofdtaak alle opdrachten uit te voeren die bij of krachtens de wet aan de bedrijfsrevisoren uitsluitend zijn toevertrouwd en op algemene wijze, alle controle-opdrachten te vervullen met betrekking tot boekhoudkundige staten van ondernemingen, verricht met toepassing van of krachtens de wet". Hij wordt verwacht zijn taak op een volkomen onafhankelijke manier uit te voeren.

2.1.4 Auditvraagtheorieën

Het belangrijkste onderdeel dat een bedrijf ontvangt van een externe audit is het auditverslag. Toch heeft een audit veel meer waarde dan enkel dit verslag. In normale omstandigheden wordt er een goedkeuring van de jaarrekening gegeven en deze zorgt voor een hogere betrouwbaarheid. Zodanig zullen alle betrokken partijen meer vertrouwen krijgen in het geauditeerde bedrijf. Een tweede pluspunt kan de preventie van fouten en onregelmatigheden zijn. Ten slotte is er de meerwaarde voor het interne controlesysteem, de audit kan er namelijk voor zorgen dat dit systeem efficiënter en effectiever opereert.

Zoals in de vorige sectie weergegeven, zijn niet alle ondernemingen verplicht een externe controle te laten uitvoeren. Desondanks worden er toch vaak audits verricht bij ondernemingen die dit niet wettelijk verplicht zijn. Om deze vrijwillige vraag te verklaren maken we gebruik van twee auditvraagtheorieën (Dries et al., 2004). Deze theorieën zijn ook van toepassing voor ondernemingen die verplicht zijn een auditor aan te stellen. De auditvraagtheorieën verklaren in het geval van een verplichte audit de vraag naar auditkwaliteit.

De eerste belangrijke vraagtheorie wordt de agency theorie genoemd. In een onderneming bestaat er vaak een informatieasymmetrie tussen enerzijds het management en anderzijds de aandeelhouder, de kredietverlener en alle andere stakeholders (Moore & Ronen, 1990). Deze asymmetrische informatie zorgt ervoor dat er moeilijkheden optreden bij het motiveren van de agent door de principaal (Jensen & Meckling, 1976). Wanneer de principaal deze asymmetrie wil verminderen of wegwerken, kan een audit veel hulp bieden (DeFond, 1992). Een goed voorbeeld is de relatie tussen het management en de aandeelhouders. Beide partijen hebben andere informatie en stimulansen, daarom is het de taak van de aandeelhouders om het management zo te motiveren dat ze in hun belang werken (Simunic, 1990). Een mogelijke manier is het aantrekken van een externe auditor om de financiële staten te

controleren. De auditor voert een controle uit van de volledige jaarrekening en zo komen aandeelhouders te weten of het management op een correcte manier heeft gewerkt. Op deze manier wordt de asymmetrische informatie verminderd en de controle kan mogelijk ook economische voordelen verschaffen (Dries et al., 2004).

De tweede vraagtheorie is de zogenaamde deep-pocket of verzekeringstheorie. Bedrijven hebben steeds het risico failliet te gaan. Derden zullen bij een faillissement vaak de auditor voor een gedeelte aansprakelijk stellen, hij heeft immers de financiële staten goedgekeurd (Nguyen & Pelma, 2008). De failliete onderneming probeert de auditor verantwoordelijk te stellen voor geleden verliezen en dit terwijl de auditor geen garantie biedt over de levensvatbaarheid van de onderneming. Bij een faillissement hebben de aandeelhouders en de schuldeisers dus de neiging om auditors te vervolgen wegens schending van het gemeen recht en de statutaire taken. De reden waarom auditors worden geacht 'deep pockets' te hebben, komt omdat ze wettelijk verplicht zijn om over een professionele aansprakelijkheidsverzekering te beschikken (Nguyen & Pelma, 2008). Een onderneming gaat dus eigenlijk een auditor aantrekken als een soort verzekering tegen een potentieel falen (Dries et al., 2004).

Beide theorieën maken duidelijk dat een externe audit heel nuttig is in de huidige bedrijfswereld. We merken op dat de externe controle een belangrijke rol speelt bij het bouwen van vertrouwen, het maken van beslissingen, etc. Dit alles heeft er voor gezorgd dat de laatste tientallen jaren de auditsector beduidend is gegroeid (Barzegar & Mahdi, 2008).

2.1.5 Onafhankelijkheid van de auditor

De onafhankelijkheid van de auditor is de fundamentele voorwaarde in het auditgebeuren. Wanneer de auditor afhankelijk is, heeft een externe audit absoluut geen waarde (Barzegar & Mahdi, 2008). De onafhankelijkheid bepaalt namelijk in grote mate de geloofwaardigheid van de auditor (Dopuch, King, & Schwartz, 2003). De derde richtlijn, opgesteld door de International Federation of Accountants (IFAC), definieert de onafhankelijkheid van de auditor als volgt:

"The auditor should be straight forward, honest and sincere in his approach to his professional work. He must be fair and must not allow prejudice or bias to override his objectivity. He must also maintain an impartial attitude and both be and appear to be free of any interest which might be regarded, whatever its actual effect, as being incompatible with integrity and objectivity."

Auditoren zouden rechtuit en eerlijk moeten zijn bij het uitvoeren van hun beroepsactiviteit. Hierbij mag hij geen vooringenomen mening hebben, aangezien hij zijn objectiviteit in stand dient te houden. Deze onpartijdige houding moet hij te allen tijde behouden evenals zijn integriteit en objectiviteit (Barzegar & Mahdi, 2008).

Volgens de gedragscode (Code of Ethics) van de IFAC zijn er twee vormen van onafhankelijkheid: de werkelijke en de gepercipieerde onafhankelijkheid (Barzegar & Mahdi, 2008). Het Instituut van de Bedrijfsrevisoren definieert in de normen inzake bepaalde aspecten verbonden met de onafhankelijkheid van de commissaris (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2007, p. 4) de werkelijke onafhankelijkheid als volgt:

“Een morele houding waarbij alleen rekening wordt gehouden met de te nemen beslissingen in het kader van de uitvoering van het mandaat met alle overwegingen die voor de toevertrouwde taak van belang zijn.”

Een auditor is dus werkelijk onafhankelijk wanneer hij niet beïnvloedbaar is door het management en hij steeds objectief en onpartijdig handelt. Auditoren moeten altijd professioneel sceptisch staan tegenover de beweringen van het management (Gramling et al., 2012; Watts & Zimmerman, 1981). De werkelijke onafhankelijkheid geeft dus aan dat de auditor een onafhankelijke denkwijze hanteert bij het plannen en uitvoeren van een audit en dit resulteert in een onpartijdig auditrapport (Dopuch et al., 2003).

In diezelfde norm inzake onafhankelijkheid (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2007, p. 4) definieert Het Instituut van de Bedrijfsrevisoren de gepercipieerde onafhankelijkheid als volgt:

“Het vermijden van feiten en situaties die dermate van belang zijn dat zij een redelijk denkende en geïnformeerde derde ertoe kunnen brengen het vermogen van de bedrijfsrevisor om objectief te handelen, in twijfel te trekken.”

In deze vorm van onafhankelijkheid moet de auditor door deskundige gebruikers van de financiële staten beschouwd worden als onafhankelijk (Watts & Zimmerman, 1981). Wanneer de auditor bijvoorbeeld een investering heeft in de geauditeerde onderneming, wordt hij door de gebruikers niet meer gezien als een onafhankelijke partij. In deze situatie behoudt hij mogelijk zijn werkelijke onafhankelijkheid, maar zijn gepercipieerde onafhankelijkheid wordt aangetast (Gramling et al., 2012).

Vooraf de werkelijke onafhankelijkheid is essentieel, maar het is toch belangrijk dat de auditor deze beide vormen van onafhankelijkheid nastreeft (Dopuch et al., 2003). We merken op dat onafhankelijkheid een zeer belangrijk begrip is in de auditwereld. Wanneer de auditor één van de twee vormen niet naleeft zal de waarde van een uitgevoerde audit beduidend dalen en zal ze nog maar van weinig betekenis zijn (Barzegar & Mahdi, 2008).

2.1.6 Het meten van auditdiensten

In ons empirisch onderzoek is het noodzakelijk een maatstaf te hebben voor de auditdiensten. Vandaar dat het essentieel is om te weten welke mogelijkheden er bestaan om deze te meten. We geven in wat volgt een overzicht van de mogelijke maatstaven voor auditdiensten die gebruikt worden in de wetenschappelijke literatuur.

Een eerste maatstaf voor de auditdiensten die in de wetenschappelijke literatuur gebruikt wordt, is eenvoudigweg de totale auditvergoedingen van een auditklant (Antle, Gordon, Narayanamoorthy, & Zhou, 2004; Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003; Gul, Jaggi, & Krishnan, 2007; Srinidhi & Gul, 2007). Met deze proxy krijgen we een indicatie van hoe hoog de vergoedingen van de auditdiensten exact zijn. Onderzoekers verkiezen wel om het natuurlijk logaritme van dit getal te nemen, omdat dit de regressieanalyse ten goede komt.

Het percentielniveau van de auditvergoedingen is een andere mogelijkheid als maatstaf voor de auditdiensten (Frankel et al., 2002). De auditvergoedingen worden per auditor van klein naar groot geordend. Vervolgens worden ze in tien groepen ingedeeld, op deze manier kunnen we zien hoe belangrijk de auditvergoeding van een klant is voor de auditfirma.

Een volgende proxy voor de auditdiensten is de totale vergoeding betaald aan de auditfirma (Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003; Callaghan, Parkash, & Singhal, 2009; Chung & Kallapur, 2003; Gul, Jaggi, & Krishnan, 2007; Larcker & Richardson, 2004; Lim & Tan, 2008; Mitra, 2007; Reynolds, Deis, & Francis, 2004; Srinidhi & Gul, 2007). Deze maatstaf is de som van de auditvergoedingen en de non-auditvergoedingen die het geauditeerd bedrijf verschuldigd is aan de auditor. De wetenschappelijke literatuur verkiest wel het natuurlijk logaritme te nemen, hierdoor zullen de resultaten in het empirisch onderzoek correcter zijn. Een variant van deze proxy is de ratio totale vergoedingen van de auditklant ten opzichte van de totale inkomsten van het auditkantoor (Chung & Kallapur, 2003). Op deze manier tracht men ook rekening te houden met de financiële belangrijkheid van de klant. Hoe korter deze verhouding bij één ligt, hoe belangrijker de auditklant voor het auditkantoor.

Ook voor de totale vergoedingen hanteert de wetenschappelijke literatuur occasioneel het percentielniveau (Frankel et al., 2002). Deze wordt op dezelfde manier berekend als het percentielniveau van de auditvergoedingen. De totale vergoedingen worden namelijk per auditor van klein naar groot geordend, hierna worden ze verdeeld over tien groepen. Door deze indeling kunnen we dus zien hoe belangrijk de totale vergoeding van een klant is voor de auditfirma.

2.2 Non-auditdiensten

2.2.1 Wetgeving rond non-auditdiensten

Zoals we reeds vermeld hebben in het praktijkprobleem bieden auditfirma's tegenwoordig niet enkel auditdiensten aan, ze bieden ook andere diensten aan die we de non-auditdiensten noemen (Barzegar & Mahdi, 2008). Onder de non-auditdiensten verstaan we alle andere diensten dan de auditdiensten die worden aangeboden door de auditfirma. Een aantal mogelijke non-auditdiensten zijn de volgende: fiscale diensten, consultancy diensten, andere adviesdiensten, etc.

In België is het voor auditoren toegestaan non-auditdiensten aan te bieden aan auditcliënten zolang deze hun onafhankelijkheid niet negatief beïnvloeden (Deloitte, 2012b). Toch zijn er reeds een aantal non-auditdiensten verboden voor de auditoren (Deloitte, 2012d). Een overzicht van de niet verenigbare non-auditdiensten wordt weergegeven door artikel 183ter van het KB van 4 april 2003 (Dries et al., 2004). Alle niet verenigbare non-auditdiensten worden weergegeven in de volgende tabel:

Tabel 1: Niet verenigbare non-auditdiensten (KB 4 april 2003, artikel 183ter)

Niet verenigbare non-auditdiensten: De commissaris kan zich niet onafhankelijk verklaren in geval hij:	
1	in de gecontroleerde vennootschap een beslissing neemt of in de besluitvorming tussenkomt;
2	bijstand verleent of deelneemt aan de voorbereiding of het voeren van de boekhouding of aan de opstelling van de jaarrekening of van de geconsolideerde jaarrekening van de gecontroleerde vennootschap;
3	instaat voor de opstelling, de ontwikkeling, de invoering en het beheer van technologische systemen van financiële informatie in de gecontroleerde vennootschap;
4	instaat voor het waarderen van de elementen van de jaarrekening of van de geconsolideerde jaarrekening van de gecontroleerde vennootschap indien deze een belangrijk element vormen van de jaarrekening;
5	deelneemt aan de interne auditfunctie;
6	de gecontroleerde vennootschap vertegenwoordigt bij de afwikkeling van fiscale of andere geschillen;
7	tussenkomt in de werving van personen die deel uitmaken van een orgaan of van het leidinggevend personeel van de gecontroleerde vennootschap.

Bij het lezen van deze tabel merken we meteen op dat de vernoemde diensten inderdaad potentieel gevaarlijk zijn voor de onafhankelijkheid van de auditor. Alle andere diensten (bv. advisory, tax services, consulting, etc.) dan deze neergeschreven in artikel 183ter zijn in principe toegestaan.

In principe zijn alle diensten, uitgezonderd de verboden non-auditdiensten, in wezen toegestaan (Deloitte, 2012c). Toch zal de auditor ook rekening moeten houden met de zogenaamde 'one to one rule'. Deze stelt dat de totale vergoeding aan non-auditdiensten niet hoger mag zijn dan de totale vergoeding aan auditdiensten (Dries et al., 2004). Wanneer de vergoeding van de non-auditdiensten veel hoger zou zijn dan de vergoeding van de auditdiensten, kan de auditfirma een verhoogde economische afhankelijkheid ervaren. Hierdoor zal de onafhankelijkheid van de auditor in het gedrang komen (Gramling et al., 2012). We moeten wel opmerken dat de 'one to one rule' enkel van toepassing is voor beursgenoteerde bedrijven en bedrijven die verplicht worden tot de publicatie van een geconsolideerde jaarrekening (Deloitte, 2012c). Voor private ondernemingen bestaat er dus geen wettelijke beperking aangaande de verhouding tussen de non-auditvergoedingen en de auditvergoedingen. Het Instituut van de Bedrijfsrevisoren maakt wel het volgende duidelijk in de normen inzake de onafhankelijkheid van de commissaris (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2007, p. 7):

“De commissaris dient tevens te overwegen of het bedrag van de honoraria met betrekking tot andere opdrachten dan de controle van de rekeningen in de gecontroleerde entiteit en de daarmee verbonden entiteiten een risico van financiële afhankelijkheid kan teweeg brengen, in het bijzonder wanneer het bedrag van de honoraria voor non-auditdiensten het bedrag van de honoraria voor auditdiensten overschrijdt. Deze overweging dient zelfs gemaakt te worden ten aanzien van niet beursgenoteerde vennootschappen en diegene die niet gehouden zijn tot het opstellen en openbaar maken van een geconsolideerde jaarrekening.

In het geval dat het risico als significant wordt beschouwd, en zonder afbreuk te doen aan de toepasselijke wettelijke bepalingen, moet de commissaris veiligheidsmaatregelen treffen om het risico te verminderen tot een aanvaardbaar niveau.”

We kunnen dus besluiten dat de auditor van private ondernemingen moet overwegen of de verhouding tussen de non-auditvergoedingen en de auditvergoeding een financiële afhankelijkheid teweegbrengt. Voor deze ondernemingen is er namelijk geen wettelijke afdwingbaarheid zoals bij de beursgenoteerde ondernemingen en bedrijven die verplicht worden tot publicatie van een geconsolideerde jaarrekening. Indien de auditor kan argumenteren dat er bij een private onderneming geen financiële afhankelijkheid ontstaat, zal er zich geen enkel probleem voordoen.

2.2.2 Het meten van non-auditdiensten

Aangezien het in ons empirisch onderzoek belangrijk is een maatstaf te hebben voor de non-auditdiensten, is het essentieel om te weten welke mogelijkheden er bestaan om deze te meten. Bij het bepalen van een non-auditdienstenproxy die de economische band tussen de zittende auditor en de auditcliënt goed meet, bestaat er veel onenigheid tussen de onderzoekers (Habib, 2012). We

geven in deze sectie een overzicht van de mogelijke maatstaven van non-auditdiensten die gebruikt worden in de wetenschappelijke literatuur.

Een frequent gehanteerde en goede maatstaf voor de non-auditdiensten is de ratio van de non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen (Agrawal & Chadha, 2005; Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003; Callaghan, Parkash, & Singhal, 2009; Ferguson, Seow, & Young, 2004; Firth, 2002; Frankel, Johnson, & Nelson, 2002; Gore, Pope, & Singh, 2001; Gul, Jaggi, & Krishnan, 2007; Habib & Islam, 2007; Huang, Mishra, & Raghunandan, 2007; Larcker & Richardson, 2004; Mitra, 2007; Reynolds, Deis, & Francis, 2004; Ruddock, Taylor, & Taylor, 2006; Srinidhi & Gul, 2007; Zhang & Emanuel, 2008). Deze proxy geeft een indicatie over de economische band tussen de auditklient en de auditor. Indien deze ratio hoog is, zal de auditor afhankelijker zijn van de auditklient. Als deze ratio klein is, zal de auditor onafhankelijker zijn van de auditklient. Deze maatstaf wordt niet beïnvloed door de grootte van de vergoedingen. Daarom geeft deze maatstaf niet echt een duidelijk oordeel over de financiële belangrijkheid van een auditklient (Frankel et al., 2002).

Een eerste alternatief van deze maatstaf is de ratio van de non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale inkomsten van het auditkantoor (Chung & Kallapur, 2003; Larcker & Richardson, 2004). Deze proxy houdt meer rekening met de financiële belangrijkheid van de auditklient. Een tweede mogelijk alternatief van deze maatstaf is de ratio van de non-auditvergoedingen ten opzichte van de auditvergoeding (Ruddock, Sherwood, & Taylor, 2004).

Een mogelijke maatstaf die we kunnen hanteren voor het bepalen van de financiële belangrijkheid van een auditklient is het percentielniveau van de non-auditvergoedingen (Ferguson, Seow, & Young, 2004; Frankel, Johnson, & Nelson, 2002; Lim & Tan, 2008). Deze proxy is een waarde tussen 0 en 1 en wordt steeds per auditkantoor berekend. De non-auditvergoedingen worden per auditor van klein naar groot geordend, vervolgens worden ze ingedeeld in tien percentielen. Het laagste percentiel, waar de non-auditvergoedingen het laagst zijn, krijgt bijgevolg de waarde 0. Het percentiel met de hoogste auditvergoedingen krijgt de waarde 1. Een waarde kort bij 1 betekent bijgevolg dat de financiële belangrijkheid van de hoger is dan een waarde kort bij 0.

Zoals reeds aangehaald bij de maatstaven voor auditdiensten, bestaat er ook een proxy die zowel rekening houdt met de audit als de non-auditdiensten. Deze is de totale vergoeding, zijnde de som van alle auditvergoedingen en non-auditvergoedingen, die de auditfirma ontvangt van de auditklient (Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003; Callaghan, Parkash, & Singhal, 2009; Chung & Kallapur, 2003; Gul, Jaggi, & Krishnan, 2007; Larcker & Richardson, 2004; Lim & Tan, 2008; Mitra, 2007; Reynolds, Deis, & Francis, 2004; Srinidhi & Gul, 2007). Deze proxy wordt beïnvloed door de non-auditvergoedingen en geeft in redelijke mate de financiële belangrijkheid weer. In het wetenschappelijk onderzoek wordt geopteerd het natuurlijk logaritme te gebruiken in de

regressieanalyse. Een variant van deze maatstaf is de zogenaamde RankTotal, deze is gelijk aan het percentielniveau van de totale vergoedingen (Frankel et al., 2002).

De wetenschappelijke literatuur gebruikt ook de non-auditvergoedingen als proxy voor de non-auditdiensten (Antle, Gordon, Narayanamoorthy, & Gul, 2004; Ashbaugh, LaFond, & Mayhew, 2003; Basioudis, Papakonstantinou, & Geiger, 2008; Ferguson, Seow, & Young, 2004; Gul, Jaggi, & Krishnan, 2007; Lim & Tan, 2008; Srinidhi & Gul, 2007). Met deze maatstaf wordt gefocust op de grootte van de non-auditvergoedingen. Dit in tegenstelling tot de ratio van de non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen. Deze ratio focust zich namelijk op de economische band tussen de auditor en het geauditteerde bedrijf. We moeten wel opmerken dat de non-auditvergoedingen op zich niet veelzeggend zijn. Daarom verkiezen onderzoekers om het natuurlijk logaritme van de non-auditvergoedingen te nemen als maatstaf.

Sommige studies trachten ook verschillen te vinden in de soort non-auditdienst die werd uitgevoerd bij de auditklant (Huang, Mishra, & Raghunandan, 2007; Kinney, Palmrose, & Scholz, 2004). Zo ging Huang et al. (2007) na of de invloed van de fiscale diensten anders is dan de totale non-auditdienst. Het is dus ook mogelijk om de non-auditvergoedingen in categorieën op te delen en iedere categorie afzonderlijk te onderzoeken.

Een laatste mogelijke maatstaf is de onverwachte non-auditvergoeding (Ruddock, Sherwood, & Taylor, 2004; Ruddock, Taylor, & Taylor, 2006). Er wordt namelijk verwacht dat hoge onverwachte non-auditvergoedingen zorgen voor een toename in de economische band tussen de auditor en de auditklant (Ruddock et al., 2006). De berekening van deze proxy begint met het schatten van de verwachte non-auditvergoedingen. Dit gebeurt in een statistisch programma aan de hand van een regressie. De bekomen waarde wordt vervolgens verminderd met de werkelijke non-auditvergoeding. Deze uitkomst wordt dan gebruikt als proxy voor de non-auditdiensten (Ruddock et al., 2006).

Hoofdstuk 3 Auditkwaliteit

Deze masterproef tracht te verklaren en te onderzoeken welke invloed het aanbod van de non-auditdiensten heeft op de auditkwaliteit. Vandaar is het bijzonder belangrijk te weten wat we verstaan onder auditkwaliteit. In sectie 1 vangen we dan ook aan met een definitie en omschrijving van auditkwaliteit. Vervolgens bekijken we in sectie 2 de mogelijke manieren waarmee de auditkwaliteit gemeten kan worden.

3.1 Definitie en omschrijving

DeAngelo (1981, p. 186) gebruikt de volgende definitie voor de kwaliteit van auditdiensten:

“The market-assessed joint probability that a given auditor will both (a) discover a breach in the client’s accounting system, and (b) report the breach.”

De auditkwaliteit is dus afhankelijk van de waarschijnlijkheid dat een auditor een inbreuk of een tekortkoming in het boekhoudsysteem van de klant ontdekt en dat hij deze fout ook nog eens rapporteert (Watts & Zimmerman, 1981). De waarschijnlijkheid dat een auditor een inbreuk ontdekt hangt af van de technologische capaciteiten van de auditor, de gehanteerde auditprocedure, de gebruikte steekproef, etc. De voorwaardelijke kans dat de auditor de waargenomen inbreuk vervolgens nog eens rapporteert, wordt bepaald door de onafhankelijkheid van de auditor ten aanzien van de auditcliënt (DeAngelo, 1981). Wanneer het een volkomen onafhankelijke relatie is, dan zal de auditor de inbreuk veelal rapporteren. Wanneer de onafhankelijkheid twijfelachtig en aangetast is, zal de inbreuk veel minder snel gerapporteerd worden. Wanneer beide voorwaarden ingevuld zijn, kunnen we spreken van een hoge auditkwaliteit (DeAngelo, 1981).

Hoewel de definitie van DeAngelo (1981) de meest gehanteerde is in de literatuur zijn er toch nog een heel aantal vergelijkbare definities opgesteld. Zo wordt auditkwaliteit door Wallace (1980, in Li, 2007, p. 11) als volgt gedefinieerd:

“Measure of auditors’ ability to reduce noise and improve fineness in accounting data.”

Palmrose (1988, p. 56) geeft dan weer de volgende definitie voor auditkwaliteit:

“Since the purpose of an audit is to provide assurance on financial statements, audit quality is the probability that financial statements contain no material misstatements.”

Een andere variant werd opgesteld door Lee et al. (1999, in Li, 2007, p. 11):

“Probability that an auditor will not issue an unqualified report for statements containing material errors.”

Een laatste definitie die we vermelden is deze van Beatty (1989, in Li, 2007, p. 11). Hij definieert auditkwaliteit als volgt:

“Accuracy of the information reported by auditors.”

Bij het lezen van deze definities merken we op dat ze in essentie vergelijkbaar zijn. Ze definiëren auditkwaliteit namelijk steeds aan de hand van de nauwkeurigheid en correctheid van de gerapporteerde financiële staten. Hoewel de definities niet echt sterk verschillen van elkaar, verkiest de meerderheid van de literatuur de definitie van DeAngelo (1981). Deze bevat namelijk zowel de bekwaamheid als de onafhankelijkheid van de auditor (Li, 2007).

3.2 Maatstaven van auditkwaliteit

3.2.1 Expertise van de auditor

Algemeen wordt gesteld dat audits uitgevoerd door grote auditfirma's (big-4 auditors) van betere kwaliteit zijn dan audits die worden uitgevoerd door andere auditfirma's (Francis, 2004). Aanvankelijk werd de big-4 als een zeer homogene groep gezien. De wetenschappelijke literatuur veronderstelde namelijk dat de auditkwaliteit bij iedere big-4 firma ongeveer gelijk is. Deze visie werd echter aangepast. De big-4 firma's zijn immers niet dergelijke homogene groep als initieel gedacht werd. De auditkwaliteit binnen de big-4 firma's kan dus wel degelijk uiteenlopen omdat er verschillen zijn tussen de auditors die bij deze big-4 werken (Francis, 2004).

Solomon, Shields, & Whittington (1999) argumenteren dat een auditor die veel opereert binnen eenzelfde industrie, zeer veel specifieke kennis vergaart in deze industrie. Op die manier kan hij zich ontplooiën tot een expert in die industrie. De aanzienlijke kennis die de auditor heeft verworven, zorgt ervoor dat hij betere auditbeslissingen kan nemen en dat de auditkwaliteit hoger is (DeFond, 1992; Francis, 2004). De mate van expertise kan dus een indicatie van auditkwaliteit zijn. Een andere belangrijke variabele die van invloed is op de auditkwaliteit, is de ambtstermijn van de auditor. Hoe langer de ambtstermijn, des te hoger de kennis van de auditor over het bedrijf. Deze kennis zorgt meestal voor een verhoogde kwaliteit. Een nieuwe auditor zal vaak een lagere auditkwaliteit kunnen bieden, omdat hij nog niet veel kennis bezit over het geauditeerde bedrijf (Francis, 2004). Een te lange ambtstermijn kan de auditor mogelijk wel afhankelijk maken van de auditcliënt, hierdoor kan de auditkwaliteit dalen.

3.2.2 Earnings management

Wanneer we spreken over auditkwaliteit, is het zeer belangrijk dieper in te gaan op het zogenaamde earnings management. Davidson, Stickey, & Weil (1987, in Aljifri, 2007, p. 75) hanteren de volgende definitie voor earnings management:

“A process of taking deliberate steps within the constraints of generally accepted principles to bring about a desired level of reporting earnings.”

Winstmanipulatie is dus het proces waarin weloverwogen beslissingen worden genomen, binnen de beperkingen van de algemeen aanvaarde principes, om te komen tot een gewenst niveau van gerapporteerde winst (Davidson et al., 1987, in Aljifri, 2007). Volgens Aljifri (2007) zijn er twee technieken om het winstcijfer te beïnvloeden.

Een eerste techniek zijn de echte acties die direct de winst beïnvloeden, zoals operationele-, investerings- en financieringsacties. Een onderneming die een echte actie onderneemt ter beïnvloeding van de winst, weet dat deze zichtbaar is voor de buitenwereld. Een goed voorbeeld van zulke actie is het moment waarop de onderneming onderhoud verricht aan een machine. Indien de onderneming verwacht dat de winsten van het huidige jaar hoog zijn, dan zal men het onderhoud dit jaar uitvoeren. Wanneer de winsten dit jaar eerder aan de lage kant zijn, opteert men het onderhoud uit te stellen naar volgend boekjaar. Met dergelijke acties kan de onderneming de winst beïnvloeden en dusdanig sturen (Aljifri, 2007).

De tweede techniek om de winst te beïnvloeden zijn de zuiver boekhoudkundige acties. Om de mate van earnings management te meten zal men zich in de wetenschappelijke literatuur enkel focussen op deze puur boekhoudkundige acties. Deze techniek die managers gebruiken om de winst te manipuleren, is in tegenstelling tot de vorige niet zichtbaar voor de buitenwereld (Aljifri, 2007). In de zuivere boekhoudkundige acties bestaan er twee vormen, namelijk de technieken tegen de regelgeving (without-GAAP) en de technieken toegestaan binnen de flexibiliteit van de regelgeving (within-GAAP). De without-GAAP komt neer op pure fraude en is bijgevolg resoluut verboden. Het te vroeg erkennen van opbrengsten of het waarderen van een niet bestaande voorraad zijn voorbeelden van deze categorie. Within-GAAP omvat technieken die zijn toegestaan binnen de regelgeving, deze vormen geen fraude en mogen worden toegepast. Binnen de within-GAAP zijn er nog twee manieren van earnings management. De eerste is de keuze voor en wijziging van accountingprincipes. Een onderneming kan bijvoorbeeld met de keuze van de afschrijfmethode de winst proberen te sturen. Indien de winst van dit boekjaar hoog is, kan men opteren voor een degressieve afschrijving in plaats van een lineaire. De tweede vorm van within-GAAP is het schatten van accruals op het einde van het boekjaar. Het management kan beslissen bepaalde voorzieningen aan te leggen,

waardeverminderingen te boeken, etc. Met deze beslissingen tracht men de winst in de gewenste richting te sturen (Aljifri, 2007). In de geanalyseerde literatuur wordt vooral de focus gelegd op het schatten van accruals binnen de within-GAAP. Deze methode is voor een onderneming namelijk minder duur en het is voor de auditor veel moeilijker om deze te detecteren (Aljifri, 2007).

Het is de taak van de auditor de winstmanipulatie op te sporen en te rapporteren. Indien de auditklant akkoord gaat met de auditor kan deze manipulatie rechtgezet en weggewerkt worden (Becker, Defond, Jiambalvo, & Subramanyam, 1998). De kwaliteit van de uitgevoerde audit speelt hierin een zeer belangrijke rol. De effectiviteit en doeltreffendheid van de audit en dus het vermogen om de winstmanipulatie te beperken is afhankelijk van de auditkwaliteit (Becker et al., 1998). De hoeveelheid winstmanipulatie zal dus lager zijn bij een hoge kwaliteitsauditor dan bij een lage kwaliteitsauditor. We kunnen concluderen dat de hoeveelheid earnings management een vaak voorkomende maatstaf van auditkwaliteit is (Antle et al., 2004; Ashbaugh et al., 2003; Chung & Kallapur, 2003; Ferguson et al., 2004; Frankel et al., 2002; Gore et al., 2001; Gul, Tsui, & Dhaliwal, 2006; Habib & Islam, 2007; Huang et al., 2007; Larcker & Richardson, 2004; Lim & Tan, 2008; Mitra, 2007; Reynolds et al., 2004; Ruddock et al., 2004; Srinidhi & Gul, 2007). Belangrijk is wel te weten hoe we de hoeveelheid winstmanipulatie in een bedrijf kunnen bepalen.

Earnings management is niet direct waarneembaar en moet worden waargenomen aan de hand van statistische methoden (Aljifri, 2007). Hierdoor is het meten van winstmanipulatie een redelijke moeilijke kwestie. Het merendeel van het boekhoudkundige onderzoek geeft de voorkeur aan accounting accruals als instrument om earnings management te meten (Aljifri, 2007). De totale accounting accruals zijn gelijk aan het verschil tussen de gerapporteerde nettowinst en kasstromen uit bedrijfsactiviteiten. Deze totale accruals bestaan uit enerzijds de discretionaire en anderzijds de niet-discretionaire accruals. Onderzoekers hebben bewezen dat alleen discretionaire accruals het gevolg zijn van manipulatie of earnings management (Aljifri, 2007). De niet-discretionaire component reflecteert het gedeelte dat niet gemanipuleerd is. Deze zijn niet controleerbaar door managers en bijgevolg moeten we deze component niet meten om de winstmanipulatie te kennen. Een heel aantal studies hebben bewezen dat de discretionaire accruals een effectieve manier is voor het meten van de winstmanipulatie (Aljifri, 2007; DeAngelo, 1981; Jones, 1991). Het probleem waar we echter mee worden geconfronteerd, is op welke manier we een onderscheid moeten maken tussen de twee componenten. Zoals reeds duidelijk is, zijn de discretionaire en non-discretionaire accruals een onderdeel van de totale accruals. Vermits beide elementen niet direct waarneembaar zijn, maakt men gebruik van een indirecte schatting van de discretionaire accruals (Aljifri, 2007). De correlatie tussen enerzijds het niveau van de economische activiteit en anderzijds de non-discretionaire accruals maakt het moeilijk om de gezuiverde discretionaire accruals te bepalen (Aljifri, 2007). Wanneer er bijvoorbeeld een sterke competitie in de markt is die resulteert in een daling van de omzet, zal het niveau van debiteuren en voorraad ook wijzigen. Deze items kunnen niet beschouwd worden als discretionaire accruals en het is dus geen gemakkelijke taak om ze te scheiden van de discretionaire

accruals. We moeten dus alle accruals identificeren waarover managers persoonlijk kunnen oordelen en beslissen. Hoewel dit niet eenvoudig is, biedt deze manier van werken een redelijk krachtige controle van de winstmanipulatie.

Voor de hoeveelheid winstmanipulatie te bepalen, wordt steeds meer gebruik gemaakt van accrual predictiemodellen (Aljifri, 2007). Het predictiemodel dat het meest bruikbaar is en ook door de meeste onderzoekers gehanteerd wordt, is het Jones model. Zo argumenteert Subramanyam (1996, in Aljifri, 2007) dat het Jones 1991 model één van de betere modellen is om de discretionaire accruals te schatten. Naast dit model zijn er nog een aantal anderen, namelijk het Healy model, het DeAngelo model, het PADCA (Portfolio Performance Adjusted Discretionary Current Accruals) model, het REDCA (ROA in Estimation Discretionary Current Accruals) model, etc.

3.2.3 Auditopinie

Een andere maatstaf die in de wetenschappelijke literatuur gebruikt wordt om auditkwaliteit te meten is de auditopinie (Basioudis et al., 2008; Callaghan et al., 2009; Firth, 2002). Een auditopinie is de mening die de auditor vormt omtrent de gerapporteerde staten van de auditklant, deze mening formuleert hij in het auditrapport (Gramling et al., 2012). Dit auditrapport kan de volgende vormen aannemen: verklaring zonder voorbehoud (met of zonder toelichtende paragraaf), verklaring met voorbehoud (met of zonder toelichtende paragraaf), afkeurende verklaring en onthoudende verklaring (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2012). In de verklaring zonder voorbehoud bevat de jaarrekening geen afwijking van materieel belang. In het geval van een verklaring met voorbehoud of een afkeurende verklaring bevat de jaarrekening wel fouten die de auditor niet kan goedkeuren. Deze fouten maken het onmogelijk een verklaring zonder voorbehoud op te stellen. Een onthoudende verklaring wordt gegeven wanneer de informatie ontoereikend is, de jaarrekening talrijke onzekerheden bevat of het onmogelijk is een gegronde opinie te formuleren (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2012).

Deze maatstaf meet de kwaliteit van de uitgevoerde audit via de onafhankelijkheid van de auditor (Callaghan et al., 2009). Aan de hand van een regressie tracht de literatuur de moeilijkheden te meten waarmee de onderneming te kampen heeft. De literatuur tracht op deze manier te bepalen of de onderneming kort bij een faillissement staan of niet. De ondernemingen die veel moeilijkheden hebben en waarbij het bijgevolg onzeker is of ze zullen blijven bestaan moeten een verklaring met voorbehoud of een afkeurende verklaring krijgen (Callaghan et al., 2009). Wel moeten we opmerken dat de bedrijfsrevisor in België eerder opteert voor een toelichtende paragraaf in plaats van een voorbehoud of een afkeurende verklaring (Graydon Belgium N.V., 2009). Uiteindelijk onderzoekt men in de literatuur de relatie tussen de auditvergoedingen en de non-auditvergoedingen en de finale beslissing van de auditfirma met betrekking tot het type opinie die gegeven wordt (Basioudis et al., 2008). Wanneer de auditfirma bij de bedrijven in zware moeilijkheden geen afwijkende verklaring of

verklaring met voorbehoud formuleert, kunnen we besluiten dat de onafhankelijkheid van de auditor is aangetast en bijgevolg de auditkwaliteit lager is. Wanneer de auditor in dit geval wel een afwijkende verklaring of verklaring zonder voorbehoud formuleert, bleef zowel de onafhankelijkheid van de auditor als de auditkwaliteit behouden (Firth, 2002). Meestal wordt de auditopinie gemeten aan de hand van een dummy, deze is gelijk aan één indien de onderneming een verklaring met voorbehoud of afkeurende verklaring kreeg en nul wanneer de onderneming een goedkeurende verklaring ontving.

3.2.4 Winstconservatisme

Een maatstaf die minder vaak gebruikt wordt in de literatuur is winstconservatisme oftewel 'earnings conservatism' (Ruddock et al., 2006; Zhang & Emanuel, 2008). Zhang and Emanuel (2008, p. 195) geven de volgende definitie voor 'earnings conservatism':

"Conservatism is defined as the adoption of accounting policies that accelerate expenses towards the current period and/or defer revenues to later periods."

Winstconservatisme is het versneld erkennen van uitgaven in de huidige periode en het erkennen van inkomsten in latere periodes (Zhang & Emanuel, 2008). Dit conservatisme resulteert in een consistent lagere gerapporteerde winst. De hoeveelheid conservatisme wordt geschat gebruikmakend van een regressieanalyse of een tijdreeks van de winstveranderingen (Ruddock et al., 2006). Een bedrijfsrevisor verwacht van zijn auditklient dat ze de financiële staten opstelt met de nodige voorzichtigheid. Hierdoor zal er steeds een hoeveelheid winstconservatisme in de jaarrekening aanwezig zijn (Ruddock et al., 2006). Wanneer echter de non-auditdiensten de onafhankelijkheid van de auditor ondermijnen en hij hierdoor onder druk komt om de agressieve boekhoudpraktijken goed te keuren, kan dit mogelijk leiden tot een reductie van het winstconservatisme (Zhang & Emanuel, 2008). Uit deze reductie kan afgeleid worden dat de auditkwaliteit gedaald is omdat de auditor akkoord ging met de daling in het winstconservatisme.

3.2.5 Winstherziening

Een laatste proxy die kan gebruikt worden om auditkwaliteit te meten zijn de winstherzieningen oftewel 'earnings restatements' (Agrawal & Chadha, 2005; Kinney et al., 2004). Onder een 'earnings restatement' verstaat de wetenschappelijke literatuur een herziening van de financiële staten die werden goedgekeurd door de auditor (Kinney et al., 2004). Een restatement betekent dus dat de jaarrekening niet volledig correct was en dit niet opgemerkt werd door de controle van de auditor (Kinney et al., 2004). Deze fout wordt pas later ontdekt door de onderneming zelf of door de auditor. Een winstherziening duidt dan ook op een lagere auditkwaliteit dan initieel verwacht werd. Wanneer de non-auditdiensten, als zijnde een aantasting van de onafhankelijkheid van de auditor, de oorzaak zijn

van een dergelijke restatement, kan geconcludeerd worden dat de auditkwaliteit daalt door het aanbod van deze non-auditdiensten (Agrawal & Chadha, 2005). We kunnen dus besluiten dat de 'earnings restatements' een duidelijke indicatie geven over de kwaliteit van een audit.

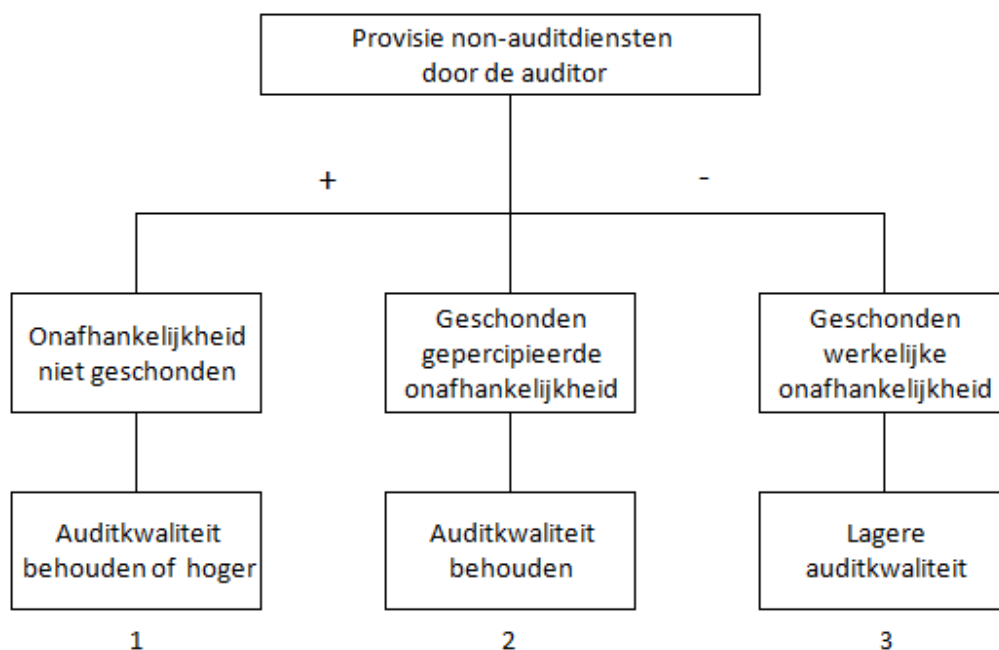
Hoofdstuk 4 Non-auditdiensten en auditkwaliteit

In het afsluitend hoofdstuk van onze literatuurstudie behandelen we de relatie tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit. In sectie 1 van dit hoofdstuk bespreken we de mogelijke theoretische verbanden die deze twee variabelen kunnen aannemen. Sectie 2 zal een overzicht geven van welke theoretische verbanden in de praktijk ook werkelijk gevonden zijn.

4.1 Theoretisch verband

Het verband tussen enerzijds de non-auditdiensten en de onafhankelijkheid van de auditor en anderzijds de auditkwaliteit is een frequent terugkerend en interessant onderwerp. In de literatuur wordt verondersteld dat het verband drie mogelijke vormen kan aannemen. De eerste mogelijkheid is een negatief verband: het aanbieden van non-auditdiensten heeft in dit geval een negatieve invloed op de auditkwaliteit (Ruddock et al., 2004). Theoretisch gezien is het ook mogelijk dat er geen verband aanwezig is: de non-auditdiensten hebben dan eenvoudigweg geen invloed op de auditkwaliteit (Reynolds et al., 2004). De derde en laatste mogelijkheid is een positief verband: het leveren van non-auditdiensten draagt dan bij tot een verhoogde auditkwaliteit (Ferguson et al., 2004).

Figuur 1: Theoretisch verband non-auditdiensten en auditkwaliteit (eigen opstelling)

4.1.1 Positief verband

In figuur 1 zien we dat het mogelijk is dat de non-auditdiensten een positieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Zo stelt de Cohen Commission (1978, in Simunic, 1984) dat er mogelijk efficiëntieverbeteringen geassocieerd zijn met het gezamenlijk aanbieden van auditdiensten en non-auditdiensten. Deze relatie wordt meestal verklaard door de 'economies of scope' die de non-auditdiensten met zich meebrengen (Habib, 2012). Een voorbeeld van de 'economies of scope' zijn de zogenaamde 'knowledge spillover benefits'. Door het uitvoeren van de non-auditdiensten bij de auditklant, zal de auditor een verhoogde kennis ontwikkelen, de auditor leert als het ware het bedrijf veel beter kennen (Habib, 2012). Deze verhoogde bedrijfskennis kan hij vervolgens maximaal benutten bij de beoordeling van de financiële staten, dit resulteert doorgaans in een significant hogere auditkwaliteit.

Larcker & Richardson (2004) verklaren dit positief verband aan de hand van het reputatiekapitaal in plaats van de 'economies of scope'. De provisie van non-auditdiensten kan namelijk leiden tot een toename in het reputatiekapitaal van de auditor, deze toename beperkt de mogelijke vertekening van de auditor (Larcker & Richardson, 2004). In dit geval wegen de voordelen verbonden aan het aanvaarden van de wensen die de klant heeft niet op tegen de reputatieverliezen die de auditor lijdt bij andere klanten die veel waarde hechten aan een goede onafhankelijkheidspositie. De non-auditdiensten resulteren bijgevolg in een verlaagde kans dat de auditor instemt met de eisen van de auditklant en dit brengt een verhoogde auditkwaliteit met zich mee (Larcker & Richardson, 2004).

4.1.2 Geen verband

De tweede mogelijkheid is dat er geen verband aanwezig is tussen enerzijds het leveren van non-auditdiensten en anderzijds de auditkwaliteit. Wanneer de auditor in dit geval non-auditdiensten uitvoert voor de auditklant, heeft dit geheel geen impact op de kwaliteit van de gerapporteerde financiële staten (Watts & Zimmerman, 1981). Een mogelijke verklaring is dat het lijkt alsof de non-auditdiensten de auditkwaliteit aantasten, maar in werkelijkheid doen ze dit compleet niet (Watts & Zimmerman, 1981). We kunnen dit verklaren aan de hand van de onafhankelijkheid van de auditor. Het lijkt alsof de provisie van non-auditdiensten een verhoogde economische band als gevolg heeft en een verlaagde onafhankelijkheid (Watts & Zimmerman, 1981). Maar zoals reeds uitgelegd in sectie 1 van hoofdstuk 2 is er een verschil tussen enerzijds de gepercipieerde en anderzijds de werkelijke onafhankelijkheid. Zoals we kunnen zien in figuur 1, is het mogelijk dat het aanbod van non-auditdiensten door de auditor enkel de gepercipieerde onafhankelijkheid schaadt. De werkelijke onafhankelijkheid blijft ongeschonden en bijgevolg wordt de auditkwaliteit niet aangetast. Ruddock et al. (2006) merken in hun onderzoek op dat er bewijs is dat de non-auditvergoedingen geassocieerd worden met een verlaagde gepercipieerde onafhankelijkheid. Het grote publiek ervaart dus een verlaagde onafhankelijkheid, maar in feite blijft de werkelijke onafhankelijkheid behouden. We kunnen

dus besluiten dat de gebruikers van de financiële staten in dit geval een verlaagde onafhankelijkheid ervaren, maar in de realiteit is de onafhankelijkheid niet geschonden waardoor de auditkwaliteit behouden blijft.

4.1.3 Negatief verband

In figuur 1 zien we dat de werkelijke onafhankelijkheid van de auditor kan geschonden worden door de provisie van non-auditdiensten. Deze diensten zorgen in dit geval voor een verhoogde economische relatie waardoor de auditkwaliteit gaat verminderen. Het idee dat non-auditdiensten een schadelijk effect hebben op de kwaliteit van de financiële verslaggeving is gebaseerd op het theoretisch model van DeAngelo (1981). Bij het verklaren van het negatief verband maakt hij gebruik van de 'client-specific quasi rents' (DeAngelo, 1981). Aangestelde auditoren hebben namelijk de mogelijkheid om een klant hogere vergoedingen aan te rekenen dan de normale prijs. Indien de onderneming een nieuwe auditor zou aanstellen, brengt dit hoge opstart-, transactie- en trainingskosten met zich mee (DeAngelo, 1981). Een zittende auditor moet deze kosten niet meer maken en bezit reeds veel of alle kennis over de onderneming, waardoor hij een soort van premie (client-specific quasi rents) kan verdienen bij zijn huidig cliënteel (DeAngelo, 1981). Wanneer de auditor dus zowel de audit- als de non-auditdiensten uitvoert, kan de auditor een verhoogde economische band met zijn auditklant ervaren (Ashbaugh et al., 2003; DeAngelo, 1981). Dit wordt verklaard door het feit dat de auditor de 'client-specific quasi rents' zowel op de auditdiensten als de non-auditdiensten kan verdienen, waardoor de economische band aanzienlijk kan verhogen. Hierbij zijn de potentiële 'client-specific quasi rents' in de meeste gevallen beduidend hoger bij de non-auditdiensten dan bij de auditdiensten (Securities and Exchange Commission, 2000, in Habib, 2012). De auditor wil deze 'client-specific quasi rents' liefst niet verliezen.

Een auditor die angstig is over het mogelijk verlies van zijn non-auditinkomsten, zal minder snel bezwaar maken tegen de accountingkeuzes van de klant. Dit verhoogt namelijk zijn kans om in dienst te blijven als auditor en om zowel zijn auditdiensten als non-auditdiensten verder uit te mogen voeren (Habib, 2012). We kunnen dus stellen dat het verlenen van non-auditdiensten de economische band met de auditklant aanzienlijk kan versterken. De auditor zal significant meer beïnvloed worden door de druk van de klant en zal op deze manier dus sneller winstmanipulatie toestaan (Frankel et al., 2002). Wanneer de auditklant echt zeer belangrijk is voor de auditfirma, bijvoorbeeld indien 45 % van de omzet van de auditfirma afkomstig is van die specifieke auditcliënt, wordt dit negatief verband nog eens extra versterkt (DeAngelo, 1981).

De agency literatuur karakteriseert de vooringenomenheid van de auditor als opzettelijk, deze gaat er dus vanuit dat de verminderde onafhankelijkheid van de auditor een weloverwogen keuze is (Frankel et al., 2002). De gedragsliteratuur suggereert echter dat psychologische heuristieken onbewust leiden tot de vertekening in het oordeel van de auditor, het is dus geen weloverwogen keuze maar het

gebeurt instinctief (Frankel et al., 2002). Hoewel de oorzaak van de vertekening van de auditor verschilt in de agency- en de gedragsliteratuur (opzettelijke vervalsing ten opzichte van cognitieve vertekening) blijft het verondersteld effect hetzelfde.

Een andere mogelijke verklaring voor het negatief verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit is deze van de voorwaardelijke vergoedingen oftewel de 'contingent fees' (Ashbaugh et al., 2003). Hoewel Magee & Tseng (1990, in Ashbaugh et al., 2003) opmerken dat voorwaardelijke vergoedingen expliciet verboden worden door auditstandaarden, komen ze in de praktijk toch voor. In dit opzicht worden de non-auditvergoedingen gezien als een voorwaardelijke vergoeding (Dopuch, King, & Schwartz, 2004). De auditklant zal in dit geval enkel de winstgevende non-auditdiensten laten uitvoeren en betalen, wanneer de auditor akkoord gaat met gerapporteerde financiële staten (Ashbaugh et al., 2003). Wanneer de auditor deze klant wil behouden, dient hij de financiële staten goed te keuren. We merken dus duidelijk op dat de onafhankelijkheid van de auditor in het gedrang komt.

We kunnen dus besluiten dat een groot deel van de literatuur er vanuit gaat dat de provisie van de non-auditdiensten een vermindering van de auditkwaliteit met zich meebrengt. De auditor zal sneller akkoord gaan met de opgestelde financiële staten, omdat hij bij voorkeur zijn auditklant wil behouden. Dit zal bijgevolg leiden tot een daling van de auditkwaliteit omdat de jaarrekening meer incorrectheden bevat.

4.2 Empirisch bewijs

In deze sectie trachten we op een overzichtelijke manier de reeds uitgevoerde empirische studies te bespreken. De drie mogelijke verbanden die zojuist werden beschreven, werden ook teruggevonden in deze empirische studies. Een overzicht van deze studies wordt weergegeven door tabel 2 (de uitgebreide tabel is terug te vinden in bijlage 1).

Tabel 2: Overzicht empirische studies

Studie	Relatie non-audit & auditkwaliteit
Gore, Pope & Singh (2001)	Negatief (significant)
Frankel, Johnson & Nelson (2002)	Negatief (significant)
Firth (2002)	Negatief (significant)
Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003)	Negatief (significant)
Chung & Kallapur (2003)	Geen significant verband
Larcker & Richardson (2004)	Negatief (significant)
Antle, Gordon, Narayanamoorthy & Zhou (2004)	Positief (significant)
Ferguson, Seow & Young (2004)	Negatief (significant)

Ruddock, Sherwood & Taylor (2004)	Negatief (significant)
Reynolds, Deis & Francis (2004)	Geen significant verband
Kinney, Palmrose & Scholz (2004)	Positief (significant)
Agrawal & Chadha (2005)	Geen significant verband
Ruddock, Taylor & Taylor (2006)	Geen significant verband
Huang, Mishra & Raghunandan (2007)	Geen significant verband
Habib & Islam (2007)	Geen significant verband
Mitra (2007)	Geen significant verband
Srinidhi & Gul (2007)	Negatief (significant)
Gul, Jaggi & Krishnan (2007)	Geen significant verband
Lim & Tan (2008)	Negatief (significant)
Zhang & Emanuel (2008)	Geen significant verband
Basioudis, Papakonstantinou & Geiger (2008)	Negatief (significant)
Callaghan, Parkash & Singhal (2009)	Geen significant verband

Het is natuurlijk afhankelijk van de gehanteerde maatstaven, maar een heel aantal studies vonden een significant negatief verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit (Ashbaugh et al., 2003; Basioudis et al., 2008; Ferguson et al., 2004; Firth, 2002; Frankel et al., 2002; Gore et al., 2001; Larcker & Richardson, 2004; Lim & Tan, 2008; Ruddock et al., 2004; Srinidhi & Gul, 2007).

Verder zijn er ook een aantal wetenschappelijke studies die geen significant bewijs vinden. Deze studies concluderen bijgevolg dat er geen verband is tussen de non-auditdiensten of de werkelijke onafhankelijkheid en de auditkwaliteit (Agrawal & Chadha, 2005; Callaghan et al., 2009; Chung & Kallapur, 2003; Gul et al., 2007; Habib & Islam, 2007; Huang et al., 2007; Mitra, 2007; Reynolds et al., 2004; Ruddock et al., 2006; Zhang & Emanuel, 2008).

Als laatste is er bovendien ook empirisch bewijs dat de non-auditdiensten een significante positieve relatie hebben met de auditkwaliteit. In dit geval zal de auditkwaliteit toenemen bij het laten uitvoeren van non-auditdiensten (Antle et al., 2004; Kinney et al., 2004). Uit de bovenstaande tabel kunnen we vaststellen dat een positief verband in minieme mate voorkomt, een negatief of geen verband komt daarentegen veel frequenter voor.

Hoofdstuk 5 Onderzoekshypothesen

In de voorgaande hoofdstukken gaven we een bespreking van de literatuur die essentieel is voor deze masterproef. Vooraleer we nu ons eigen empirisch onderzoek kunnen uitvoeren, moeten we eerst een aantal verwachtingen opstellen. Deze verwachtingen stellen we op aan de hand van vier hypothesen. Deze zullen in het vervolg van deze masterproef onderzocht en getoetst worden. In sectie 1 zal de hypothese aangaande de auditdienst en de kwaliteit van de gerapporteerde staten opgesteld en besproken worden. Vervolgens worden in sectie 2 de hypothesen aangaande de non-auditdiensten en de auditkwaliteit opgesteld en besproken. Deze hypothesen gaan dieper in op de non-auditdiensten die worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma, hetzelfde auditkantoor en dezelfde auditpartner. Voor de invloed van de non-auditdiensten op de auditkwaliteit wordt per niveau (firma, kantoor en partner) een aparte hypothese opgesteld.

5.1 Hypothese aangaande de auditdienst en de kwaliteit van de gerapporteerde staten

Een eerste hypothese die we gaan onderzoeken is welk effect de auditdienst heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. We kunnen immers niet de invloed van de non-auditdiensten bekijken vooraleer we de invloed van de auditdienst geanalyseerd hebben (Basioudis et al., 2008). Zoals reeds werd aangehaald in de literatuurstudie moet de audit nagaan of de jaarrekening een getrouw beeld van de onderneming geeft. De auditor doet dit door na te gaan of de jaarrekening gevoerd is conform de boekhoudregels. Aangezien deze controle de taak is van de auditor verwachten we dat de auditdienst een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. Wanneer bijvoorbeeld de auditor lacunes ontdekt in de boekhouding van de klant, meldt hij deze en zal de klant deze in overleg met de auditor normaliter aanpassen. Vandaar luidt de eerste hypothese als volgt:

H₁: De auditdienst heeft een positieve invloed op de kwaliteit van de gerapporteerde staten.

In deze masterproef wordt het onderzoek gevoerd op firma-, kantoor- en partnerniveau, vandaar dat deze hypothese op alle drie de niveaus getoetst wordt.

5.2 Hypothesen aangaande de non-auditdiensten en de auditkwaliteit

Het onderzoek aangaande het verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit wordt ook op het firma-, kantoor- en partnerniveau gevoerd. Daarom wordt per niveau een aparte hypothese opgesteld.

5.2.1 Firmaniveau

Hypothese 2 behandelt de relatie tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit op firmaniveau. Zoals reeds aangegeven in hoofdstuk 4 kunnen de non-auditdiensten de auditkwaliteit op drie mogelijke manieren beïnvloeden. Deze diensten kunnen namelijk een negatieve, een positieve of geen invloed hebben op de auditkwaliteit.

Een positieve invloed kan ontstaan door de 'knowledge spillover benefits' (Habib, 2012) of door het reputatiekapitaal van de auditor (Larcker & Richardson, 2004). De non-auditdiensten zorgen dan voor een toename in het reputatiekapitaal of voor een verhoogde kennis van de auditor. Deze toename zal vervolgens leiden tot een verhoogde auditkwaliteit. Dit positief verband is slechts in zeer weinig empirische studies teruggevonden (Antle et al., 2004; Kinney et al., 2004). Daarom lijkt het onwaarschijnlijk dat dit verband wordt teruggevonden bij de Vlaamse private ondernemingen.

Het overgrote deel van de voorgaande studies vond geen of een negatief verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit. De auditkwaliteit blijft behouden wanneer enkel de gepercipieerde onafhankelijkheid wordt aangetast. Het lijkt enkel alsof de non-auditdiensten de auditkwaliteit aantasten maar in werkelijkheid doen ze dit niet (Watts & Zimmerman, 1981). Het is ook mogelijk dat de non-auditdiensten een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. De mogelijke verklaringen voor dit negatief verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit zijn terug te vinden in hoofdstuk 4.1.3 (client-specific quasi rents, voorwaardelijke vergoeding, etc.).

Zoals een aantal voorgaande studies, verwachten we in ons empirisch onderzoek dat de non-auditdiensten een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit (Basioudis et al., 2008; Callaghan et al., 2009; Gore et al., 2001; Habib, 2012; Reynolds et al., 2004; Ruddock et al., 2004). Deze verwachting stellen we op omdat ons onderzoek gericht is op Vlaamse private ondernemingen. Deze ondernemingen zijn wettelijk niet verplicht de 'one to one rule' te volgen. Enkel indien ze verplicht worden tot de publicatie van een geconsolideerde jaarrekening dienen ze deze regel te volgen (Deloitte, 2012c). Wanneer deze regel voor hun verplicht was, zou de verhouding tussen de non-auditvergoeding en de totale vergoeding nooit groter kunnen zijn dan 0,5. De regel stelt namelijk dat de non-auditvergoedingen nooit hoger mogen zijn dan de vergoeding voor de auditdienst. Private ondernemingen moeten deze regel wettelijk niet volgen, maar als de non-auditvergoedingen groter zouden zijn dan de auditvergoeding, moet de auditor van deze ondernemingen wel argumenteren dat deze toestand zijn onafhankelijkheid niet in het gedrang brengt (Instituut van de Bedrijfsrevisoren, 2007). De verhouding kan dus bij deze ondernemingen een waarde aannemen van meer dan 0.5. De non-auditvergoedingen kunnen dus mogelijk een zeer groot deel uitmaken van het totale honorarium betaald aan de auditor. Wanneer dit het geval is, verwachten we dat de auditor sneller akkoord zal gaan met de financiële staten van de klant. De auditor wil immers de grote non-auditvergoedingen niet verliezen door niet akkoord te gaan met de jaarrekening van de auditklant. Bijgevolg verwachten we

dat de auditkwaliteit zal dalen als gevolg van het aanbod van non-auditdiensten. Vandaar luidt hypothese 2 als volgt:

H₂: De non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma, hebben een negatieve invloed op de auditkwaliteit.

5.2.2 Kantoorniveau

Daar het aangewezen lijkt het verband op firmaniveau diepgaander te onderzoeken, gaan we verder met het opstellen van de hypothese op kantoorniveau. Het verband op kantoorniveau kan namelijk verschillend zijn dan het verband op firmaniveau. Daarom is het bijzonder interessant om de relatie tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit op kantoorniveau te onderzoeken.

Grotere auditfirma's hebben verschillende vestigingen die verantwoordelijk zijn voor een aantal ondernemingen waar auditdiensten en/of non-auditdiensten worden uitgevoerd. Zo heeft bijvoorbeeld Ernst & Young naast hun kantoor in Hasselt ook kantoren in Antwerpen, Brugge, Diegem, Luik, Sint-Niklaas, etc. (Ernst & Young, 2012). Zoals reeds werd uitgelegd, is het mogelijk dat de audit- en de non-auditdienst wordt uitgevoerd door één auditfirma. Het is echter ook mogelijk dat beide diensten worden uitgevoerd door eenzelfde auditkantoor. Gevoelsmatig merken we direct op dat deze situatie nefast kan zijn voor de auditkwaliteit. Binnen een auditkantoor zal de onafhankelijkheid van de auditor mogelijk sneller worden aangetast dan binnen een auditfirma. Ook hier speelt de 'one to one rule' een belangrijke rol. Voor private ondernemingen kan de non-auditvergoeding immers beduidend hoger zijn dan de auditvergoeding. Doordat de non-auditvergoeding aanzienlijk kan oplopen, is de kans op een versterkte band tussen het auditkantoor en de klant ook hoger. Een auditkantoor wil graag mooie resultaten neerleggen bij de hoofdzetel. Daarom is het mogelijk dat ze sneller akkoord gaan met de jaarrekening van een auditklant, wat leidt tot een lagere auditkwaliteit. Vandaar de volgende hypothese:

H₃: De non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor, hebben een sterkere negatieve invloed op de auditkwaliteit dan wanneer deze diensten worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma.

5.2.3 Partnerniveau

Na het onderzoek op firma- en kantoorniveau volgt het onderzoek op partnersniveau. Op dit niveau dient er bijgevolg ook een hypothese opgesteld te worden. Ook hier kan het verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit anders zijn dan op firma- of kantoorniveau, daarom de noodzaak van dit diepgaander onderzoek.

Naast verschillende vestigingen hebben auditfirma's ook een heel aantal auditpartners. Een auditpartner is de persoon die verantwoordelijk is voor de audit en hij is degene die het auditrapport ondertekent. Wanneer de audit- en non-auditdiensten worden uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor, is het ook nog eens mogelijk dat deze diensten worden uitgevoerd door dezelfde auditpartner. Deze persoon is in dit geval verantwoordelijk voor zowel de non-auditdiensten als de auditdiensten. Ook hier merken we op dat dit nog gevaarlijker kan zijn voor de onafhankelijkheid van de auditor. Een auditpartner die werkt voor een grote auditfirma, wil ook graag goede resultaten neerleggen bij het hoofdkantoor. Kleine auditfirma's bestaan vaak slechts uit één auditpartner. Deze wil liefst geen non-auditvergoedingen verliezen want dit zorgt immers voor een daling in zijn winst. Daar zowel kleine als grote auditfirma's incentives hebben om de non-auditdiensten uit te voeren, kan dit mogelijk een invloed hebben op de auditkwaliteit. De auditkwaliteit kan verminderen door het aanbieden van non-auditdiensten. De auditor kan de jaarrekening sneller goedkeuren zodat hij zeker de non-auditdiensten mag uitvoeren. Dit verband wordt mogelijk versterkt doordat deze ondernemingen de 'one to one rule' niet moeten toepassen. Non-auditvergoedingen kunnen hoog oplopen en kunnen belangrijk zijn voor een auditpartner. Vandaar dat ze deze diensten niet willen verliezen door een te strenge audit uit te voeren. Op partnerniveau stellen we dan ook de volgende hypothese op:

H₄: De non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditpartner, hebben een sterkere negatieve invloed op de auditkwaliteit dan wanneer deze worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma of hetzelfde auditkantoor.

Hoofdstuk 6 Onderzoeksopzet

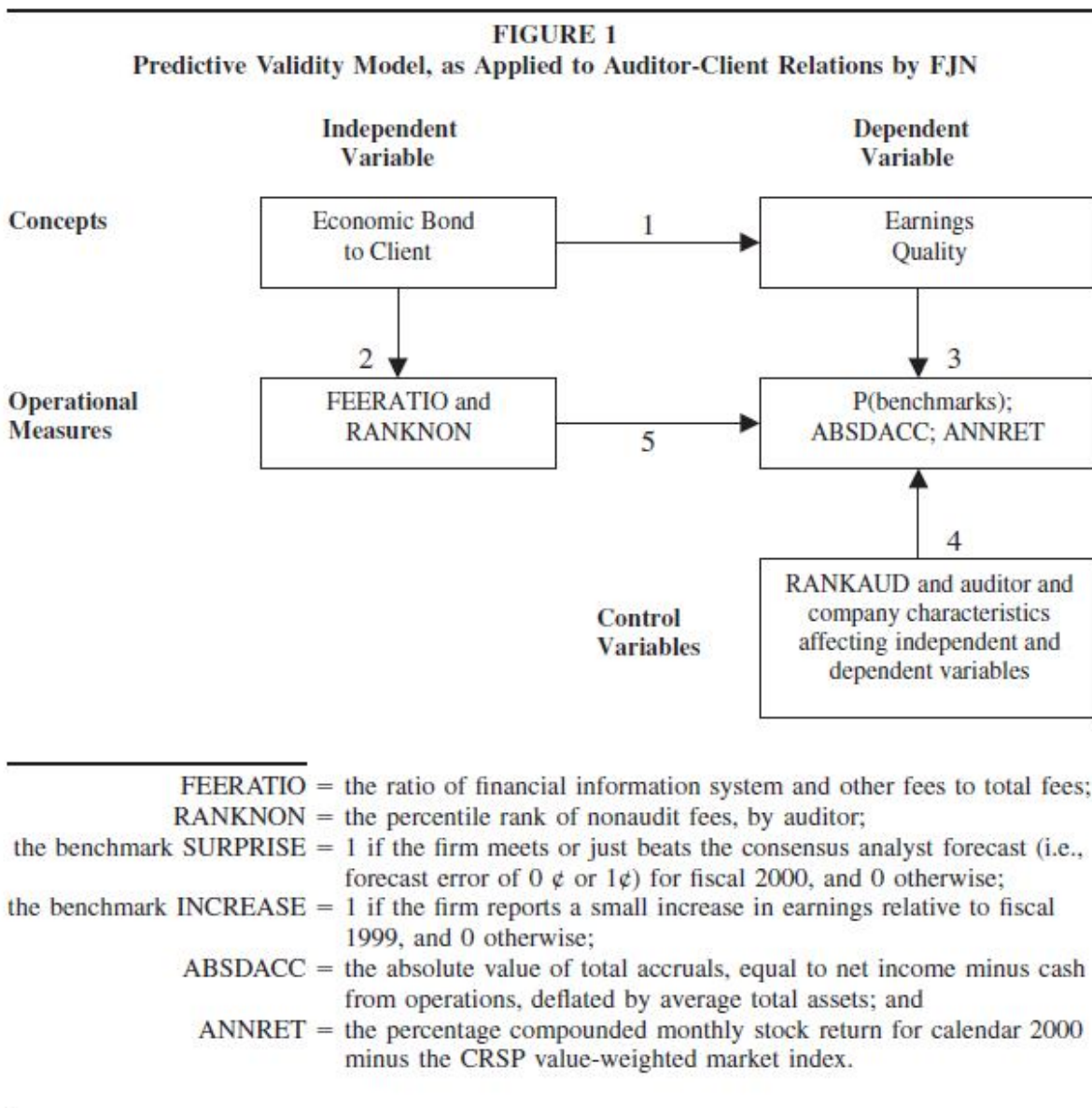
In hoofdstuk 6 wordt de onderzoeksopzet van deze masterproef besproken. In sectie 1 bespreken we de manier waarop we het onderzoek willen voeren. Vervolgens zullen we in sectie 2 het onderzoeksmodel bespreken, hierin worden achtereenvolgens de afhankelijke, onafhankelijke en controlevariabelen aangehaald. De steekproef die getrokken wordt voor deze masterproef wordt besproken in sectie 3.

6.1 Uittekenen van het onderzoek

Na het analyseren van de voorgaande onderzoeken en het opstellen van de hypothesen is het belangrijk te begrijpen op welke manier we ons empirisch onderzoek gaan uitvoeren. Daarom bespreken we het Predictive Validity Model van Kinney & Libby (2002), dit model geeft immers duidelijk schematisch weer op welke manier we ons empirisch onderzoek gaan uitvoeren. Dit model werd speciaal opgesteld om de relatie weer te geven tussen enerzijds de non-auditdiensten, de economische band en de onafhankelijkheid van de auditor en anderzijds de auditkwaliteit. Omdat dit een duidelijk model is, gebruiken wij dit om ons empirisch onderzoek te verduidelijken.

We bespreken dit model aan de hand van de studie van Kinney & Libby (2002), aangezien deze twee auteurs het Predictive Validity Model hebben opgesteld. In figuur 2 zien we dat stap 1 het verband tussen de economische band (onafhankelijkheid) en de auditkwaliteit weergeeft. Vermits beide conceptueel gedefinieerd zijn en niet direct observeerbaar zijn, is het noodzakelijk deze meetbaar te maken. De economische band (onafhankelijkheid) wordt meetbaar gemaakt in stap 2 aan de hand van de FEERATIO, dit is de ratio van de non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale auditvergoedingen. Er wordt verondersteld dat de onafhankelijkheid lager is wanneer deze ratio hoog is. Men gebruikt ook het percentiële niveau van de non-auditvergoedingen ter berekening van de economische band. Zo gaat men ervan uit dat hoe hoger dit percentiel is, hoe meer de economische onafhankelijkheid geschaad wordt. In stap 3 wordt de auditkwaliteit meetbaar gemaakt, dit gebeurt in het model aan de hand van de absolute waarde van de discretionaire accruals. Wanneer deze accruals hoog zijn, is de winstrapportering van slechtere kwaliteit en bijgevolg de auditkwaliteit ook. Vervolgens voegt men in stap 4 andere belangrijke auditor- en bedrijfskenmerken toe die de relatie tussen de onafhankelijkheid van de auditor en de auditkwaliteit kunnen beïnvloeden, deze noemen we de controlevariabelen. Als laatste stap (5) gaat men het verband onderzoeken tussen de operationele maatstaven zodat men een idee krijgt welke invloed de non-auditdiensten werkelijk hebben op de auditkwaliteit.

Figuur 2: Predictive Validity Model (Kinney & Libby, 2002)

We moeten wel opmerken dat de afhankelijke, onafhankelijke en controlevariabelen in ons regressiemodel niet noodzakelijk dezelfde zijn als in dit model. Uit de analyse van alle voorgaande onderzoeken kiezen we de best bruikbare en meest gebruikte variabelen, deze wijken bijgevolg af van de variabelen die in dit model toegepast worden.

6.2 Onderzoeksmodel

Nu we weten op welke manier we ons eigen empirisch onderzoek gaan voeren, kunnen we starten met de bespreking van ons onderzoeksmodel. We bespreken in wat volgt de afhankelijke, de onafhankelijke en de controlevariabelen. Deze variabelen worden steeds gekozen aan de hand van voorgaand wetenschappelijk onderzoek. Zo analyseren we welke variabelen aangeduid worden als goed bruikbaar of welke het meest toegepast worden in de literatuur.

6.2.1 Afhankelijke variabelen

Zoals reeds duidelijk is gemaakt, is de afhankelijke variabele in dit onderzoek de auditkwaliteit. In de wetenschappelijke literatuur zijn er een aantal mogelijke maatstaven voor deze variabele; bijvoorbeeld earnings management, auditopinie, winstconservatisme, winstherzieningen, etc. Een overzicht van welke afhankelijke variabele gebruikt wordt per wetenschappelijke studie is terug te vinden in bijlage 2. Deze bijlage is zeer belangrijk omdat deze een verantwoording geeft voor de keuze van de afhankelijke variabelen in ons eigen empirisch onderzoek. In deze tabel zien we duidelijk dat de earnings management modellen het meest toegepast worden. Daarom prefereren we in deze masterproef ook om earnings management te gebruiken als afhankelijke variabele.

Daar er verscheidene modellen bestaan voor het meten van earnings management, is het niet eenvoudig een goede keuze te maken voor één model. Er is namelijk redelijk veel discussie over het best bruikbare model (Aljifri, 2007). Zoals blijkt uit bijlage 2 zijn er twee modellen die het meest toegepast worden, deze zijn het cross-sectional modified Jones model en het REDCA (ROA in Estimation Discretionary Current Accruals) model. Studies die zich vooral focussen op het cross-sectional modified Jones model of een variant ervan zijn Frankel et al. (2002), Antle et al. (2004), Riddock et al. (2004), Mitra (2007), Reynolds et al. (2004), Chung and Kallapur (2003), Larcker and Richardson (2004), Lim and Tan (2008) en Ferguson et al. (2004). Het REDCA model daarentegen wordt onder meer in de volgende onderzoeken toegepast: Ashbaugh et al. (2003), Huang et al. (2007) en Gul et al. (2006). Wij maken de keuze om de hypothesen te testen gebruikmakend van beide modellen. In ons basismodel zullen we gebruik maken van het cross-sectional modified Jones model. Dit model wordt namelijk het meest toegepast en wordt ook beschouwd als een goed bruikbaar model. Om de robuustheid van dit Jones model na te gaan, gebruiken we naast het gewone model (DACC) ook de absolute waarde van dit model (ABSDACC).

Het cross-sectional modified Jones model is verder gebouwd op het originele Jones model. De berekening van dit model begint met een cross-sectionele regressie per sectorcode:

$$\frac{TA_t}{A_{t-1}} = \alpha_1(1/A_{t-1}) + \beta_1(\Delta REV_t/A_{t-1}) + \beta_2(PPE_t/A_{t-1}) + \varepsilon_t$$

In deze formules wordt gebruik gemaakt van de volgende variabelen:

- TA: de totale accruals, gedefinieerd als netto inkomen min de operationele kasstromen;
- A_{t-1} : totale activa van voorgaande periode;
- ΔREV : de verandering in de omzet;
- ΔREC : de verandering in de handelsvorderingen;
- PPE: bruto materiële vaste activa.

De parameters a_1 , β_1 en β_2 worden vervolgens gebruikt om de hoeveelheid earnings management oftewel de discretionaire accruals (DACC) te schatten:

$$DACC = \frac{TA_t}{A_{t-1}} - [a_1(1/A_{t-1}) + \beta_1((\Delta REV_t - \Delta REC_t)/A_{t-1}) + \beta_2(PPE_t/A_{t-1})]$$

Daar het in deze masterproef niet haalbaar is de parameters a_1 , β_1 en β_2 voor iedere sector apart te schatten, hebben we ervoor geopteerd de sectoren in een aantal groepen in te delen. Gelijkende sectoren werden in één groep opgenomen en zo kregen we uiteindelijk een onderverdeling in 13 groepen. Voor deze groepen werden de drie parameters geschat en zo konden we vervolgens de hoeveelheid earnings management berekenen.

Om globaal de robuustheid van de bekomen resultaten na te gaan maken we gebruik van het REDCA model. Op deze manier kunnen we testen hoe robuust onze resultaten zijn die we bekomen met het cross-sectional modified Jones model. Ashbaugh et al. (2003), Huang et al. (2007) en Gul et al. (2007) argumenteren namelijk dat het REDCA model ook kan beschouwd worden als een goed bruikbare maatstaf voor earnings management. In het REDCA model tracht men extra rekening te houden met de individuele bedrijfsprestaties bij het schatten van de discretionaire accruals, men neemt namelijk de 'lagged ROA' op in de regressie. Deze elimineert de relatie tussen de huidige discretionaire accruals schatting en de prestaties van het bedrijf (Ashbaugh et al., 2003). De berekening van REDCA begint met een cross-sectionele regressie per sectorcode:

$$CA = \gamma_1 \left(\frac{1}{lag1assets} \right) + \gamma_2(\Delta REV) + \gamma_3 Lag1ROA + \varepsilon$$

In deze formules wordt gebruik gemaakt van de volgende variabelen:

- CA: de huidige accruals, gedefinieerd als netto-inkomen voor uitzonderlijke elementen plus afschrijvingen min operationele kasstromen, gedeeld door de totale activa in het begin van het jaar;
- Lag1asset: totale activa in het begin van het jaar;
- ΔREV : de verandering in de omzet;
- Lag1ROA: nettowinst gedeeld door de totale activa in het begin van het jaar;
- ΔAR : de verandering in de handelsvorderingen.

De parameters γ_1, γ_2 en γ_3 worden gebruikt om de 'expected current accruals estimated with a performance control' (ECAPC) te berekenen:

$$ECAPC = \gamma_1 \left(\frac{1}{lag1assets} \right) + \gamma_2 (\Delta REV - \Delta AR) + \gamma_3 Lag1ROA + \varepsilon$$

REDCA is dan gelijk aan CA min ECAPC. Ook voor dit model is het niet haalbaar de parameters γ_1, γ_2 en γ_3 voor iedere sector apart te schatten. Vandaar hebben we ook hier gebruik gemaakt van de onderverdeling in 13 groepen. Voor iedere groep afzonderlijk werden de drie parameters geschat, op deze manier konden we de hoeveelheid winstmanipulatie bepalen. Om de robuustheid van het REDCA model zelf na te gaan, maken we eveneens gebruik van de absolute waarde van dit model (ABSREDCA). Door het vergelijken van de resultaten van REDCA en ABSREDCA kunnen we vaststellen of het REDCA model robuuste resultaten geeft.

6.2.2 Onafhankelijke variabelen

In deze masterproef dienen we te beschikken over een goede maatstaf voor de audit- en non-auditdiensten. Toch is het niet eenvoudig om een keuze te maken omdat er tal van maatstaven beschikbaar zijn. In bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van de onafhankelijke variabelen die gehanteerd worden in de bestudeerde wetenschappelijke studies. Uit deze bijlage kunnen we duidelijk afleiden dat de auditvergoeding (AUD) het meest gebruikt wordt als proxy voor de auditedienst. Vandaar dat we in ons empirisch onderzoek ook gebruik zullen maken van deze maatstaf. Voor de non-auditdiensten zijn er twee maatstaven die de literatuur het meest gebruikt en die men classificeert als het best bruikbaar (bijlage 3). Dit zijn de FEERATIO en de non-auditvergoedingen (NONAUD).

FEERATIO is de verhouding tussen de non-auditvergoeding en de totale vergoeding betaald aan de auditfirma. Deze maatstaf geeft dus een indicatie van hoe belangrijk de non-auditdiensten zijn bij een bepaalde auditklant. Voor deze maatstaf verwachten we een positief teken. We vermoeden immers dat de non-auditdiensten een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit en er bijgevolg meer earnings management in de jaarrekening terug te vinden is. De FEERATIO geeft enkel een indicatie van de economische band tussen de auditor en de auditklant. Deze maatstaf geeft geen indicatie van de grootte van de vergoedingen. Bijgevolg verschaft deze maatstaf ons niet echt een duidelijk oordeel over de financiële belangrijkheid van een auditcliënt. Daarom gebruiken we ook de tweede maatstaf voor de non-auditdiensten, namelijk de non-auditvergoeding. Met deze maatstaf focussen we ons op de grootte van de non-auditvergoedingen. Zo kan een kleine auditfirma bijvoorbeeld een zeer grote klant hebben waarbij hij non-auditdiensten moet uitvoeren voor een waarde van € 100 000. Deze grote vergoeding kan zeer belangrijk zijn voor een kleine auditfirma en kan mogelijk de onafhankelijkheid aantasten. Dit wordt niet weergegeven door de FEERATIO en daarom gebruiken we ook de non-auditvergoedingen als een maatstaf voor de non-auditdiensten. Wel gebruiken we het natuurlijk logaritme van de non-auditvergoedingen (LnNONAUD). Voor deze maatstaf verwachten we

ook een positief teken. Als proxy voor de auditdienst gebruiken we het natuurlijk logaritme van de auditvergoeding (LnAUD). Voor deze onafhankelijke variabele verwachten we een negatief teken. De auditdienst moet voor een betere kwaliteit van de financiële staten zorgen. Daarom verwachten we minder earnings management in de jaarrekening terug te vinden. De opgestelde hypothesen zullen getoetst worden gebruikmakend van deze drie maatstaven

Voor de berekening van deze drie maatstaven hebben we de audit- en non-auditvergoedingen nodig. De auditvergoeding wordt teruggevonden in de jaarrekening onder de code 9505 'Bezoldiging van de commissaris(sen)'. Voor het bepalen van de non-auditvergoeding maken we de som van codes 95061, 95062, 95063, 95081, 95082 en 95083. De totale vergoeding die wordt betaald aan de auditor is vervolgens gelijk aan de auditvergoeding plus de non-auditvergoeding.

6.2.3 Controlevariabelen

Naast de afhankelijke en onafhankelijke variabelen is het ook belangrijk een aantal controlevariabelen op te nemen. Controlevariabelen hebben namelijk een belangrijke invloed op het verband tussen de afhankelijke en de onafhankelijke variabelen (Anderson, Sweeney, & Williams, 1998). Omdat er een heel aantal mogelijke controlevariabelen beschikbaar zijn, hebben we bekeken welke controlevariabelen in het voorgaand onderzoek het meest gehanteerd werden en het best bruikbaar waren. Het resultaat hiervan is terug te vinden in bijlage 4. In ons empirisch onderzoek zullen we gebruikmaken van de volgende controlevariabelen:

Tabel 3: Overzicht controlevariabelen

Controle-variabele	Toelichting	Verwachting
BIG-4	Dummyvariabele die gelijk is aan 1 wanneer de audit wordt uitgevoerd door Deloitte, Ernst & Young, KPMG of PricewaterhouseCoopers. Als de audit wordt uitgevoerd door een andere firma dan is deze variabele gelijk aan 0.	-
AUDTEN	Het aantal jaren dat de aangestelde bedrijfsrevisor de audit uitvoert.	-
L1ACCRUAL	De totale current accruals van het voorgaande jaar. Deze zijn gelijk aan de winst voor uitzonderlijke elementen plus de afschrijvingen min operationele cashflow gedeeld door het totaal actief in het begin van het jaar.	+
LITRISK	Dummyvariabele die gelijk is aan 1 wanneer de onderneming risicovoller is dan onder normale omstandigheden, anders gelijk aan 0. Een onderneming wordt risicovoller gezien wanneer ze voorlopige opschorting van betaling verkrijgt, beduidend meer uitstel van betaling krijgt en wanneer ze failliet verklaard wordt.	+

MER/ACQ	Dummyvariabele die gelijk is aan 1 wanneer de onderneming het afgelopen jaar betrokken was bij een fusie of een overname, anders 0	+
LEVERAGE	Deze variabele is gelijk aan de verhouding tussen de totale liabilities en het totaal actief van de onderneming.	+
ROA	Return on total assets, dit is de winst van het boekjaar gedeeld door het totaal actief.	+
LnASSETS	Deze controlevariabele is gelijk aan het natuurlijk logaritme van het totaal actief van de onderneming.	+
CEO	Dummyvariabele die gelijk is aan 1 wanneer de CEO van de onderneming ook de voorzitter is van de Raad van Bestuur, anders 0.	+
NEXE	Dummyvariabele die gelijk is aan 1 wanneer de verhouding tussen de aantal niet-uitvoerende bestuurders ten opzichte van de totaal aantal bestuurders groter is dan 0,5; anders 0.	-
LOSS	Dummyvariabele die gelijk is aan 1 wanneer de onderneming in het afgelopen boekjaar een verlies heeft geboekt, anders 0.	-
CFO	Deze variabele is gelijk aan de operationele cashflow gedeeld door het totaal actief in het begin van het boekjaar.	-

Zoals we in bovenstaande tabel kunnen zien, is BIG-4 de eerste controlevariabele. Deze gaat na of de audit- en non-auditdiensten al dan niet door een big-4 firma werden uitgevoerd. Dit is een proxy voor auditkwaliteit. Er wordt namelijk verondersteld dat big-4 auditoren minder snel earnings management toestaan dan niet big-4 auditoren (Frankel et al., 2002). Vandaar dat we een negatief verband verwachten. Wanneer de auditor een big-4 is, zal er normaal minder earnings management worden teruggevonden in de jaarrekening.

De tweede controlevariabele is AUDTEN en is ook een proxy voor auditkwaliteit. AUDTEN meet hoelang de auditor de auditdienst reeds uitvoert voor een onderneming. Door een langere ambtstermijn krijgt de auditor meer kennis waardoor hij zijn audit beter kan uitvoeren. Daarom verwachten we een negatieve relatie tussen de ambtstermijn en de hoeveelheid earnings management (Reynolds et al., 2004). Een te lange ambtstermijn kan er wel voor zorgen dat de auditor minder onafhankelijk wordt en dat er mogelijk meer earnings management wordt toegestaan.

L1ACCRUAL is de derde controlevariabele die we gebruiken in ons empirisch onderzoek. Deze variabele meet het totaal aantal 'current accruals' in het voorgaande jaar. L1ACCRUAL wordt gebruikt om de terugname van de accruals in de tijd vast te leggen (Ashbaugh et al., 2003). Wanneer de 'current accruals' in het voorgaande jaar hoog zijn, is er ook dit jaar meer kans op earnings management. Vandaar wordt hier een positief verband verwacht.

LITRISK geeft een indicatie over het risico van het bedrijf. Wanneer deze variabele gelijk is aan 1, is de onderneming risicovoller dan in normale omstandigheden. Een risicvollere onderneming zal sneller earnings management hanteren (Gul et al., 2007). De kans op meer earnings management is bijgevolg hoger, daarom verwachten we een positieve relatie met de afhankelijke variabele.

De vijfde controlevariabele (MER/ACQ) gaat na of de onderneming betrokken was bij een fusie of een overname. Een onderneming die wordt overgenomen of die betrokken is bij een fusie wil mooie resultaten publiceren. Deze zorgen immers voor een hogere waarde van de onderneming. Voor het bekomen van deze mooie resultaten zal in de meeste gevallen earnings management worden gehanteerd. De kans op earnings management is bijgevolg hoger, daarom verwachten we ook hier een positieve relatie (Reynolds et al., 2004).

LEVERAGE geeft weer hoeveel procent van het totaal actief vreemd vermogen is. Wanneer dit percentage hoog is, zijn er veel leningen aangegaan en dient de onderneming een aantal convenanten te respecteren. Ondernemingen zijn vaak geneigd om earnings management toe te passen wanneer deze convenanten niet behaald worden. Daarom verwachten we een positieve relatie tussen LEVERAGE en de hoeveelheid earnings management (Reynolds et al., 2004).

De zevende controlevariabele is de 'return on total assets' (ROA). Deze variabele is een maatstaf voor de bedrijfsprestaties (Frankel et al., 2002). Voor het behalen van een goede ROA zal de onderneming mogelijk earnings management gebruiken. We verwachten dat ROA dan ook een positieve relatie heeft met de hoeveelheid earnings management.

LnASSETS is een maatstaf voor de grootte van een onderneming. Zoals in de studie van Reynolds et al. (2004) verwachten we dat deze controlevariabele een positieve relatie heeft met de afhankelijke variabele.

De negende controlevariabele (CEO) is een corporate governance maatstaf. Deze variabele gaat na of de CEO ook voorzitter is van de raad van bestuur. Wanneer de CEO ook voorzitter is van de raad van bestuur is het deugdelijk bestuur redelijk laag (Ferguson et al., 2004). Vandaar verwachten we een positieve relatie tussen deze variabele en de hoeveelheid earnings management.

NEXE is een tweede corporate governance maatstaf die gebruikt wordt in het empirisch onderzoek. Hiermee bekijken we hoeveel van de bestuurders een niet-uitvoerende functie hebben. Wanneer deze variabele gelijk is aan 1, kunnen we spreken van een goed deugdelijk bestuur. In dat geval verwachten we minder earnings management en dus een negatieve relatie met de afhankelijke variabele (Agrawal & Chadha, 2005).

De voorlaatste controlevariabele is LOSS. Deze geeft weer of de onderneming in het afgelopen boekjaar verlies heeft gemaakt. Brown (2001, in Frankel et al., 2002) heeft opgemerkt dat verliesondernemingen minder waarschijnlijk een positieve winstverrassing rapporteren. Ze gebruiken bijgevolg minder earnings management en daarom verwachten we een negatieve relatie.

CFO geeft een indicatie van hoe groot de operationele cashflow is ten opzichte van het totaal actief. Zoals in de studie van Gore et al. (2001) verwachten wij ook een negatieve relatie terug te vinden tussen CFO en de hoeveelheid earnings management.

6.3 Steekproef

Voor ons empirisch onderzoek maken we gebruik van twee gegevensverzamelingen, namelijk deze uit de Bel-First databank en degene die we bekomen zijn aan de hand van een vragenlijst. Het onderzoek op firmaniveau zal eerst worden uitgevoerd met de gegevens die we verkrijgen via de Bel-First databank. Het is echter niet mogelijk om met deze gegevens het onderzoek op kantoor- en partnerniveau te verrichten. Daarom maken we bijkomstig gebruik van een tweede gegevensverzameling. Deze gegevens worden verkregen via een vragenlijst. Met deze gegevens gaan we eerst het onderzoek op firmaniveau nog eens uitvoeren. Op deze manier kunnen we de resultaten die we bekomen aan de hand van de gegevens uit de Bel-First controleren. Vervolgens voeren we met de gegevens uit de vragenlijst het onderzoek op kantoor- en partnerniveau uit.

6.3.1 Gegevensverzameling 1: Bel-First

Voor het verzamelen van de gegevens die we gebruiken in ons empirisch onderzoek, hebben we allereerst gebruik gemaakt van de Bel-First databank. Bel-First staat voor 'Financial Reports and Statistics on Belgian and Luxembourg Companies', het bevat met andere woorden uitgebreide informatie en gegevens over meer dan 1,2 miljoen bedrijven in België en Luxemburg (Bureau van Dijk, 2013). Voor de gegevensverzameling kozen we voor het jaar 2011. Bij het opvragen van de gegevens werd het namelijk duidelijk dat er nog maar weinig ondernemingen hun jaarrekening van 2012 hebben neergelegd. Vervolgens hebben we onze dataset geselecteerd aan de hand van zeven selectiecriteria.

Eerst selecteren we op basis van de legale status van de ondernemingen, met andere woorden filteren we er alle ondernemingen uit die actief zijn. Ondernemingen die niet actief of passief zijn, zijn niet geschikt voor ons onderzoek. Daarom verwijderden we deze uit onze dataset.

Het tweede selectie criterium is private/publieke ondernemingen. Zoals reeds te lezen was, focust de centrale onderzoeksvraag zich enkel op private ondernemingen. Dit wil zeggen dat we niet geïnteresseerd zijn in publieke of beursgenoteerde ondernemingen, deze worden dan ook niet opgenomen in onze gegevens.

Vervolgens filteren we op basis van de NACE-BEL codes. We selecteren alle beschikbare codes, enkel ondernemingen die financiële diensten aanbieden worden niet geselecteerd. Dit zijn de volgende drie NACE-BEL codes:

- 64: Financial service activities, except insurance and pension funding;
- 65: Insurance, reinsurance and pension funding, except compulsory social security;
- 66: Activities auxiliary to financial services and insurance activities.

Deze financiële instellingen worden verwijderd, omdat de berekening van de discretionaire accruals niet zinvol is voor deze ondernemingen (Chung & Kallapur, 2003).

We onderzoeken het effect van de non-auditdiensten, die worden aangeboden door dezelfde firma die de audit uitvoert, op de auditkwaliteit. Daarom is het uiteraard een vereiste dat de ondernemingen een audit laten uitvoeren. In het vierde criterium selecteren we dan ook enkel de bedrijven die ten minste één auditor hebben aangesteld.

Omdat we voor de berekening van bijvoorbeeld de discretionaire accruals een aantal gegevens minimaal nodig hebben, selecteren we enkel de ondernemingen die hun omzet rapporteren. Dit is een minimale vereiste omdat het anders onmogelijk is een aantal variabelen te berekenen (bv. earnings management).

Naast de berekening van earnings management zijn er ook redelijk veel gegevens vereist voor het opstellen van een aantal onafhankelijke en controlevariabelen. Daarom nemen we enkel de ondernemingen op die een beschikbare jaarrekening hebben gepubliceerd in de jaren 2011 en 2010.

Allerlaatst zijn we enkel geïnteresseerd in de ondernemingen die gevestigd zijn in Vlaanderen, daarom selecteren we enkel de Vlaamse ondernemingen.

Zo komen we tot een dataset van 10846 ondernemingen. Bij de verwerking van deze dataset werd het duidelijk dat er toch nog een heel aantal ondernemingen in de dataset zaten die er niet in hoorden. Zo zaten er 3018 ondernemingen in die geen auditor hadden aangesteld en waarvan er bijgevolg geen auditvergoeding beschikbaar is. Deze ondernemingen werden daarom verwijderd uit de dataset. Ook waren er 812 ondernemingen waarvan een aantal belangrijke gegevens niet beschikbaar waren die de berekening van de afhankelijke of de onafhankelijke variabelen onmogelijk maakte. Deze ondernemingen werden ook verwijderd. Hoewel we de ondernemingen die actief zijn in de financiële sector er uitgefilterd hadden, liet Bel-First toch 198 financiële ondernemingen toe in de dataset. Deze ondernemingen werden ook nog verwijderd. Zo komen we uiteindelijk tot een dataset van 6818 ondernemingen. Deze zullen we voortaan dataset 1 noemen.

Voor deze dataset was er geen informatie beschikbaar over de controlevariabele MER/ACQ. Bijgevolg weten we niet of de ondernemingen betrokken waren bij een fusie of overname. Daarom wordt deze

controlevariabele niet opgenomen in het regressiemodel van dataset 1. Een tweede controlevariabele die we niet konden berekenen is NEXE. We hebben namelijk niet voldoende informatie beschikbaar over de bestuurders van de onderneming. Daarom werd deze variabele ook niet opgenomen in het regressiemodel van deze dataset. Deze twee controlevariabelen worden wel opgenomen in het regressiemodel van dataset 2.

Voor dataset 1 wordt dan ook het volgende regressiemodel gebruikt:

$$EM = \beta_0 + \beta_1 FEE + \beta_2 BIG4 + \beta_3 AUDTEN + \beta_4 LITRISK + \beta_5 LOSS + \beta_6 CFO + \beta_7 LnASSETS + \beta_8 ROA + \beta_9 LEVERAGE + \beta_{10} L1ACCRUAL$$

De afhankelijke variabele EM neemt de volgende vormen aan: REDCA, ABSREDCA (absolute waarde REDCA), DACC en ABSDACC (absolute waarde DACC). De onafhankelijke variabelen FEE zal de volgende drie vormen aannemen: FEERATIO, LnNONAUD en LnAUD.

6.3.2 Gegevensverzameling 2: Vragenlijst

Omdat we met de gegevens uit de Bel-First databank ons onderzoek op kantoor-en partnerniveau niet kunnen uitvoeren, maken we eveneens gebruik van een vragenlijst. De vragen die relevant zijn voor deze masterproef zijn terug te vinden in bijlage 5.

Voor het verzenden van de vragenlijst gebruikten we de 10846 ondernemingen die we initieel uit de Bel-First databank gehaald hebben. Van deze ondernemingen zijn er slechts 5004 ondernemingen die een e-mailadres rapporteerden, vandaar dat we de vragenlijst enkel naar deze ondernemingen verzonden hebben. Na het versturen van een herinnering ontvingen we uiteindelijk antwoord van 153 ondernemingen. De response rate van deze vragenlijst is dus 3,05%, dit is zeker geen slecht resultaat.

Van deze 153 ondernemingen waren er toch een aantal ondernemingen die we niet konden opnemen in de dataset. Hoewel het laten uitvoeren van een audit een selectie criterium was, waren er toch 20 ondernemingen die wettelijk niet verplicht zijn een auditor aan te stellen. Deze ondernemingen lieten ook geen vrijwillige audit uitvoeren, bijgevolg werden deze verwijderd. Daarnaast waren er ook nog eens 11 ondernemingen die de vragenlijst slechts zeer beperkt ingevuld hebben. Voor deze ondernemingen is het onmogelijk om de afhankelijke, onafhankelijke of controlevariabelen te bepalen, daarom worden deze ook uit de dataset gehaald. Zo bekomen we finaal een dataset van 122 ondernemingen. Deze zullen we voortaan dataset 2 noemen.

De controlevariabele LITRISK wordt niet opgenomen in het regressiemodel van deze dataset. Van de 122 cases is er namelijk geen enkele onderneming met een verhoogd auditrisico. Deze variabele is bijgevolg constant en wordt daarom verwijderd door SPSS.

Het regressiemodel dat we hanteren voor dataset 2 is het volgende:

$$EM = \beta_0 + \beta_1 FEE + \beta_2 BIG4 + \beta_3 AUDTE + \beta_4 LOSS + \beta_5 CFO + \beta_6 \ln ASSETS + \beta_7 ROA + \beta_8 LEVERAGE + \beta_9 L1ACCRUAL + \beta_{10} MER/ACQ + \beta_{11} NEXE$$

De afhankelijke variabele EM neemt de volgende vormen aan: REDCA, ABSREDCA (absolute waarde REDCA), DACC en ABSDACC (absolute waarde DACC). De onafhankelijke variabelen FEE zal de volgende drie vormen aannemen: FEERATIO, LnNONAUD en LnAUD.

Hoofdstuk 7 Resultaten

In sectie 1 bespreken we de outliers, de beschrijvende statistiek en de multicollineariteit van beide datasets. Vervolgens gaan we in de tweede sectie verder met het toetsen van de opgestelde hypothesen. We eindigen dit hoofdstuk met een aantal robuustheidstesten, deze behandelen we in sectie 3.

7.1 Outliers, beschrijvende statistieken en multicollineariteit

De dataset bekomen aan de hand van de Bel-First databank noemen we dataset 1, terwijl we de gegevens bekomen met de vragenlijst dataset 2 noemen. Voor het toetsen van de hypothesen maken we gebruik van het statistisch programma SPSS. Hierin zullen we werken met een lineaire multi-pele regressie. In de tabellen die in dit onderdeel terug te vinden zijn, wordt gebruik gemaakt van het asterisk om de significantie van de resultaten weer te geven. Deze dienen op volgende manier geïnterpreteerd te worden:

- * significant op het 10% significantieniveau
- ** significant op het 5% significantieniveau
- *** significant op het 1% significantieniveau

7.1.1 Outliers

Dataset 1

Ondernemingen die zeer extreme gegevens rapporteren en waarvan de gegevens ver van het regressievlak gelegen zijn, worden outliers genoemd (De Vocht, 2009). Voor het opsporen van deze cases gingen we per regressie op zoek naar gegevens die minimaal twee standaarddeviaties verwijderd zijn van het gestandaardiseerd residu (De Vocht, 2009). Deze cases werden vervolgens nader bekeken, indien deze zeer uitzonderlijk zijn voor de populatie of indien ze een te grote invloed uitoefenen op de regressie werden ze verwijderd. Op deze manier werden per regressie een aantal outliers gevonden en verwijderd.

Dataset 2

Ook voor deze dataset kozen we voor het nagaan van outliers per regressie. Indien de gegevens minimaal twee standaarddeviaties verwijderd zijn van het gestandaardiseerd residu, werden deze cases nader onderzocht. Indien ze dan beschouwd kunnen worden als een outlier en de regressies vertekenen, werden ze uit de dataset verwijderd.

7.1.2 Beschrijvende statistieken

Dataset 1

De beschrijvende statistiek van dataset 1 is terug te vinden in tabel 4. In de eerste vier rijen van deze tabel zijn de gegevens terug te vinden over de afhankelijke variabelen (auditkwaliteit). Deze variabelen geven de hoeveelheid earnings management weer die aanwezig is in de jaarrekening. We merken op dat het gemiddelde van zowel REDCA als DACC negatief is, dit betekent dat er veel income-decreasing earnings management aanwezig is. Dit is logisch aangezien de Belgische jaarrekeningen ook gebruikt worden voor de fiscaliteit. De ondernemingen zullen daarom de winst eerder onderschatten. We stellen wel vast dat het REDCA model minder income-decreasing earnings management meet dan het Jones model, het gemiddelde van DACC is namelijk negatiever dan dit van REDCA.

In de volgende drie lijnen kunnen we de belangrijkste gegevens van de onafhankelijke variabelen terugvinden. Het gemiddelde van de variabele FEERATIO bevindt zich kort bij 0, dit is verklaarbaar omdat er zich een heel aantal bedrijven in de dataset bevinden die geen non-auditdiensten lieten uitvoeren. Bijgevolg is het minimum 0, het maximum bedraagt 0.9826. Nader bekeken wil dit zeggen dat de non-auditvergoeding in deze onderneming 98.26 % van de totale auditvergoeding uitmaakt. Dit is zeer veel en we merken meteen op dat de 'one to one rule' duidelijk niet van toepassing is voor alle ondernemingen. In de volledige dataset zijn er 326 ondernemingen waarvan de non-auditvergoeding hoger is dan de auditvergoeding. Voor LnNONAUD zijn er 4737 missing values, dit zijn ondernemingen die geen non-auditdiensten lieten uitvoeren door dezelfde auditfirma. Het maximale bedrag betaald voor de non-auditdiensten bedraagt in deze steekproef € 1 409 576,70 ($e^{14.1588}$). Voor het laten uitvoeren van een audit betaalde men gemiddeld € 7 789,12 ($e^{8.9605}$), de hoogste auditvergoeding bedraagt € 570 004,77 ($e^{13.253}$). We stellen vast dat de hoogste auditvergoeding beduidend lager is dan de hoogste non-auditvergoeding.

De andere rijen geven de beschrijvende statistiek van de controlevariabelen. Hier kunnen we zien dat 43 % oftewel 2932 ondernemingen hun audit lieten uitvoeren door een big-4. De gemiddelde ambtstermijn van de auditor bedraagt 2.08 jaar, de langste ambtstermijn is 12 jaar. Slecht 1 % of 68 ondernemingen hebben een verhoogd auditrisico en 23 % (1568 ondernemingen) leden een verlies in 2011. We merken ook op dat de gemiddelde schuldgraad van de ondernemingen bijna 70 % bedraagt, ondernemingen laten zich dus voor 70 % met vreemd vermogen financieren.

Dataset 2

De belangrijkste gegevens over de variabelen van dataset 2 zijn terug te vinden in tabel 5. Ook hier zijn in de eerste vier rijen de gegevens over de afhankelijke variabelen terug te vinden. Hierin zien we de hoeveelheid winstmanipulatie die aanwezig is in de financiële staten. Voor REDCA is het gemiddelde positief, in tegenstelling tot dataset 1 is hier dus meer income-increasing earnings management aanwezig. De ondernemingen zijn dus zeer optimistisch en overschatten de winst. Het gemiddelde van de variabele DACC is wel negatief, hier spreken we weer van meer income-decreasing earnings management. Het verschil tussen deze variabelen is te verklaren omdat ze beide een iets andere manier hanteren voor het berekenen van de hoeveelheid winstmanipulatie.

Vervolgens zien we dat de maximale FEERATIO 80,00 % bedraagt, de non-auditvergoeding maakt in dit geval dus 80% uit van de totale vergoeding betaald aan de auditor. Ook hier stellen we vast dat de 'one to one rule' niet van kracht is voor alle ondernemingen. Er zijn namelijk 11 ondernemingen waarvan de non-auditvergoeding hoger is dan de auditvergoeding. Wat betreft de non-auditvergoedingen zijn er slechts 34 van de 122 ondernemingen die deze diensten lieten uitvoeren door de firma die de audit uitvoert. Van deze ondernemingen lieten er 20 de non-auditdiensten uitvoeren door hetzelfde auditkantoor. Slechts 6 ondernemingen lieten zowel de audit- als de non-auditdienst uitvoeren door dezelfde partner. De gemiddelde non-auditvergoeding bedraagt € 6 817,23 ($e^{8.8272}$). De gemiddelde auditvergoeding daarentegen bedraagt € 12 820,84 ($e^{9.4588}$). Een groot verschil tussen deze dataset en dataset 1 is de ambtstermijn van de auditor. Gemiddeld bedraagt de ambtstermijn in deze dataset 7.65 jaar in tegenstelling tot 2.08 in dataset 1. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat Bel-First enkel de datum van de laatste aanstelling weergeeft, hieruit kunnen we onmogelijk afleiden of dezelfde auditfirma ook werd aangesteld voor deze laatste aanstelling. De hoogste ambtstermijn is echt zeer hoog in deze dataset, namelijk 35 jaar. Verder maakt 17 % van de 122 ondernemingen verlies. Gemiddeld genomen zijn de bedrijven uit deze dataset voor 60 % met schulden gefinancierd. Tot slot zijn 15 ondernemingen betrokken bij een fusie of een overname en 40 % van de ondernemingen hebben een raad van bestuur die voor meer dan 50% bestaat uit niet-uitvoerende bestuurders.

Tabel 4: Beschrijvende statistiek (dataset 1)

	N Valid	N Missing	Gemiddelde	Standaard Afwijking	Eerste Kwartiel	Mediaan	Derde Kwartiel	Min	Max
REDCA	6818	0	-0.006021	0.369247	-0.001252	0.000992	0.005128	-28.3897	6.0665
ABSREDCA	6818	0	0.025709	0.368400	0.001057	0.003377	0.010786	0.0000003	28.3897
DACC	6818	0	-0.022131	0.245162	-0.030365	-0.007908	0.001371	-15.1916	9.0874
ABSDACC	6818	0	0.037477	0.243289	0.243289	0.015014	0.037029	0.0000002	15.1916
FEERATIO	6818	0	0.092846	0.177394	0.0000	0.0000	0.108181	0.0000	0.982584
LnNONAUD	2081	4737	8.361557	1.463157	7.46737	8.346405	9.203565	0.69315	14.1588
LnAUD	6818	0	8.960483	0.950735	8.314036	8.853665	9.535986	2.56495	13.2534
BIG-4	6818	0	0.43	0.495	0.00	0.00	1.00	0.00	1.00
AUDTEN	6664	154	2.08	0.823	1.00	2.00	3.00	0.00	12.00
LITRISK	6818	0	0.01	0.081	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00
LOSS	6818	0	0.23	0.418	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00
CFO	6818	0	0.242132	13.659989	0.024627	0.0720371	0.136829	-50.3056	1125.99
LnASSETS	6817	1	15.9876	1.5993	15.0554	16.9093	16.8709	8.3148	24.5358
ROA	6816	2	0.040820	0.230077	0.002200	0.035200	0.099100	-6.8216	3.4376
LEVERAGE	6816	2	0.691619	1.673811	0.403036	0.642989	0.822889	0.0000	79.1321
L1ACCRUAL	6598	220	-0.007618	0.169648	-0.000869	0.0000	0.000036	-9.43328	1.24217

Tabel 5: Beschrijvende statistiek (dataset 2)

	N Valid	N Missing	Gemiddelde	Standaard Afwijking	Eerste Kwartiel	Mediaan	Derde Kwartiel	Min	Max
REDCA	122	0	0.000247	0.035445	-0.000292	0.001605	0.004818	-0.272852	0.180796
ABSREDCA	122	0	0.012514	0.032144	0.001084	0.002918	0.008991	0.000046	0.272852
DACC	122	0	-0.020944	0.055694	-0.033612	-0.009357	0.000219	-0.436803	0.174765
ABSDACC	122	0	0.032084	0.050062	0.006172	0.019192	0.037539	0.000012	0.436803
FEERATIO	119	3	0.099518	0.191176	0.0000	0.0000	0.092957	0.0000	0.800000
LnNONAUD	34	88	8.827209	1.203328	7.989119	8.532942	9.568068	6.856462	11.703546
LnAUD	118	4	9.458827	1.010581	8.699515	9.370294	9.903488	7.495542	12.808748
BIG-4	122	0	0.43	0.498	0.00	0.00	1.00	0.00	1.00
AUDTEN	119	3	7.65	6.414	3.00	6.00	10.00	1.00	35.00
LOSS	122	0	0.17	0.379	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00
CFO	122	0	0.084556	0.079492	0.044098	0.084800	0.126021	-0.320085	0.295092
LnASSETS	122	0	16.623264	1.463636	15.619191	16.568354	17.458505	13.442740	22.477446
ROA	122	0	0.043913	0.074742	0.008750	0.041882	0.084097	-0.340092	0.201966
LEVERAGE	122	0	0.594747	0.236475	0.422148	0.662438	0.756347	0.024239	1.132550
L1ACCRUAL	122	0	-0.000282	0.019067	-0.001882	-0.0000001	0.000101	-0.119284	0.119784
MER/ACQ	113	9	0.12	0.320	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00
NEXE	63	59	0.40	0.493	0.00	0.00	1.00	0.00	1.00

7.1.3 Multicollineariteit

De Vocht (2009) definieert correlaties als: “de sterkte en de richting van een verband tussen twee variabelen”. Multicollineariteit treedt op wanneer variabelen sterk met elkaar gecorreleerd zijn. Wanneer dit het geval is, meten deze variabelen ongeveer hetzelfde en dit heeft een negatieve invloed op de regressie. Volgens De Vocht (2009) kan er van multicollineariteit gesproken worden wanneer de absolute waarde van de correlatie groter of gelijk is dan 0.9. Voor beide datasets zullen we nagaan of er sprake is van multicollineariteit. Indien dit het geval is dienen deze variabelen niet opgenomen te worden in het regressiemodel.

Dataset 1

De correlatietabel van dataset 1 vinden we terug in tabel 6. Hierin zien we dat er in twee gevallen correlaties aanwezig zijn die hoger zijn dan 0.9 (CFO-REDCA en CFO-ABSREDCA). Toch spreken we hier niet van multicollineariteit omdat dit de correlatie is tussen een afhankelijke en een controlevariabele. Deze correlatie geeft enkel een indicatie van het verband dat we gaan terugvinden in de regressie en dient daarom niet verwijderd te worden. We kunnen ook zien dat er hoge correlaties aanwezig zijn tussen de vier afhankelijke variabelen (REDCA, ABSREDCA, DACC en ABSDACC). Deze hoge correlaties zijn normaal omdat deze variabelen hetzelfde trachten te meten, namelijk auditkwaliteit. Vermits we slechts één variabele gebruiken per regressiemodel vormt deze hoge correlatie geen enkel probleem. Verder zien we dat er ook een redelijke hoge correlatie aanwezig is tussen de onafhankelijke variabelen (FEERATIO, LnNONAUD en LnAUD). FEERATIO is de non-auditvergoeding gedeeld door de som van de audit- en non-auditvergoeding, het is dan ook logisch dat deze variabelen met elkaar gecorreleerd zijn. Wanneer we tabel 6 verder bekijken, merken we op dat de overige correlaties niet echt sterk zijn. Aan de hand van deze test werd er bijgevolg geen multicollineariteit teruggevonden in dataset 1.

Dataset 2

Een overzicht van de correlaties van dataset 2 is terug te vinden in tabel 7. Hierin zien we geen enkele correlatie die meer dan 0.9 bedraagt. Ook in deze dataset werd geen multicollineariteit teruggevonden. Wel is er, net zoals in dataset 1, een redelijke hoge correlatie aanwezig tussen de vier afhankelijke variabelen. Deze beogen alle vier de auditkwaliteit te meten, vandaar dat we tussen deze variabelen een hogere correlatie constateren. Voor de onafhankelijke variabelen vinden we ook hier behoorlijk hoge correlaties. Zoals uitgelegd werd bij dataset 1 is dit logisch en zeker niet abnormaal.

Tabel 6: Correlatietabel (dataset 1)

	REDCA	ABSREDCA	DACC	ABSDACC	FEERATIO	LnNONAUD	LnAUD	BIG-4	AUDTEN	LITRISK	LOSS	CFO	LnASSETS	ROA	LEVERAGE	L1ACCRUAL
REDCA	1	-.899**	.646**	-.645**	-.021	-.036	-.015	-.017	.011	.003	.021	-.928**	-.020	.078**	-.024*	.040**
ABSREDCA	-.899**	1	-.757**	.768**	.030*	.028	.018	.023	-.010	.007	.009	.933**	.007	-.074**	.032**	-.028*
DACC	-.646**	-.757**	1	-.568**	-.017	-.011	-.034**	.000	.018	-.002	.007	-.754**	-.014	-.002	-.002	.013
ABSDACC	-.645**	.768**	-.568**	1	.011	.005	-.023	.012	-.021	.001	.021	.760**	-.012	-.016	.010	-.008
FEERATIO	-.021	.030*	-.017	.011	1	.708**	.214**	.083**	.005	.019	.020	.026*	.188*	-.004	-.012	-.024
LnNONAUD	-.036	.028	-.011	.005	.708**	1	.573**	.350**	-.046*	.011	-.001	.035	.429**	.033	-.029	-.025
LnAUD	-.015	.018	-.034**	-.023	.214**	.573**	1	.353**	-.010	-.017	.023	.024	.586**	.030*	-.033**	-.010
BIG-4	-.017	.023	.000	.012	.083**	.350**	.353**	1	-.010	-.009	.061**	.014	.126**	.013	-.003	.005
AUDTEN	.011	-.010	.018	-.021	.005	-.046*	-.010	-.010	1	.008	.002	-.017	.008	-.009	-.011	.010
LITRISK	.003	.007	-.002	.001	.019	.011	-.017	-.009	.008	1	.064**	-.002	-.030*	-.072**	.084**	.007
LOSS	.021	.009	.007	.021	.020	-.001	.023	.061**	.002	.064**	1	-.015	-.089**	-.398**	.122**	-.006
CFO	-.928**	.933**	-.754**	.760**	.026*	.035	.024	.014	-.017	-.002	-.015	1	.029*	.025*	-.006	-.004
LnASSETS	-.020	.007	-.014	-.012	.188**	.429**	.586**	.126**	.008	-.030*	-.089**	.029*	1	.075**	-.136**	-.018
ROA	.078**	-.074**	-.002	-.016	-.004	.033	.030*	.013	-.009	-.072**	-.398**	.025*	.075**	1	-.247**	.014
LEVERAGE	.024*	.032**	-.002	.010	-.012	-.029	-.033**	-.003	-.011	.084**	.122**	-.006	-.136**	-.247	1	.010
L1ACCRUAL	.040**	-.028*	.013	-.008	-.024	-.025	-.010	.005	.010	.007	-.006	-.004	-.018	.014	.010	1

Tabel 7: Correlatietabel (dataset 2)

	REDCA	ABSREDCA	DACC	ABSDACC	FEERATIO	LnNONAUD	LnAUD	BIG-4	AUDTEN	LOSS	CFO	LnASSETS	ROA	LEVERAGE	L1ACCRUAL	MER/ACQ	NEXE
REDCA	1	-.394**	.764**	-.482**	-.222*	.064	.026	-.019	.040	-.012	-.334**	-.028	-.257**	-.094	-.086	.055	.011
ABSREDCA	-.394**	1	-.410**	.773**	.155	-.083	-.141	-.064	-.126	.321**	-.150	-.226*	-.290**	.215*	.040	-.077	.148
DACC	.764**	-.410	1	-.751**	-.211	.055	-.029	.015	.062	-.136	-.417	.069	.117	-.185	.092	-.041	.070
ABSDACC	-.482**	.773**	-.751**	1	.144	-.091	-.089	-.103	-.152	.227**	.135	-.203	-.190*	.356**	-.013	-.024	.119
FEERATIO	-.222*	.155	-.211*	.144	1	.631**	-.011	.104	.010	-.026	.233	-.079	.238	.034	-.169	.204*	-.064
LnNONAUD	.064	-.083	.055	-.091	.631**	1	.458**	.153	.182	.253	-.111	.443**	-.055	-.037	-.399*	.206	-.120
LnAUD	.026	-.141	-.029	-.089	-.011	.458**	1	.337**	.055	.026	.063	.492**	.037	-.015	-.058	.242*	-.287*
BIG-4	-.019	-.064	.015	-.103	.104	.153	.337**	1	-.031	-.049	.095	.186*	.122	-.136	-.054	.096	-.007
AUDTEN	.040	-.26	.062	-.152	.010	.182	.055	-.031	1	.007	-.095	.037	-.056	-.048	-.080	.024	.168
LOSS	-.012	.321**	-.136	.277**	-.026	.253	.026	-.049	.007	1	-.481**	-.148	-.638**	.180*	.035	-.095	-.146
CFO	-.334**	-.150	-.417**	.135	.233*	-.111	.063	.095	-.095	-.481**	1	.065	.874**	-.234**	-.147	.102	-.095
LnASSETS	-.028	-.226*	.069	-.203*	-.079	.443**	.492**	.186*	.037	-.148	.065	1	.121	-.228*	-.029	.139	-.040
ROA	-.257**	-.290**	-.117	-.190*	.238**	-.055	.037	.122	-.056	-.638**	.874**	.121	1	-.376**	-.111	.083	-.090
LEVERAGE	-.094	.215*	-.185*	.356**	.034	-.037	-.015	-.136	-.048	.180*	-.234**	-.228*	-.376*	1	.151	-.013	.145
L1ACCRUAL	.086	.040	.092	-.013	-.169	-.399*	-.058	-.054	-.080	.035	-.147	-.029	-.111	.151	1	-.139	.192
MER/ ACQ	.055	-.077	-.041	-.024	.204*	.206	.242*	.096	.024	-.095	.102	.139	.083	-.013	-.139	1	-.117
NEXE	.011	.148	.070	.119	-.064	-.120	-.287*	-.007	.168	-.146	-.095	-.040	-.090	.145	.192	-.177	1

7.2 Toetsen van de hypothesen

In ons basismodel zal gebruik worden gemaakt van het cross-sectional modified Jones model (DACC). Om de robuustheid van dit Jones model na te gaan, gebruiken we naast het gewone model (DACC) ook de absolute waarde van dit model (ABSDACC). Om vervolgens de globale robuustheid van de bekomen resultaten na te gaan, maken we eveneens gebruik van het REDCA model. Op deze manier kunnen we testen hoe robuust onze resultaten zijn die we bekomen met behulp van het cross-sectional modified Jones model. Om dan de robuustheid van het REDCA model zelf nog eens te testen, maken we gebruik van de absolute waarde van dit model. Door het vergelijken van de resultaten van REDCA en ABSREDCA kunnen we vaststellen of het REDCA model robuuste resultaten geeft. Deze testen worden steeds voor beide datasets uitgevoerd.

7.2.1 Dataset 1

We starten met het analyseren van dataset 1. Met deze gegevens is het enkel mogelijk het onderzoek te voeren op firmaniveau. We gaan dus na of de non-auditdiensten uitgevoerd door dezelfde auditfirma een negatief effect hebben op de auditkwaliteit. We voeren eerst de regressies uit gebruikmakend van het cross-sectional modified Jones model. Daarna voeren we de regressies uit met het REDCA model als afhankelijke variabele.

Het cross-sectional modified Jones model

Eerst bespreken we uitgebreid de drie regressies waarin we het Jones model gebruiken (DACC). Deze resultaten vergelijken we vervolgens met de regressies waarin we de absolute waarde van het Jones model gebruiken als afhankelijke variabele. Op deze manier kunnen we de robuustheid van het Jones model nagaan. Deze regressies zijn terug te vinden in tabel 8.

In tabel 8 vinden we een significant negatief verband tussen LnAUD en DACC. Dit is zelfs significant op het 1 % significantieniveau en daarom wordt hypothese H_1 in dit geval bevestigd. Wanneer LnAUD zou stijgen met 1 % dan neemt de hoeveelheid earnings management af met 0.00005. Hieruit leiden we af dat de auditdienst de kwaliteit van de gerapporteerde staten verbetert omdat er minder earnings management in terug te vinden is. Verder zijn LEVERAGE en L1ACCRUAL positief significant op het 5 % significantieniveau. Een onderneming die gefinancierd is met veel schulden, zal bijgevolg meer earnings management toepassen. Ook de totale current accruals zorgen voor meer earnings management in de jaarrekening. Deze beide controlevariabelen nemen de verwachte richting aan. De constante is negatief significant op het 1 % significantieniveau. We merken op dat BIG-4 positief significant is op het 1 % significantieniveau. Dit is tegen onze verwachtingen, in dit geval laat een big-4 auditfirma meer earnings management toe dan een niet big-4 auditfirma. LOSS, CFO, LnASSETS en ROA zijn significant op het 1 % significantieniveau en zijn conform onze verwachtingen. Zo gebruikt een onderneming die verlies geleden heeft minder earnings management. Wanneer de operationele

cashflow toeneemt, zal de hoeveelheid earnings management afnemen. We zien ook dat grotere ondernemingen (LnASSETS), meer earnings management gebruiken. Dit is ook van toepassing voor de rendabiliteit. Hoe hoger de ROA, hoe meer earnings management aanwezig is in de jaarrekening. De adjusted R square van deze regressie bedraagt 10.4 %. Er wordt dus 10.4 % van de variantie in DACC verklaard door de opgenomen variabelen.

Vervolgens zien we dat FEERATIO niet significant is. Daarom kunnen we hypothese H_2 niet aanvaarden. De non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma, hebben in dit geval geen negatieve invloed op de auditkwaliteit. Bij het bekijken van de controlevariabelen zien we dat BIG-4 niet meer significant is. De significantie en de richting van de andere controlevariabelen blijft vergelijkbaar met de regressie waarin LnAUD de onafhankelijke variabele is. Enkel LEVERAGE is nu significant op het 10 % significantieniveau in plaats van op het 5 % significantieniveau. 9.9 % van de variantie in de afhankelijke variabele wordt verklaard door de onafhankelijke en controlevariabelen.

Ook LnNONAUD is niet significant. Er is ook hier geen indicatie dat de non-auditdiensten op firmaniveau een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Daarom wordt hypothese H_2 verworpen. LEVERAGE en L1ACCRUAL zijn in deze regressie niet meer significant. LOSS, CFO, LnASSETS en ROA zijn daarentegen wel significant op het 1 % significantieniveau. Deze controlevariabelen hebben net zoals in de regressie met LnAUD de verwachte richting. Ten slotte merken we op dat ook hier de constante significant is op het 1 % significantieniveau. De adjusted R square van deze regressie bedraagt 10.8 %.

Nu we de regressies besproken hebben waarin we gebruikmaken van DACC als afhankelijke variabele, gaan we de robuustheid van het Jones model testen. Dit doen we door deze regressies te vergelijken met de regressies waarin we ABSDACC als afhankelijke variabele gebruiken. In tabel 8 zien we dat LnAUD niet meer significant is. Daarom kunnen we hypothese H_1 niet meer aanvaarden. De controlevariabele BIG-4 is hier niet meer significant terwijl AUDTEN wel significant wordt. Verder zien we ook dat de richtingen van een heel aantal significante controlevariabelen wijzigt. De adjusted R square is iets lager, namelijk 8.8 %. Wanneer we vervolgens naar de onafhankelijke variabele FEERATIO kijken, merken we op dat deze niet significant is. Er is hier dan ook geen indicatie dat de non-auditdiensten op firmaniveau een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. De controlevariabele AUDTEN wordt significant en de richting van een heel aantal controlevariabelen wijzigt. 8.4 % van de variantie in ABSDACC wordt verklaard door de opgenomen variabelen. Hypothese H_2 kunnen we ook niet aanvaarden wanneer we naar LnNONAUD kijken. Deze onafhankelijke variabele is immers niet significant. LITRISK wordt hier wel significant op het 1 % significantieniveau. De adjusted R square is redelijk laag, namelijk 4.7 %.

Tabel 8: Regressies DACC (dataset 1)

	DACC			ABSDACC		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	-0.018***	-0.032***	-0.053***	0.073***	0.072***	0.069***
LnAUD	-0.005***			0.000		
FEERATIO		0.001			0.001	
LnNONAUD			0.000			0.000
BIG-4	0.004***	0.001	-0.001	0.000	-0.001	-0.002
AUDTEN	0.000	0.000	0.001	-0.001**	-0.001**	-0.001
LITRISK	-0.004	-0.004	-0.016	0.002	0.002	0.021***
LOSS	-0.10***	-0.011***	-0.12***	0.009***	0.009***	0.003**
CFO	-0.118***	-0.118***	-0.107***	0.059***	0.057***	0.001**
LnASSETS	0.003***	0.001***	0.002***	-0.003***	-0.003***	-0.002***
ROA	0.084***	0.082***	0.074***	-0.050***	-0.048***	-0.023***
LEVERAGE	0.001**	0.001*	-0.002	0.001***	0.001***	-0.002
L1ACCRUAL	0.007**	0.007**	-0.002	-0.006**	-0.006**	0.001
R²	0.105	0.101	0.112	0.089	0.085	0.052
Adj. R²	0.104	0.099	0.108	0.088	0.084	0.047
n	6777	6777	6774	6788	6785	6738

Het REDCA model

Om de robuustheid van de resultaten van het cross-sectional modified Jones model te testen, maken we nu gebruik van het REDCA model als afhankelijke variabele. We beginnen met de bespreking van de drie regressies waarin we het REDCA model gebruiken. Dan vergelijken we deze resultaten met de regressies waarin we de absolute waarde van het REDCA model gebruiken als afhankelijke variabele (ABSREDCA). Deze resultaten zijn terug te vinden in tabel 9.

Wanneer we de invloed van de auditdienst (LnAUD) op de kwaliteit van de jaarrekening bekijken, vinden we geen significante relatie. Daarom is het onmogelijk om hypothese H_1 te aanvaarden. Bij deze set van variabelen kunnen we dus niet besluiten dat de auditdienst de kwaliteit van de gerapporteerde staten verbetert. LEVERAGE is significant op het 5 % significantieniveau, maar neemt niet de verwachte richting aan. Deze regressie verklaart namelijk dat er minder earnings management terug te vinden is wanneer een onderneming met meer schulden gefinancierd is. Verder zijn LITRISK, LOSS, CFO, LnASSETS, ROA, L1ACCRUAL en de constante significant op het 1 % significantieniveau. Opmerkelijk is wel dat een verlieslatende firma in dit geval meer earnings management gebruikt. Dit is tegen onze verwachtingen, we dachten namelijk een negatief verband terug te vinden. De adjusted R square is wel beduidend hoger dan bij de regressies waarin we het Jones model gebruiken. Deze is hier

namelijk gelijk aan 24.5 %, dit betekent dat 24.5 % van de variantie in REDCA wordt verklaard door dit model.

Wanneer we kijken naar de FEERATIO zien we dat deze positief significant is op het 10 % significantieniveau. Deze positieve relatie kunnen we op twee manieren verklaren. Ten eerste is het mogelijk dat hoe hoger de non-auditdiensten zijn, hoe meer earnings management er aanwezig is in de jaarrekening. Ten tweede is het ook mogelijk dat de non-auditdiensten de hoeveelheid income-decreasing earnings management beperkt. Uit de beschrijvende statistiek is gebleken dat er vooral aan income-decreasing earnings management wordt gedaan. Daarom is het mogelijk dat dit positief effect de hoeveelheid income-decreasing earnings management beperkt. De coëfficiënt van FEERATIO bedraagt 0.009, wanneer de FEERATIO met 1 % zou stijgen dan zal de winstmanipulatie stijgen met 0.00009. Dit is een relatief klein positief verband, maar toch kunnen we hypothese H_2 aanvaarden op het 10 % significantieniveau. De variabelen LITRISK, LnASSETS, L1ACCRUAL en de constante waren significant in de eerste regressie maar zijn dit nu niet meer. BIG-4 is hier wel negatief significant. Dit is volgens onze verwachtingen, een big-4 auditfirma zal minder earnings management toestaan dan een niet big-4 firma. Ook hier gebruikt een verlieslatende onderneming meer earnings management, dit is redelijk opmerkelijk en tegen onze verwachtingen in. De adjusted R square bedraagt 49.7 %. Dit is behoorlijk hoog en we kunnen spreken van een redelijk verklarend model.

In tabel 9 kunnen we zien dat de coëfficiënt van LnNONAUD 0.001 bedraagt en niet significant is. We kunnen dus niet bevestigen dat LnNONAUD significant verschillend is van 0 en daarom kunnen we hypothese H_2 niet aanvaarden. Bij dit regressiemodel is er dus geen indicatie dat de non-auditdiensten, die samen worden uitgevoerd met de auditdienst door dezelfde auditfirma, een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. De significante controlevariabelen zijn LITRISK, LOSS, CFO, ROA, LEVERAGE, L1ACCRUAL en de constante. LOSS is positief significant en dit is tegen onze verwachtingen in. In deze regressie wordt 11.9 % van de variantie in REDCA verklaard door de onafhankelijke en controlevariabelen.

We gaan nu verder met het vergelijken van deze regressies met de regressies waarin we gebruik maken van ABSREDCA als afhankelijke variabele. Op deze manier kunnen we de robuustheid testen van het REDCA model. Het valt meteen op dat LnAUD positief significant is op het 5 % significantieniveau. Dit terwijl deze onafhankelijke variabele niet significant was bij het REDCA model. Dit is een zeer opmerkelijk verband omdat we normaal gesproken een negatieve coëfficiënt verwacht hadden. Wanneer de variabele LnAUD in dit geval met 1 % zou stijgen dan zal de hoeveelheid earnings management stijgen met 0.00001. Daar dit verband positief is, kunnen we hypothese H_1 niet aanvaarden. Een mogelijke verklaring voor dit vreemde verband is dat we hier gebruik maken van de absolute waarde van REDCA. Zoals reeds opgemerkt werd in de beschrijvende statistiek, is er zeer veel income-decreasing earnings management aanwezig. Wanneer we nu de absolute waarde van REDCA nemen, worden dit allemaal positieve waarden waardoor het in dit geval mogelijk is dergelijk verband

terug te vinden. Alle controlevariabelen zijn significant in deze regressie, enkel AUDTEN is dit niet. Verder stellen we vast dat de onafhankelijke variabele FEERATIO positief significant is op het 5 % significantieniveau. Dit geeft een indicatie dat de non-auditdiensten op firmaniveau een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Hypothese H₂ kunnen we hier dan ook aanvaarden. Toch kunnen we deze hypothese niet aanvaarden wanneer we kijken naar LnNONAUD. Deze afhankelijke variabele is namelijk niet significant. Met andere woorden is er in dit geval geen indicatie dat de non-auditdiensten op firmaniveau een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. De adjusted R square bedraagt in deze regressie 36.1 %. Nu we de regressies van dataset 1 besproken hebben, zullen we verder gaan met het analyseren van de resultaten die we bekomen zijn met behulp van de vragenlijst.

Tabel 9: Regressies REDCA (dataset 1)

	REDCA			ABSREDCA		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	-0.021***	-0.005	-0.14**	0.030***	0.035***	0.008
LnAUD	0.000			0.001**		
FEERATIO		0.009*			0.005**	
LnNONAUD			0.001			0.0004
BIG-4	-0.001	-0.004**	0.002	0.004***	0.004***	0.000097
AUDTEN	0.001	0.0000058	0.001	-0.001	-0.001	-0.002***
LITRISK	0.017***	0.017	0.025***	0.011**	0.011**	0.043***
LOSS	0.021***	0.025***	0.007***	-0.002**	-0.002**	0.005***
CFO	-0.049***	-0.344***	-0.045***	0.014***	0.014***	-0.014***
LnASSETS	0.001***	0.000	0.000015	-0.002***	-0.001***	0.000
ROA	0.147***	0.388***	0.068***	-0.076***	-0.075***	-0.002
LEVERAGE	-0.001**	0.004***	0.012***	0.001***	0.001***	0.009***
L1ACCRUAL	0.011***	-0.004	0.014*	-0.010***	-0.009***	0.011
R²	0.246	0.498	0.124	0.141	0.141	0.364
Adj. R²	0.245	0.497	0.119	0.140	0.140	0.361
n	6709	6770	6771	6705	6711	6776

7.2.2 Dataset 2

Dataset 2 zijn we bekomen aan de hand van een vragenlijst. Met deze gegevens is het mogelijk het onderzoek op zowel firma-, kantoor-, als partnerniveau uit te voeren. Voor deze dataset werken we hetzelfde als dataset 1. We gebruiken eerst het cross-sectional modified Jones model als afhankelijke variabele. Om de robuustheid van dit model na te gaan gebruiken we de absolute waarde van dit

model (ABSDACC). Daar we de globale robuustheid van deze resultaten willen testen, maken we eveneens gebruik van het REDCA model. De absolute waarde van dit model (ABSREDCA) wordt vervolgens gebruikt om de robuustheid van het REDCA model te testen. Op ieder niveau (firma, kantoor en partner) zullen we op deze manier te werk gaan.

Firmaniveau

Het cross-sectional modified Jones model

De regressies op firmaniveau waarin we gebruikmaken van het cross-sectional modified Jones model, zijn terug te vinden in tabel 10. Voor de variabele LnAUD kunnen we hypothese H_1 bevestigen op het 1 % significantieniveau. Dit geeft een zekere geloofwaardigheid aan onze resultaten omdat dit er namelijk op duidt dat de kwaliteit van de gerapporteerde staten stijgt door het uitvoeren van de auditdienst. Wanneer de auditdienst zou stijgen met 1 %, zal de winstmanipulatie afnemen met 0.00011. Minder winstmanipulatie in de jaarrekening wijst immers op een betere kwaliteit van de jaarrekening. De significante controlevariabelen zijn CFO, LnASSETS en ROA. De richting van deze variabelen is conform onze verwachtingen. Meer operationele cashflow zorgt voor minder earnings management, terwijl meer activa en een hogere ROA zorgt voor meer earnings management. 35.5 % van de variantie in DACC wordt verklaard door de opgenomen variabelen.

Voor de tweede onafhankelijke variabelen (FEERATIO) stellen we vast dat de coëfficiënt positief is maar niet significant. Deze variabele heeft dus geen significante invloed op de afhankelijke variabele. Hypothese H_2 wordt niet bevestigd en dient verworpen te worden. Er is geen indicatie dat de non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma, een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. De significante controlevariabelen zijn CFO en ROA, deze zijn significant op het 1 % significantieniveau. Zoals in de voorgaande regressie nemen deze twee variabelen de verwachte richting aan. De adjusted R square bedraagt hier 30.3 %, de verklarende kracht van dit model is dus behoorlijk hoog.

Vervolgens wordt de onafhankelijke variabele LnNONAUD bekeken. Deze variabele is niet significant en daarom kan hypothese H_2 niet aanvaard worden. Ook in dit geval is er geen aanwijzing dat de non-auditdiensten die worden uitgevoerd door dezelfde firma dan deze die de audit verzorgt een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Er wordt vastgesteld dat de regressie geen enkele significante variabele bevat en een negatieve adjusted R square heeft. Een beperkt aantal cases is wellicht de oorzaak van deze resultaten. We maken gebruik van een vragenlijst waardoor het mogelijk is dat we in een aantal gevallen over te weinig gegevens beschikken. Uit deze regressie kunnen we afleiden dat dit hier het geval is.

Tabel 10: Regressies DACC (firmaniveau)

	DACC			ABSDACC		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	-0.010	-0.038	0.482	-0.009	-0.002	-0.378
LnAUD	-0.011***			0.006		
FEERATIO		0.012			-0.012	
LnNONAUD			0.008			-0.009
BIG-4	0.008	0.003	0.033	-0.005	0.001	-0.014
AUDTEN	-0.001	-0.001	0.001	0.000	0.000	-0.002
LOSS	0.012	-0.008	-0.099	-0.002	0.00009	0.074
CFO	-0.352***	-0.445***	0.165	0.266***	0.325***	0.206
LnASSETS	0.007**	0.003	-0.030	-0.002	0.000	0.024
ROA	0.395***	0.398***	-0.455	-0.279***	-0.283***	0.135
LEVERAGE	-0.008	-0.017	-0.048	0.012	0.020*	0.069
L1ACCRUAL	0.083	0.084	0.136	-0.040	-0.024	-0.208
MER/ACQ	-0.003	-0.010	0.001	0.001	0.006	-0.015
NEXE	0.008	0.011	-0.044	0.008	0.007	0.042
R²	0.477	0.431	0.511	0.348	0.396	0.751
Adj. R²	0.355	0.303	-0.833	0.199	0.255	0.065
n	119	121	122	120	120	122

Nu voeren we deze drie regressies nog eens uit maar dan gebruikmakend van ABSDACC als afhankelijke variabele. Op deze manier testen we de robuustheid van het Jones model (DACC). Wanneer we de invloed van de auditdienst (*LnAUD*) bekijken, vinden we geen significant verband. Er is hier geen indicatie dat de auditdienst de kwaliteit van de gerapporteerde staten ten goede komt. Hypothese H_1 wordt dan logischerwijze ook verworpen. Wanneer we de regressie uitvoeren met *FEERATIO* als onafhankelijke variabele vinden we geen significante coëfficiënt. Hypothese H_2 wordt niet bevestigd en er is in deze regressie dus geen aanwijzing dat de non-auditdiensten op firmaniveau een negatieve invloed uitoefenen op de auditkwaliteit. De adjusted R square is in deze regressievergelijking 25.5 %. Vervolgens voeren we de regressie uit gebruikmakend van de onafhankelijke variabele *LnNONAUD*. Ook hier vinden we geen significante coëfficiënt, daarom wordt hypothese H_2 niet bevestigd maar verworpen. De verklarende kracht van dit model bedraagt 6.5 %, wat redelijk laag is. Slechts 6.5 % van de variantie in ABSDACC wordt verklaard door de opgenomen variabelen.

Het REDCA model

Net zoals in dataset 1 wordt hier ook gebruik gemaakt van een tweede model voor earnings management, namelijk het REDCA model. Op deze manier kunnen we de resultaten vergelijken en de robuustheid nagaan. Deze regressies zijn opgenomen in tabel 11. In deze tabel zien we dat de

onafhankelijke variabele LnAUD niet significant is. Daarom is het niet mogelijk hypothese H_1 te aanvaarden. Er is namelijk geen indicatie dat de auditdienst een positief effect heeft op kwaliteit van de jaarrekening. In deze regressie zijn ROA, LEVERAGE en L1ACCRUAL significant. Opmerkelijk is dat ROA en LEVERAGE een richting bezitten die tegen onze verwachtingen is. Zo geeft deze regressie aan dat er minder earnings management in de jaarrekening zal zitten wanneer de ROA hoger is of wanneer een onderneming meer schulden bezit. L1ACCRUAL heeft wel een richting die conform onze verwachting is. Hoe hoger de total current accruals in het voorgaande jaar, hoe meer earnings management de onderneming zal gebruiken. In deze regressie wordt slechts 3.6 % van de variantie in REDCA verklaard.

De onafhankelijke variabele FEERATIO is positief significant op het 10 % significantieniveau. Hypothese H_2 kunnen we bijgevolg aanvaarden op het 10 % significantieniveau. In dit geval daalt de auditkwaliteit wanneer er non-auditdiensten worden uitgevoerd door de auditfirma. Wanneer de FEERATIO met 1 % toeneemt, zal de hoeveelheid earnings management toenemen met 0.00021. We merken op dat het verband hier sterker is dan dat van dataset 1. De controlevariabelen CFO, ROA en LEVERAGE zijn significant en nemen een andere richting aan dan verwacht werd. De adjusted R square bedraagt 6.2 %, slechts 6.2 % van de variantie in REDCA wordt verklaard door de opgenomen onafhankelijke en controlevariabelen. Over het algemeen zien we dat het Jones model voor dataset 2 meer verklarend is dan het REDCA model. Voor dataset 1 was dit niet het geval, hier was het REDCA model namelijk meer verklarend dan het Jones model.

Vervolgens kijken we naar LnNONAUD, we merken op dat deze niet significant is. Daardoor kunnen we hypothese H_2 hier niet aanvaarden. Er is dus geen indicatie dat de non-auditdiensten op firmaniveau een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. We stellen vast dat de regressie geen enkele significante variabele bevat en een negatieve adjusted R square heeft. Dit was ook het geval wanneer we gebruikmaakte van het cross-sectional modified Jones model. Dit komt wellicht doordat we voor deze regressie over te weinig gegevens beschikken, een beperkt aantal cases is dus de oorzaak van deze resultaten.

Deze resultaten gaan we nu vergelijken met de regressies waarin we ABSREDCA gebruiken als afhankelijke variabele. Zo testen we hoe robuust de resultaten van het REDCA model zijn. Wanneer we LnAUD bekijken, stellen we vast dat deze niet significant is. Hieruit kunnen we afleiden dat de coëfficiënt niet significant verschillend is van 0, de auditdienst heeft in deze regressie dus geen effect op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. We dienen hypothese H_1 dan ook te verwerpen. 4.3 % van de variantie in ABSREDCA wordt verklaard door de opgenomen variabelen. In tabel 11 zien we dat FEERATIO niet significant is. In tegenstelling tot daarnet hebben de non-auditdiensten hier geen invloed op de afhankelijke variabele. Bijgevolg dienen we hypothese H_2 te verwerpen. De significante controle variabelen zijn AUDTEN en LOSS. De coëfficiënt van LnNONAUD is gelijk aan -0.015 en is niet significant. Daarom wordt hypothese H_2 ook voor deze regressie verworpen. De non-auditdiensten, die

samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma, hebben geen negatieve invloed op de auditkwaliteit. De adjusted R square bedraagt hier 25.5 %.

Tabel 11: Regressies REDCA (firmaniveau)

	REDCA			ABSREDCA		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	0.008	0.020	0.477	0.021	0.009	-0.399
LnAUD	0.000			0.003		
FEERATIO		0.021*			-0.012	
LnNONAUD			0.017			-0.015
BIG-4	0.000	0.001	0.024	-0.003	0.000	-0.011
AUDTEN	0.000	0.000058	0.001	0.000	0.000*	-0.002
LOSS	-0.001	-0.011	-0.095	0.009*	0.012**	0.075
CFO	0.051	0.086*	0.119	-0.029	-0.005	-0.0115
LnASSETS	0.000	0.000	-0.034	-0.002	0.000	0.029
ROA	-0.108*	-0.165***	-0.450	0.037	0.078	0.453
LEVERAGE	-0.020**	-0.019**	-0.057	-0.010	-0.002	0.057
L1ACCRUAL	0.155*	0.117	0.244	0.012	0.027	-0.229
MER/ACQ	0.002	-0.001	0.006	-0.004	-0.001	-0.007
NEXE	0.004	0.000	-0.036	0.003	0.003	0.033
R²	0.216	0.240	0.633	0.221	0.260	0.801
Adj. R²	0.036	0.062	-0.377	0.043	0.087	0.252
n	120	119	122	120	119	122

Kantoorniveau

Nu we de invloed van zowel de audit- als de non-auditdiensten geanalyseerd hebben op firmaniveau, gaan we verder met het onderzoek op kantoorniveau. Dataset 2, die we zijn gekomen aan de hand van de vragenlijst, maakt dit diepgaand onderzoek namelijk mogelijk. We onderzoeken of de non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor, een negatieve of een sterkere negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit dan wanneer deze diensten worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma. Ook hier maken we gebruik van zowel het cross-sectional modified Jones model als het REDCA model. We vangen deze analyse aan met het cross-sectional modified Jones model als afhankelijke variabele, deze resultaten zijn terug te vinden in tabel 12.

Het cross-sectional modified Jones model

In tabel 12 zien we dat de auditdiensten op kantoorniveau een significante negatieve invloed hebben op de hoeveelheid earnings management. De coëfficiënt bedraagt -0.013 en is significant op het 1 % significantieniveau. De auditdienst zorgt hier dus duidelijk voor een verbetering van de kwaliteit van de financiële staten. Wanneer LnAUD zou stijgen met 1 %, dan zal de hoeveelheid earnings management (DACC) afnemen met 0.00013. Bijgevolg wordt hypothese H₁ aanvaard op het 1 % significantieniveau. AUDTEN, CFO, LnASSETS en ROA zijn significant en de richtingen zijn in overeenstemming met onze verwachtingen. Zo hebben AUDTEN en CFO een negatieve relatie met de hoeveelheid earnings management, terwijl LnASSETS en ROA een positieve relatie hebben met de afhankelijke variabele. De adjusted R square is gelijk aan 35.9 %, 35.9 % van de variantie in DACC wordt verklaard door de opgenomen variabelen.

Verder vinden we geen significant verband voor FEERATIO. Hieruit kunnen we afleiden dat de non-auditdiensten op kantoorniveau geen invloed hebben op de auditkwaliteit. Daarom dienen we hypothese H₃ te verwerpen. De volgende controlevariabelen zijn significant in deze regressie: AUDTEN, NEXE, ROA en CFO. Uitgezonderd NEXE hebben deze controlevariabelen allemaal de verwachte richting. NEXE heeft een positieve coëfficiënt, terwijl wij hier een negatieve verwacht hadden. We kunnen hier spreken van een redelijk verklarend model aangezien de adjusted R square 42.8 % bedraagt.

Voor het berekenen van LnNONAUD gebruiken we hier $\ln(1+NONAUD)$. We doen dit omdat er een heel aantal ondernemingen geen non-auditdiensten lieten uitvoeren. Hierdoor is de non-auditvergoeding gelijk aan 0. Het natuurlijk logaritme van 0 is niet gedefinieerd waardoor deze ondernemingen niet worden opgenomen. Toch zijn deze ondernemingen belangrijk vandaar dat we in deze regressies $\ln(1+NONAUD)$ als onafhankelijke variabele gebruiken. In tabel 12 zien we dat deze variabele niet significant is. Er is dan ook geen indicatie dat de non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor, een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Daarom verwerpen we hypothese H₃. De significante controlevariabelen zijn CFO, ROA en NEXE. De richting van NEXE is ook hier niet conform onze verwachtingen. We stellen vast dat 26.5 % van de variantie in DACC wordt verklaard door de opgenomen variabelen.

Om de robuustheid van het Jones model (DACC) na te gaan, maken we eveneens gebruik van ABSDACC als afhankelijke variabele. In tegenstelling tot zonet is hier LnAUD niet significant. Deze regressie vormt geen bewijs dat de auditdienst een verbetering teweeg brengt in de kwaliteit van de gerapporteerde staten. De adjusted R square is ook behoorlijk hoog, namelijk 39.1 %. De FEERATIO en LnNONAUD zijn ook hier niet significant. Er is met andere woorden geen bewijs dat de non-auditdiensten een negatieve of een sterkere negatieve invloed hebben op het kantoorniveau.

Daarom moeten we hypothese H_3 verwerpen. In beide regressies zijn de significante controlevariabelen CFO, ROA en LEVERAGE.

Tabel 12: Regressies DACC (kantoor niveau)

	DACC			ABSDACC		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	0.004	-0.036	-0.057	-0.043	-0.006	-0.001
LnAUD	-0.013***			0.002		
FEERATIO		0.051			-0.025	
LnNONAUD			0.001			-0.001
BIG-4	0.008	0.004	0.002	-0.004	0.003	0.003
AUDTEN	-0.001*	-0.001*	-0.001	0.000	0.000	0.000
LOSS	0.008	0.013	0.000	-0.003	0.005	0.004
CFO	-0.361***	-0.486***	-0.377***	0.375***	0.395***	0.390***
LnASSETS	0.007**	0.003	0.004	0.001	0.000	-0.001
ROA	0.388**	0.419***	0.353***	-0.375***	-0.334***	-0.323***
LEVERAGE	-0.012	-0.023	-0.015	0.018	0.027*	0.027*
L1ACCRUAL	0.143	0.268	0.173	0.129	-0.021	0.005
MER/ACQ	0.002	-0.006	-0.008	0.004	0.003	0.005
NEXE	0.010	0.017**	0.014*	0.004	0.005	0.005
R²	0.489	0.542	0.415	0.525	0.461	0.465
Adj. R²	0.359	0.428	0.265	0.391	0.317	0.322
n	107	108	107	103	105	105

Het REDCA model

Na het gebruiken van het cross-sectional modified Jones model als afhankelijke variabele, gaan we verder met het REDCA model als afhankelijke variabele. Op deze manier kunnen we de robuustheid van de resultaten die we verkrijgen met het Jones model nagaan. Deze regressies vinden we terug in tabel 13. In deze tabel zien we dat de variabele LnAUD niet significant is. Daarom moeten we hypothese H_1 verwerpen. In deze regressie is er geen aanwijzing dat de auditdienst op kantoor niveau de kwaliteit van de gerapporteerde financiële staten verhoogt. De significante controlevariabelen zijn LnASSETS en L1ACCRUAL. De richtingen van deze variabelen zijn in overeenstemming met onze verwachtingen. Slechts 7.4 % van de variantie in REDCA wordt verklaard door de opgenomen onafhankelijke en controlevariabelen.

De onafhankelijke variabele FEERATIO is ook niet significant. Deze heeft geen significante invloed op de afhankelijke variabele en daarom wordt hypothese H_3 verworpen. De non-auditdiensten, die samen

met de auditdienst worden uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor, hebben geen sterkere negatieve invloed op de auditkwaliteit dan wanneer deze diensten worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma. Deze diensten hebben in deze regressie zelfs geen negatieve invloed op de auditkwaliteit. L1ACCRUAL, LnASSETS en de constante zijn de significante controlevariabelen. De adjusted R square is gelijk aan 11.1 %.

Tabel 13: Regressies REDCA (kantoorniveau)

	REDCA			ABSREDCA		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	-0.037	-0.039*	-0.042*	0.042	0.060**	-0.002
LnAUD	-0.002			0.004		
FEERATIO		0.020			-0.012	
LnNONAUD			0.001			-0.001
BIG-4	0.000	-0.001	-0.001	-0.001	0.001	0.002
AUDTEN	0.000	0.000	-0.000	0.000	0.000	0.000
LOSS	-0.001	-0.005	-0.004	0.007	0.009	0.005*
CFO	0.036	0.045	0.044	0.005	0.006	0.030
LnASSETS	0.003**	0.002*	0.002**	-0.003**	-0.002	0.000
ROA	0.043	0.008	0.007	-0.067	-0.055	0.056*
LEVERAGE	0.002	0.000	0.000	-0.020**	-0.019**	0.004
L1ACCRUAL	0.128*	0.173**	0.140*	-0.046	-0.069	-0.062
MER/ACQ	0.003	0.001	0.000	-0.006	-0.003	-0.002
NEXE	-0.002	-0.001	-0.001	0.004	0.002	0.000
R²	0.270	0.299	0.286	0.355	0.324	0.528
Adj. R²	0.074	0.111	0.095	0.194	0.155	0.395
n	105	105	105	108	108	105

Ook hier gebruiken we $\ln(1+\text{NONAUD})$ als derde onafhankelijke variabele. De coëfficiënt van deze variabele is gelijk aan 0.001 en is niet significant. Dit wil zeggen dat deze variabele geen invloed heeft op de afhankelijke variabele (REDCA). Daarom wordt hypothese H₃ niet bevestigd maar wordt deze verworpen. We besluiten dat de non-auditdiensten op kantoorniveau geen invloed hebben op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. De significante controlevariabelen zijn LnASSETS en L1ACCRUAL. Deze gedragen zich conform onze verwachtingen, ze hebben beide een positieve relatie met de hoeveelheid earnings management. 9.5 % van de variantie in REDCA wordt verklaard door deze regressie.

Nu gaan we verder met ABSREDCA als afhankelijke variabele. Dit geeft ons namelijk de mogelijkheid de robuustheid van het REDCA model te toetsen. Deze regressies zijn ook opgenomen in tabel 13. Er is hier geen aanwijzing dat de auditdienst de kwaliteit van de gerapporteerde staten zou verhogen. De

variabele LnAUD is namelijk niet significant en daarom wordt hypothese H₁ verworpen. Slechts twee controlevariabelen zijn significant, dit zijn LnASSETS en LEVERAGE. Wanneer we kijken naar de non-auditdiensten (FEERATIO en LnNONAUD) merken we op deze beide niet significant zijn. Er is met andere woorden ook hier geen indicatie dat de non-auditdiensten uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor een negatieve of een sterkere negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Vandaar dat we hypothese H₃ ook hier verwerpen.

Partnerniveau

We gaan nu verder met het onderzoek op partnerniveau. We gaan onderzoeken of de non-auditdiensten uitgevoerd door dezelfde auditpartner een negatief of een sterker negatief effect hebben op de auditkwaliteit. We analyseren ook welke invloed de auditdienst heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. We beginnen onze analyse met het cross-sectional modified Jones model als afhankelijke variabele, de resultaten hiervan zijn terug te vinden in tabel 14.

Het cross-sectional modified Jones model

Uit tabel 14 kunnen we afleiden dat LnAUD negatief significant is op het 1 % significantieniveau. Dit wil zeggen dat de auditdienst duidelijk een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde jaarrekening. De hoeveelheid earnings management in de financiële staten wordt namelijk verminderd door het uitvoeren van de auditdienst. Stel dat LnAUD zou stijgen met 1 % dan zal de hoeveelheid earnings management (DACC) dalen met 0.00015. Daarom wordt hypothese H₁ aanvaard op het 1 % significantieniveau. De significante controlevariabelen zijn LOSS, CFO, LnASSETS, ROA en L1ACCRUAL. De relaties tussen deze controlevariabelen en de afhankelijke variabele zijn in overeenstemming met onze verwachtingen. De adjusted R square bedraagt 59.6 %, we kunnen dus spreken van een behoorlijk goed verklarend regressiemodel.

FEERATIO is niet significant, de coëfficiënt is dus niet significant verschillend van 0. Er is dus geen bewijs dat de non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditpartner, een sterkere negatieve invloed op de auditkwaliteit hebben dan wanneer deze worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma of hetzelfde auditkantoor. Er is zelfs geen indicatie dat de non-auditdiensten op partnerniveau een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Daarom wordt hypothese H₄ verworpen. De volgende controlevariabelen zijn significant: AUDTEN, LOSS, CFO, ROA, LEVERAGE, L1ACCRUAL, MER/ACQ en NEXE. Ook hier spreken we van een redelijk goed verklarend model daar de adjusted R square gelijk is aan 57.9 %.

Voor het berekenen van LnNONAUD gebruiken we ook hier de volgende formule: $\ln(1+NONAUD)$. Anders zouden we een heel aantal cases niet opnemen in onze regressie. In tabel 14 kunnen we zien dat LnNONAUD niet significant is. Deze variabele is dus niet significant verschillend van 0 en daarom

kunnen we hypothese H₄ niet aanvaarden. In dit geval hebben de non-auditdiensten die worden uitgevoerd door de auditpartner geen negatief effect op de auditkwaliteit. AUDTEN, LOSS, CFO, ROA, LEVERAGE, L1ACCRUAL, MER/ACQ en NEXE zijn de significante controlevariabelen. De adjusted R square bedraagt 57.9 %.

Om de robuustheid van het Jones model (DACC) na te gaan, maken we eveneens gebruik van ABSDACC als afhankelijke variabele. In deze regressies zien we dat de LnAUD niet significant is. Daarom wordt hypothese H₁ hier verworpen. Deze regressie vormt geen bewijs dat de auditdienst een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. CFO, ROA en LEVERAGE zijn de significante controlevariabelen en de adjusted R square bedraagt 29.8 %. We merken ook op dat de FEERATIO en LnNONAUD niet significant zijn. Daarom kunnen we zeggen dat de non-auditdiensten, die worden uitgevoerd door de partner die ook de audit verricht, geen negatieve impact hebben op de auditkwaliteit. Daarom wordt hypothese H₄ verworpen. Beide regressies hebben dezelfde significante controlevariabelen en de adjusted R square is gelijk aan 23.3 %.

Tabel 14: Regressies DACC (partnerniveau)

	DACC			ABSDACC		
	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	0.056	0.007	0.007	-0.038	-0.009	-0.009
LnAUD	-0.015***			0.008		
FEERATIO		-0.087			0.032	
LnNONAUD			-0.003			0.001
BIG-4	0.005	-0.007	-0.007	0.000	0.005	0.005
AUDTEN	-0.001	-0.001*	-0.001*	0.000	0.000	0.000
LOSS	-0.023*	-0.041***	-0.041***	0.018	0.022	0.022
CFO	-0.394***	-0.520***	-0.520***	0.318***	0.353***	0.353***
LnASSETS	0.006**	0.003	0.003	-0.003	-0.001	-0.001
ROA	0.288***	0.357***	0.357***	-0.255**	-0.272**	-0.272**
LEVERAGE	-0.026	-0.048**	-0.048**	0.038**	0.041**	0.041**
L1ACCRUAL	0.726***	0.686**	0.686**	-0.234	-0.236	-0.236
MER/ACQ	-0.014	-0.022*	-0.022*	0.013	0.17	0.17
NEXE	0.001	0.014*	0.14*	0.008	0.004	0.004
R²	0.700	0.682	0.682	0.473	0.425	0.425
Adj. R²	0.596	0.579	0.579	0.298	0.233	0.233
n	91	93	93	92	92	92

Het REDCA model

Nu wordt verder gegaan met het REDCA model als afhankelijke variabele. De resultaten van deze regressies zijn terug te vinden in tabel 15. In deze tabel zien we dat de auditdienst geen significante invloed heeft. Er is met andere woorden geen bewijs dat de auditdienst de kwaliteit van de gerapporteerde staten verbetert, hypothese H_1 wordt dan ook verworpen. De enige significante controlevariabele is L1ACCRUAL, de richting van deze variabele is in overeenstemming met onze verwachtingen. De verklarende kracht is redelijk hoog want de adjusted R square bedraagt 49.6 %.

Tabel 15: Regressies REDCA (partnerniveau)

	REDCA			ABSREDCA		
	LnAUD	FEERATIO	LnNONAUD	LnAUD	FEERATIO	LnNONAUD
INTERCEPT	-0.012	-0.022	-0.022	0.034	0.039*	0.039*
LnAUD	-0.003			0.001		
FEERATIO		-0.043			-0.001	
LnNONAUD			-0.002			-0.00004
BIG-4	-0.001	-0.003	-0.003	0.001	0.002	0.002
AUDTEN	-0.0003	-0.00006	-0.00006	-0.00007	-0.00007	-0.00007
LOSS	-0.001	-0.003	-0.003	-0.002	-0.002	-0.002
CFO	0.046	0.036	0.036	0.073*	0.079**	0.079**
LnASSETS	0.002	0.001	0.001	-0.002	-0.001	-0.001
ROA	0.084	0.069	0.069	-0.163***	-0.167***	-0.167***
LEVERAGE	0.005	0.005	0.005	-0.020**	-0.020**	-0.020**
L1ACCRUAL	0.773***	0.775***	0.775***	-0.288	-0.273	-0.273
MER/ACQ	0.000	-0.003	-0.003	-0.006	-0.005	-0.005
NEXE	-0.002	-0.001	-0.001	0.000	-0.001	-0.001
R²	0.622	0.619	0.619	0.491	0.487	0.487
Adj. R²	0.496	0.492	0.492	0.317	0.311	0.311
n	92	92	92	91	91	91

De onafhankelijke variabele FEERATIO is niet significant, daarom wordt hypothese H_4 verworpen. Er is namelijk geen bewijs dat de non-auditdiensten, die samen met de auditdienst worden uitgevoerd door dezelfde auditpartner, een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Ook hier is L1ACCRUAL de enige significante controlevariabele en de adjusted R square is gelijk aan 49.2 %.

Wanneer we kijken naar LnNONAUD, merken we op dat ook deze variabele niet significant is. Met andere woorden is er ook hier geen indicatie dat de non-auditdiensten, die worden uitgevoerd door de

auditpartner, een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Daarom dienen we hypothese H_4 te verwerpen. $\ln\text{NONAUD}$ werd ook hier gedefinieerd als $\ln(1+\text{NONAUD})$. 49.2 % van de variantie in REDCA wordt verklaard door de onafhankelijke en controlevariabelen.

We gaan nu verder met ABSREDCA als afhankelijke variabele. Hiermee kunnen we namelijk de robuustheid van het REDCA model controleren. Zo zien we dat $\ln\text{AUD}$ niet significant is, hypothese H_1 wordt daarom verworpen. Er is geen bewijs dat het uitvoeren van de auditdienst een positieve impact heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. De variabelen CFO, LEVERAGE en ROA zijn respectievelijk significant op het 10 %, 5 % en 1 % significantieniveau. De adjusted R square is gelijk aan 0.317 of 31.7 %. Ten slotte kijken we naar de FEERATIO en $\ln\text{NONAUD}$. Beide variabelen zijn niet significant verschillend van 0. Er is dus geen indicatie dat de non-auditdiensten op partnerniveau een negatieve impact hebben op de auditkwaliteit. Daarom wordt hypothese H_4 verworpen. De volgende variabelen zijn significant in deze regressies: CFO, ROA, LEVERAGE en de constante. 31.1 % van de variantie in de afhankelijke variabele wordt verklaard door de opgenomen variabelen.

7.3 Robuustheidstesten

Een eerste robuustheidstest werd reeds uitgevoerd bij de regressies zelf, zo maakten we gebruik van zowel het REDCA als het cross-sectional modified Jones model om de hoeveelheid earnings management te schatten. Wanneer we de regressies gebruikmakend van het REDCA en cross-sectional modified Jones model met elkaar vergelijken, zien we een heel aantal gelijkenissen. Toch zijn er ook een heel aantal verschillen gevonden, zo waren sommige variabelen wel significant in het ene model maar niet significant in het andere. Verder wordt in een aantal wetenschappelijke studies beweerd dat het REDCA model het meest verklarende model is. Nochtans is dit niet steeds het geval in ons eigen empirisch onderzoek. Voor dataset 1 heeft REDCA de hoogste verklarende kracht, de adjusted R squares zijn hier namelijk steeds hoger voor REDCA dan voor DACC. Voor dataset 2 daarentegen stellen we vast dat het cross-sectional modified Jones model meer verklarende kracht bezit, deze had immers beduidend hogere adjusted R squares. Hieruit kunnen we afleiden dat de verklarende kracht afhangt van de gegevens die aanwezig zijn in de dataset. Uit dit alles kunnen we afleiden dat de resultaten toch in redelijke mate robuust zijn en ze bijgevolg redelijk betrouwbaar zijn.

Een andere robuustheidstest die we uitvoeren is diegene waarin we een aantal controlevariabelen trachten te wijzigen. Op deze manier kunnen we nagaan hoe de resultaten wijzigen en in welke mate ze robuust zijn. Voor dataset 1 vervangen we $\ln\text{ASSETS}$ door $\ln\text{EMPLOYEES}$. Dit zijn beide maatstaven voor de grootte van de onderneming, wanneer we de ene door de andere vervangen zouden de bekomen resultaten in principe miniem mogen wijzigen. Deze test wordt op een aantal regressiemodellen uitgevoerd, deze zijn terug te vinden in tabel 16.

Tabel 16: Robuustheidstesten (dataset 1)

	REDCA	ABSREDCA	DACC	ABSDACC
	<i>FEERATIO</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	-0.010***	0.020***	0.009***	0.030***
FEERATIO	0.005**		0.006	
LnNONAUD				-0.002
LnAUD		-0.001		
BIG-4	0.000	0.004***	0.005***	-0.004***
AUDTEN	0.001	-0.001*	0.002***	-0.001***
LITRISK	0.015***	0.010**	-0.001	0.013
LOSS	0.019***	-0.002**	-0.021***	0.005***
CFO	-0.041***	0.014***	-0.157***	0.001
LnEMPLOYEES	0.001***	0.000*	-0.006***	0.004***
ROA	0.144***	-0.074***	0.065***	-0.013**
LEVERAGE	-0.001	0.004***	-0.003***	0.003
L1ACCRUAL	0.015***	-0.004	0.018**	-0.012
R²	0.267	0.148	0.270	0.080
Adj. R²	0.265	0.147	0.269	0.074
n	6705	6702	6708	6701

Wanneer we bovenstaande tabel vergelijken met de voorgaande regressies, zien we een beperkt aantal verschillen. Zo is de FEERATIO bij de afhankelijke variabele REDCA positief significant, hier op het 5 % significantieniveau. Wanneer we ABSREDCA en LnAUD analyseren, zien we dat we hier geen significant effect verkrijgen terwijl dit wel het geval was bij het toetsen van de hypothesen. DACC-FEERATIO en ABSDACC-LnNONAUD zijn beide niet significant, dit is simultaan met de voorgaande bekomen resultaten. We stellen dus vast dat we met deze robuustheidstest voor dataset 1 redelijk gelijkaardige resultaten bekomen. Hieruit kunnen we dus concluderen dat de resultaten voor dataset 1 behoorlijk robuust en betrouwbaar zijn.

In dataset 2 voeren we dezelfde test uit. Ook hier vervangen we LnASSETS door LnEMPLOYEES. Bovendien vervangen we NEXE door CEO, dit zijn beide corporate governance maatstaven. Door het vervangen van deze controlevariabelen zouden de resultaten slechts gering mogen wijzigen, omdat deze variabelen hetzelfde meten. Deze test wordt op een aantal regressies op partnerniveau uitgevoerd, de resultaten hiervan zijn terug te vinden in tabel 17.

Tabel 17: Robuustheidstesten (dataset 2)

	REDCA	ABSREDCA	DACC	ABSDACC
	<i>FEERATIO</i>	<i>LnAUD</i>	<i>FEERATIO</i>	<i>LnNONAUD</i>
INTERCEPT	0.017*	0.021	0.053***	-0.014
FEERATIO	0.001		0.035**	
LnNONAUD				0.007***
LnAUD		0.002		
BIG-4	0.00005	-0.002	-0.001	-0.005
AUDTEN	0.00006	0.000012	-0.001	0.000
LOSS	-0.001	0.016***	-0.015	-0.018*
CFO	0.044	0.030	-0.533***	0.221**
LnEMPLOYEES	0.000	-0.002	-0.005*	-0.005**
ROA	0.239***	0.199***	0.396***	-0.355***
LEVERAGE	-0.021**	-0.032***	-0.024	-0.006
L1ACCRUAL	0.166**	0.082	0.121	0.091
MER/ACQ	0.002	0.000	-0.002	0.005
CEO	0.000	-0.001	-0.005	-0.008
R²	0.758	0.969	0.498	0.615
Adj. R²	0.708	0.633	0.393	0.431
n	120	120	120	121

Wanneer we de resultaten in bovenstaande tabel vergelijken met de voorgaande resultaten, zien we toch een aantal verschillen. Zo was FEERATIO positief significant wanneer we REDCA hanteren als afhankelijke variabele. Nu zien we echter dat deze niet meer significant is. De relatie tussen ABSREDCA en LnAUD is hier niet significant en dus niet gewijzigd. De relatie tussen DACC en FEERATIO is daarentegen wel gewijzigd, deze is hier positief significant op het 5 % significantieniveau. De relatie tussen ABSDACC en LnNONAUD is positief significant op het 1 % significantieniveau. Deze twee significante resultaten duiden erop dat de non-auditdiensten een negatieve impact hebben op de auditkwaliteit, ze verhogen namelijk de hoeveelheid earnings management. Deze laatste twee resultaten werden niet bekomen bij het toetsen van de hypothesen. We kunnen hieruit afleiden dat de robuustheid van deze resultaten minder is dan deze van dataset 1. De resultaten bekomen met dataset 2 zijn daarom iets minder robuust en ook iets minder betrouwbaar. Dit is waarschijnlijk te wijten aan het lage aantal cases in dataset 2.

Hoofdstuk 8 Algemene conclusies

Het laatste hoofdstuk van deze masterproef bestaat uit drie secties. In Sectie 1 bespreken we de algemene conclusies, sectie 2 bespreekt de beperkingen en sectie 3 behandelt een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek.

8.1 Conclusies

Het doel van deze masterproef is te achterhalen of het aanbieden van non-auditdiensten een effect heeft op de auditkwaliteit in Vlaamse private ondernemingen. Een grote meerwaarde van deze masterproef is het diepgaander onderzoek. We voeren ons onderzoek niet enkel uit op firmaniveau, we gaan het verband tussen de non-auditdiensten en auditkwaliteit ook onderzoeken op kantoor- en partnerniveau. Voor dit onderzoek maken we gebruik van een centrale onderzoeksvraag en een aantal deelvragen. In deze conclusie bespreken we kort de bevindingen per deelvraag zodat we kunnen eindigen met het formuleren van een antwoord op de centrale onderzoeksvraag.

Het onderzoek werd aangevangen met wat er verstaan wordt onder de auditdiensten en hoe deze gemeten worden. Hierin zien we dat er een duidelijk verschil is tussen de interne en de externe audit. In deze masterproef werd gefocust op de externe audit, daarom lieten we de interne audit buiten beschouwing. We merken op dat deze externe audit enkel verplicht is voor grote ondernemingen. Nochtans worden er toch vaak audits verricht bij ondernemingen die dit niet wettelijk verplicht zijn. In het auditgebeuren is de onafhankelijkheid van de auditor een fundamentele basisvoorwaarde. De auditor kent twee vormen van onafhankelijkheid, namelijk de werkelijke en de gepercipieerde onafhankelijkheid. De belangrijkste vorm is de werkelijke onafhankelijkheid, toch is het essentieel dat de auditor beide vormen van onafhankelijkheid nastreeft. Wanneer één van de twee vormen geschaad is, zal de waarde van de audit beduidend afnemen. Daarom is de onafhankelijkheid zeer belangrijk bij het uitvoeren van een audit.

Na de deelvraag over de auditdiensten werd verder gegaan met de bespreking van de non-auditdiensten en de wettelijke beperkingen die het aanbod van deze diensten reguleren. Auditfirma's bieden tegenwoordig niet enkel auditdiensten aan, ze bieden ook de zogenaamde non-auditdiensten aan (Bv. fiscale diensten, consultancy diensten, andere adviesdiensten, etc.). Deze diensten zijn in België in principe toegestaan, enkel deze die zijn weergegeven in artikel 183ter van het KB van 4 april 2003 zijn verboden. Bij het uitvoeren van non-auditdiensten moet de auditor wel rekening houden met de 'one to one rule'. De totale vergoeding voor de non-auditdiensten mag namelijk niet hoger zijn dan de totale vergoeding voor de auditdienst.

Vervolgens werd de auditkwaliteit grondig bekeken. Naast een definitie en een omschrijving is het belangrijk om de mogelijke maatstaven te bekijken. De keuze van de juiste maatstaf is essentieel omdat deze de afhankelijke variabele is in onze empirische toetsing. Het werd zeer snel duidelijk dat er veel discussie is betreffende de best bruikbare maatstaf. Hoewel earnings management het meest wordt toegepast, bestaat er nog steeds veel onenigheid over de best bruikbare maatstaf van auditkwaliteit. Wij maakten gebruik van het cross-sectional modified Jones model en het REDCA model om de hoeveelheid earnings management te bepalen.

Na de bespreking van zowel de auditdiensten, de non-auditdiensten als de auditkwaliteit, gaan we kijken naar het theoretisch verband tussen enerzijds de non-auditdiensten en anderzijds de auditkwaliteit. We merken op dat er drie mogelijke theoretische verbanden zijn. De non-auditdiensten kunnen namelijk een positieve, een negatieve of geen impact hebben op de auditkwaliteit. De verklaringen voor deze verbanden zijn terug te vinden in hoofdstuk 4.

Vervolgens gingen we bekijken welke theoretische verbanden bevestigd werden door wetenschappelijke empirische studies. Alle drie de theoretische verbanden werden teruggevonden in empirische studies. We stellen wel vast dat een positief verband tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit slechts enkele keren werd gevonden. Een negatief of geen verband werd daarentegen veel frequenter teruggevonden.

Finaal onderzochten we welk effect de non-auditdiensten in Vlaanderen hebben op firma-, kantoor- en partnerniveau. Vooraleer we het eigenlijke empirische onderzoek konden uitvoeren, werden er eerst vier onderzoekshypothesen opgesteld. Eveneens werd er een verantwoording gegeven voor de keuze van de variabelen. Zoals werd verwacht in hypothese 1 constateren we dat de auditdienst een positief effect heeft op de kwaliteit van de gerapporteerde staten. Hoewel we dit verband niet in alle regressies terugvinden, is er toch behoorlijk veel bewijs dat dit positief verband aanwezig is in de praktijk. Zo werd op zowel kantoor- als partnerniveau de positieve invloed van de auditdienst nog eens bevestigd. Uit de regressies kunnen we vaststellen dat de non-auditdiensten een zeer geringe invloed blijken te hebben op de auditkwaliteit. Enkele regressies vertoonden een negatief verband voor FEERATIO, voor de variabele LnNONAUD werd er geen negatief verband gevonden. We stellen dus vast dat in de meerderheid van de regressies geen significante relatie werd gevonden tussen de non-auditdiensten en de auditkwaliteit. Bij het diepgaander onderzoek op kantoor- en partnerniveau werd ook geen enkele indicatie van een negatief verband gevonden. Er is dus geen aanwijzing dat de non-auditdiensten die worden uitgevoerd door hetzelfde kantoor of door de dezelfde partner een negatief effect hebben op de auditkwaliteit. Daarom hebben we onvoldoende bewijs om te stellen dat er een negatief verband aanwezig zou zijn. Het is echter wel mogelijk dat er op kantoor- en partnerniveau geen significante relatie gevonden werd omdat we slechts een beperkt aantal cases ter beschikking hadden.

We kunnen uiteindelijk het volgende antwoord formuleren op de centrale onderzoeksvraag: daar we onvoldoende bewijs hebben om te stellen dat er een negatief verband aanwezig zou zijn, besluiten we dat de non-auditdiensten een zeer minieme invloed blijken uit te oefenen op de auditkwaliteit.

8.2 Beperkingen

Een eerste beperking van deze masterproef is de data die we verkregen aan de hand van de vragenlijst. Hoewel deze gegevens zeer belangrijk zijn voor het onderzoek op kantoor- en partnerniveau bezitten ze ook een zwakheid. Deze gegevens werden namelijk verstuurd naar meer dan 5000 ondernemingen. Uiteindelijk kregen we antwoord van 153 ondernemingen, dit is zeker geen slecht resultaat. Toch is deze dataset redelijk klein en waren er voor een aantal maatstaven soms te weinig gegevens beschikbaar. We kunnen concluderen dat een beperkt aantal cases een zwakheid is van het onderzoek op kantoor- en partnerniveau.

De keuze van de maatstaf van auditkwaliteit is een tweede mogelijke beperking. In de wetenschappelijke literatuur is er namelijk heel veel discussie over de beste maatstaf van auditkwaliteit. Wij verkozen de hoeveelheid winstmanipulatie als maatstaf van auditkwaliteit. Maar naast de hoeveelheid winstmanipulatie zijn er nog een heel aantal andere mogelijke maatstaven. Ook zijn er verschillende modellen om de hoeveelheid earnings management te berekenen. Daarom is het mogelijk dat we afwijkende resultaten bekomen wanneer we een andere maatstaf van auditkwaliteit zouden gebruiken. Het is zelfs mogelijk om andere resultaten te bekomen wanneer we een ander model van earnings management gebruiken. We concluderen dat dit een tweede zwakheid is van het onderzoek in deze masterproef.

8.3 Aanbevelingen

In de Vlaamse ondernemingen werd er vooral veel income-decreasing earnings management teruggevonden. Dit is redelijk logisch aangezien de Belgische jaarrekeningen ook gebruikt worden voor de fiscaliteit. Wij bekeken de invloed van de non-auditdiensten op de totale hoeveelheid earnings management. Het lijkt aangewezen een onderscheid te maken tussen het income-decreasing en het income-increasing earnings management. Het is namelijk mogelijk dat de non-auditdiensten een ander effect hebben op deze twee vormen van earnings management.

Zoals reeds aangegeven werd bij de beperkingen, hadden we slechts een beperkt aantal cases voor het onderzoek op kantoor- en partnerniveau. Toch is dit onderzoek zeer belangrijk en werd hier geen bewijs gevonden dat de non-auditdiensten een negatieve invloed hebben op de auditkwaliteit. Een

belangrijke aanbeveling is om dit onderzoek op kantoor- en partnerniveau verder te zetten met een grotere dataset. Op deze manier kunnen onze resultaten al dan niet bevestigd worden.

In deze masterproef maakten we gebruik van de onafhankelijke variabelen FEERATIO en LnNONAUD. Een mogelijk alternatief is om de belangrijkheid van de non-auditvergoedingen voor een kantoor of partner te bepalen. Dit berekent men door de non-auditvergoedingen verkregen bij firma x te delen door de totale inkomsten van het kantoor of de partner. Dit is een alternatieve manier om per kantoor of partner de financiële belangrijkheid van een klant te berekenen. Hoewel het verkrijgen van deze gegevens niet eenvoudig zal zijn, lijkt het toch aangewezen om deze onafhankelijke variabele te gebruiken in verder onderzoek.

Lijst van geraadpleegde werken

Agrawal, A., & Chadha, S. (2005). Corporate Governance and Accounting Scandals. [Article]. *Journal of Law & Economics*, 48(2), 371-406.

Aljifri, K. (2007). Measurement and Motivations of Earnings Management: A Critical Perspective. [Article]. *Journal of Accounting, Business & Management*, 14, 75-95.

Anderson, D. R., Sweeney, D. J., & Williams, T. A. (1998). *Statistiek voor economie en bedrijfskunde*: Lannoo nv.

Antle, R., Gordon, E., Narayanamoorthy, G., & Zhou, L. (2004). The joint determination of audit fees, non-audit fees, and abnormal accruals. *Working paper, Yale university*.

Ashbaugh, H., LaFond, R., & Mayhew, B. W. (2003). Do Nonaudit Services Compromise Auditor Independence? Further Evidence. [Article]. *Accounting Review*, 78(3), 611-639.

Barzegar, B., & Mahdi, S. (2008). Re-Emerging of Agency Problem: Some Evidence from Practicing Non-Audit Services by External Auditors. [Article]. *ICFAI Journal of Audit Practice*, 5(2), 56-66.

Basioudis, I. G., Papakonstantinou, E., & Geiger, M. A. (2008). Audit Fees, Non-Audit Fees and Auditor Going-Concern Reporting Decisions in the United Kingdom. [Article]. *Abacus*, 44(3), 284-309.

Becker, C. L., Defond, M. L., Jiambalvo, J., & Subramanyam, K. R. (1998). The Effect of Audit Quality on Earnings Management. *Contemporary Accounting Research*, 15(1), 1-24.

Bureau van Dijk. (2013). Bel-First Retrieved 02/04/2013, 2013, from <http://www.bvdinfo.com/Products/Company-Information/National/Bel-First>

Callaghan, J., Parkash, M., & Singhal, R. (2009). Going-Concern Audit Opinions and the Provision of Nonaudit Services: Implications for Auditor Independence of Bankrupt Firms. [Article]. *Auditing*, 28(1), 153-169.

Chung, H., & Kallapur, S. (2003). Client Importance, Nonaudit Services, and Abnormal Accruals. [Article]. *Accounting Review*, 78(4), 931-955.

De Vocht, A. (2009). *SPSS Statistics 17.0*. Utrecht: Bijleveld Press.

DeAngelo. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 183-199.

DeFond, M. L. (1992). The Association Between Changes in Client Firm Agency Costs and Auditor Switching. [Article]. *Auditing*, 11(1), 16-31.

Deloitte. (2012a). Disclosure of auditor fees Retrieved 12/10/2012, 2012, from http://www.deloitte.com/view/en_BE/be/services/aers/audit/auditrequirementsinbelgium/independenc e-rules-for-auditors/disclosure-of-auditor-fees/index.htm

Deloitte. (2012b). Independence rules for auditors Retrieved 10/10/2012, 2012, from http://www.deloitte.com/view/en_BE/be/services/aers/audit/auditrequirementsinbelgium/independenc e-rules-for-auditors/index.htm

Deloitte. (2012c). The one-to-one rule for non-audit services Retrieved 12/10/2012, 2012, from http://www.deloitte.com/view/en_BE/be/services/aers/audit/auditrequirementsinbelgium/independenc e-rules-for-auditors/the-one-to-one-rule-for-non-audit-fees/index.htm

Deloitte. (2012d). Prohibited non-audit services & cooling-off period Retrieved 12/10/2012, 2012, from http://www.deloitte.com/view/en_BE/be/services/aers/audit/auditrequirementsinbelgium/independenc e-rules-for-auditors/Prohibited-non-audit-services-and-cooling-off-period/index.htm

Dopuch, King, R. R., & Schwartz, R. (2003). Independence in Appearance and in Fact: An Experimental Investigation. *Contemporary Accounting Research*, 20(1), 79-114.

Dopuch, King, R. R., & Schwartz, R. (2004). Contingent Rents and Auditors' Independence: Appearance vs Fact. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 11(1), 31.

Dries, R., VanBrussel, L., & Willekens, M. (2004). *Handboek Auditing*. Antwerpen: Intersentia.

Ernst & Young. (2012). Ernst & Young: our locations Retrieved 20/04/13, 2013, from <http://www.ey.com/OurLocations>

Ferguson, M. J., Seow, G. S., & Young, D. (2004). Nonaudit Services and Earnings Management: UK Evidence. [Article]. *Contemporary Accounting Research*, 21(4), 813-841.

Firth, M. (2002). Auditor-Provided Consultancy Services and their Associations with Audit Fees and Audit Opinions. [Article]. *Journal of Business Finance & Accounting*, 29(5/6), 661.

Francis, J. R. (2004). What do we know about audit quality? [Article]. *British Accounting Review*, 36(4), 345-368.

Frankel, R. M., Johnson, M. F., & Nelson, K. K. (2002). The Relation between Auditors' Fees for Nonaudit Services and Earnings Management. [Article]. *Accounting Review*, 77(4), 71.

Gore, P., Pope, P., & Singh, A. (2001). Non-Audit Services, Auditor Independence and Earnings Management. [Working Paper]. *Lancaster University Management School* 44.

Gramling, A. A., Rittenberg, L. E., & Johnstone, K. M. (2012). *Auditing* (Vol. 8). Canada: South-Western Cengage Learning.

Graydon Belgium N.V. (2009). Studie: de controle van de jaarrekeningen door de commissarissen Retrieved 03/04/2013, 2013, from http://www.graydon.be/publicnew/default.aspx?i=64&artikels_id=333,352

Gul, Jaggi, & Krishnan. (2007). Auditor Independence: Evidence on the Joint Effects of Auditor Tenure and Nonaudit Fees. [Article]. *Auditing*, 26(2), 117-142.

Gul, Tsui, J., & Dhaliwal, D. S. (2006). Non-audit services, auditor quality and the value relevance of earnings. [Article]. *Accounting & Finance*, 46(5), 797-817.

Habib, A. (2012). Non-Audit Service Fees and Financial Reporting Quality: A Meta-Analysis. [Article]. *Abacus*, 48(2), 214-248.

Habib, A., & Islam, A. (2007). Determinants and consequences of non-audit service fees: Preliminary evidence from Bangladesh. *Managerial Auditing Journal*, 22(5), 446-469.

Huang, H.-W., Mishra, S., & Raghunandan, K. (2007). Types of Nonaudit Fees and Financial Reporting Quality. [Article]. *Auditing*, 26(1), 133-145.

Instituut van de Bedrijfsrevisoren. (2007). Normen inzake bepaalde aspecten die verband houden met de onafhankelijkheid van de commissaris Retrieved 12/2/2013, 2013, from http://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/normen/Documents/7357_Normen-inzake-bepaalde-aspecten-die-verband-houden-met-de-onafhankelijkheid-van-de-commissaris.pdf

Instituut van de Bedrijfsrevisoren. (2012). Audit van de jaarrekening Retrieved 25/10/2012, 2012, from

http://www.ibr-ire.be/nl/het_beroep/de_bedrijfsrevisor/audit_van_de_jaarrekening/Pages/default.aspx

Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. [Article]. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.

Jones, J. J. (1991). Earnings Management During Import Relief Investigations. [Article]. *Journal of Accounting Research*, 29(2), 193-228.

Kinney, W. R., & Libby, R. (2002). DISCUSSION OF The Relation between Auditors' Fees for Nonaudit Services and Earnings Management. [Article]. *Accounting Review*, 77(4), 107.

Kinney, W. R., Palmrose, Z.-V., & Scholz, S. (2004). Auditor Independence, Non-Audit Services, and Restatements: Was the U.S. Government Right? [Article]. *Journal of Accounting Research*, 42(3), 561-588.

Krishnan, J., Heibatollah, S., & Zhang, Y. (2005). Does the Provision of Nonaudit Services Affect Investor Perceptions of Auditor Independence? [Article]. *Auditing*, 24(2), 111-135.

Larcker, D. F., & Richardson, S. A. (2004). Fees Paid to Audit Firms, Accrual Choices, and Corporate Governance. [Article]. *Journal of Accounting Research*, 42(3), 625-658.

Li, D. (2007). Auditor Tenure and Accounting Conservatism. *Georgia Institute of Technology*, 138.

Lim, C. Y., & Tan, H. T. (2008). Non-audit Service Fees and Audit Quality: The Impact of Auditor Specialization. [Article]. *Journal of Accounting Research*, 46(1), 199-246.

Mitra, S. (2007). Nonaudit Service Fees and Auditor Independence: Empirical Evidence from the Oil and Gas Industry. [Article]. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 22(1), 85-107.

Moore, G., & Ronen, J. (1990). External Audit and Asymmetric Information. [Article]. *Auditing*, 9, 234-242.

Nguyen, V., & Pelma, R. (2008). An Analysis of the Auditors' Liability to Third Parties in Australia. [Article]. *Common Law World Review*, 37(1), 9-44.

Palmrose, Z.-V. (1988). An Analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality. *The Accounting Review*, 64(1), 55-73.

Paterson, J. S., & Valencia, A. (2011). The Effects of Recurring and Nonrecurring Tax, Audit-Related, and Other Nonaudit Services on Auditor Independence. [Article]. *Contemporary Accounting Research*, 28(5), 1510-1536.

Reynolds, J. K., Deis, J. D. R., & Francis, J. R. (2004). Professional Service Fees and Auditor Objectivity. [Article]. *Auditing*, 23(1), 29-52.

Ruddock, C., Sherwood, K., & Taylor, S. (2004). Non-Audit Services and Earnings Management: Is Auditor Independence Impaired? *School of Accounting, University of New South Wales*, 34.

Ruddock, C., Taylor, S. J., & Taylor, S. L. (2006). Nonaudit Services and Earnings Conservatism: Is Auditor Independence Impaired? [Article]. *Contemporary Accounting Research*, 701-746.

Sharma, D. S., & Sidhu, J. (2001). Professionalism vs Commercialism: The Association Between Non-Audit Services (NAS) and Audit Independence. [Article]. *Journal of Business Finance & Accounting*, 28(5/6).

Simunic, D. A. (1984). Auditing, Consulting, and Auditor Independence. [Article]. *Journal of Accounting Research*, 22(2), 679-702.

Simunic, D. A. (1990). Discussion of External Audit and Asymmetric Information. [Article]. *Auditing*, 9, 243-248.

Solomon, I., Shields, M. D., & Whittington, O. R. (1999). What do industry-specialist auditors know? *Journal of Accounting Research*, 37(1), 191-208.

Srinidhi, B. N., & Gul, F. A. (2007). The Differential Effects of Auditors' Nonaudit and Audit Fees on Accrual Quality. [Article]. *Contemporary Accounting Research*, 24(2), 595-629.

Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1981). The markets for independence and independent auditors. [Working Paper]. (*Auditing*), 57.

Zhang, B., & Emanuel, D. (2008). The provision of non-audit services and earnings conservatism: Do New Zealand auditors compromise their independence? *Accounting Research Journal*, 21(2), 195-221.

Lijst van figuren

Figuur 1: Theoretisch verband non-auditdiensten en auditkwaliteit (eigen opstelling)	27
Figuur 2: Predictive Validity Model (Kinney & Libby, 2002)	38

Lijst van tabellen

Tabel 1: Niet verenigbare non-auditdiensten (KB 4 april 2003, artikel 183ter).....	14
Tabel 2: Overzicht empirische studies	30
Tabel 3: Overzicht controlevariabelen	42
Tabel 4: Beschrijvende statistiek (dataset 1)	52
Tabel 5: Beschrijvende statistiek (dataset 2)	53
Tabel 6: Correlatietabel (dataset 1)	55
Tabel 7: Correlatietabel (dataset 2)	56
Tabel 8: Regressies DACC (dataset 1)	59
Tabel 9: Regressies REDCA (dataset 1)	61
Tabel 10: Regressies DACC (firmaniveau)	63
Tabel 11: Regressies REDCA (firmaniveau).....	65
Tabel 12: Regressies DACC (kantoorniveau)	67
Tabel 13: Regressies REDCA (kantoorniveau)	68
Tabel 14: Regressies DACC (partnerniveau)	70
Tabel 15: Regressies REDCA (partnerniveau).....	71
Tabel 16: Robuustheidstesten (dataset 1)	73
Tabel 17: Robuustheidstesten (dataset 2)	74

Bijlagen

Bijlage 1: Belangrijke empirische studies (uitgebreide versie)	90
Bijlage 2: Afhankelijke variabelen (auditkwaliteit)	96
Bijlage 3: Onafhankelijke variabelen	97
Bijlage 4: Controlevariabelen.....	98
Bijlage 5: Vragenlijst	102

Bijlage 1: Belangrijke empirische studies (uitgebreide versie)

Empirisch bewijs

Studies	Afhankelijke variabelen (y: auditkwaliteit)	Verklarende variabelen (x: economische band auditor-cliënt)	Resultaten
Gore, Pope & Singh (2001)	Discretionaire accruals: Eenvoudig Jones model (cross sectional toegepast door Peasnell et al (2000b))	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) Non-big 5: significant positieve relatie 2) Big 5: geen significante relatie
Frankel, Johnson & Nelson (2002)	Discretionaire accruals: Cross-sectional modified Jones model	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) RANKNON & RANKAUD: Percentielniveau van non-auditvergoedingen en auditvergoedingen 3) RANKTOT: Percentielniveau van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO & RANKNON: significant positieve relatie 2) RANKAUD: negatieve relatie 3) RANKTOT: geen significante relatie
Firth (2002)	Auditopinie (qualified opinion=1)	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: significant negatief verband

Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003)	Discretionaire accruals: 1) PADCA: Performance-adjusted discretionary current accruals 2) REDCA: ROA in estimation discretionary current accruals	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) TOTAL: natuurlijk logaritme van de totale vergoedingen 3) AUD & NONAUD: natuurlijk logaritme van de auditvergoedingen en non-auditvergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: significant positieve relatie 2) TOTAL: geen significantie relatie 3) NONAUD: significant positieve relatie met PADCA en AUD significant negatieve relatie met REDCA
Chung & Kallapur (2003)	Discretionaire accruals: Cross-sectional modified Jones model (Dechow et al., 1995)	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: Ratio non-auditvergoedingen klant ten opzichte van totale inkomsten auditkantoor 2) TOTAL: Ratio totale vergoedingen klant ten opzichte van totale inkomsten auditkantoor Controlevariabelen	1) FEERATIO: geen significant verband 2) TOTAL: geen significant verband

Larcker & Richardson (2004)	Discretionaire accruals: Geavanceerd cross-sectional modified Jones model	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) NONAUD: non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale inkomsten auditkantoor 3) TOTAL: totale vergoedingen ten opzichte van totale inkomsten auditkantoor Controlevariabelen	Pooled sample: 1) FEERATIO: significant positieve relatie 2) NONAUD & TOTAL: geen eenduidig resultaat → redelijk onbetrouwbaar Class mixture analysis: 1) FEERATIO: significant positieve relatie (slechts zeer kleine fractie, verwaarloosbaar) 2) NONAUD & TOTAL: significant negatieve relatie
Antle, Gordon, Narayanamoorthy & Zhou (2004)	Discretionaire accruals: Cross-sectional modified Jones model (Dechow et al., 1995)	Onafhankelijke variabelen: 1) NONAUD: totale non-auditvergoedingen 2) AUD: totale auditvergoedingen Controlevariabelen	1. NONAUD: significant negatieve relatie (knowledge spillovers) 2. AUD: geen significante relatie
Ferguson, Seow & Young (2004)	Discretionaire accruals: Variant van modified Jones model (DeFond & Jiambalvo, 1994)	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) NONAUD: natuurlijk logaritme van non-auditvergoedingen 3) RANKNON: deciel van non-auditvergoedingen van een cliënt per auditkantoor Controlevariabelen	1) FEERATIO: significant positieve relatie 2) NONAUD: significant positieve relatie 3) RANKNON: significant positieve relatie

Ruddock, Sherwood, & Taylor (2004)	Discretionaire accruals: Aangepaste versies van modified Jones model	onafhankelijke variabelen: 1) RNAS: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van auditvergoedingen 2) UXRNAS: onverwachte non-auditvergoedingen Controlevariabelen	Globaal significant positieve relatie tussen non-auditvergoedingen en discretionaire accruals
Reynolds, Deis & Francis (2004)	Discretionaire accruals: Cross-sectional industry variation van het Jones model (DeFond & Jiambalvo, 1994)	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) TOTFEE: natuurlijk logaritme totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: geen significant verband 2) TOTFEE: geen significant verband
Kinney, Palmrose & Scholz (2004)	Earnings restatement (restate =1)	Onafhankelijke variabelen: 1) TAXRATIO: ratio tax vergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen Controle variabelen	1) TAXRATIO: significant negatief verband
Agrawal & Chadha (2005)	Earnings restatement (restate =1)	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: positief verband maar niet significant
Ruddock, Taylor & Taylor (2006)	Earnings conservatisme: Tijd-serie van het gedrag van de winstveranderingen	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van totale vergoedingen 2) UXRNAS: Onverwachte non-auditvergoedingen (Verschil verwachte en werkelijke non-auditvergoedingen) Controlevariabelen	1) FEERATIO: geen significant verband 2) UXRNAS: geen significant verband → verlaagde gepercipieerde onafhankelijkheid, maar geen verlaging in werkelijke onafhankelijkheid

Huang, Mishra & Raghunandan (2007)	Discretionaire accruals: 1) PADCA: Performance-adjusted discretionary current accruals 2) REDCA: ROA in estimation discretionary current accruals	Onafhankelijke variabelen: 2) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 3) TAXRATIO: ratio tax vergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: geen significante relatie 2) TAXRATIO: geen significante relatie
Habib & Islam (2007)	Discretionaire accruals	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: geen significant verband
Mitra (2007)	Discretionaire accruals: Cross-sectional versie van modified Jones model (Dechow et al, 1995)	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzicht van de totale vergoedingen 2) TOTAL: natuurlijk logaritme van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: positief maar insignificant verband 2) TOTAL: positief maar insignificant verband
Srinidhi & Gul (2007)	Discretionaire accruals: Modification of the original Dechow and Dichev 2002 model	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) TOTAL: natuurlijk logaritme van de totale vergoedingen 3) NONAUD & AUD: natuurlijk logaritme van de non-auditdiensten en de auditdiensten Controlevariabelen	1) FEERATIO: significant positieve relatie 2) TOTAL: significant positieve relatie 3) NONAUD: significant positief verband

Gul, Jaggi & Krishnan (2007)	Discretionaire accruals: REDCA: ROA in estimation discretionary current accruals	Onafhankelijke variabelen: 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) TOTAL: totale vergoedingen 3) NONAUD en AUD: natuurlijk logaritme van de non-auditdiensten en de auditdiensten Controlevariabelen	1) FEERATIO: geen significant verband 2) TOTAL: significant negatief verband 3) NONAUD: geen significant verband
Lim & Tan (2008)	Discretionaire accruals: PADCA: Performance-adjusted discretionary current accruals	Onafhankelijke variabelen: 1) NONAUD: natuurlijk logaritme van de non-auditvergoedingen 2) RANKNON: percentiële niveau van de non-auditvergoedingen 3) TOTAL: natuurlijk logaritme van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) NONAUD: significant positief verband 2) RANKNON: geen significant verband 3) TOTAL: geen significant verband
Zhang & Emanuel (2008)	Earnings conservatisme	Onafhankelijke variabelen 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: negatief maar niet significant
Basioudis, Papakonstantinou & Geiger (2008)	Auditopinie (GoingConcern opinion =1)	Onafhankelijke variabelen: 1) NONAUD: natuurlijk logaritme van non-auditvergoedingen Controle variabelen	1) NONAUD: significant negatief verband
Callaghan, Parkash & Singhal (2009)	Auditopinie (GoingConcern opinion =1)	Onafhankelijke variabelen 1) FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen 2) TOTFEE: natuurlijk logaritme totale vergoedingen Controlevariabelen	1) FEERATIO: positief verband maar niet significant 2) TOTFEE: positief verband maar niet significant

Bijlage 2: Afhankelijke variabelen (auditkwaliteit)

Artikel	Cross-sectional jones model	Modification Dechow and Dichev	Versie van (Cross-sectional) modified jones model (DACC)	ABSDACC	DACC+	DACC-	LNABSDACC	Auditopinie	Earnings Restatement	Earnings conservatism	PADCA	ABSPADCA	PADCA+	PADCA-	REDCA	ABSREDCA	REDCA+	REDCA-	LNABSREDCA
Gore, Pope & Singh (2001)	1																		
Frankel, Johnson & Nelson (2002)			1	1	1	1													
Firth (2002)								1											
Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003)											1	1	1	1	1	1	1	1	
Chung & Kallapur (2003)			1	1															
Larcker & Richardson (2004)			1	1	1	1													
Antle, Gordon, Narayana & Zhou (2004)			1																
Ferguson, Seow & Young (2004)			1	1			1												
Ruddock, Sherwood & Taylor (2004)			1	1	1	1													
Reynolds, Deis & Francis (2004)			1	1															
Agrawal & Chadha (2005)									1										
Ruddock, Taylor & Taylor (2006)										1									
Huang, Mishra & Raghunandan (2007)											1		1	1	1		1	1	
Mitra (2007)			1	1															
Srinidhi & Gul (2007)		1																	
Gul, Gaggi & Krishnan (2007)															1		1		1
Lim & Tan (2008)			1					1											
Basioudis, Papakonstantinou & Geiger (2008)								1											
Callaghan, Parkash & Singhal (2009)								1											
TOTAAL	1	1	9	7	3	3	1	4	1	1	2	1	2	2	3	1	3	2	1

Bijlage 3: Onafhankelijke variabelen

Artikel	FEERATIO	AUD	NONAUD	TOTAL	RANKNON	RANKAUD	RANKTOT	FEERATIO 2	TOTAL 2	UXRNAS	NONAUD/AUD
Gore, Pope & Singh (2001)	1										
Frankel, Johnson & Nelson (2002)	1				1	1	1				
Firth (2002)	1										
Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003)	1	1	1	1							
Chung & Kallapur (2003)								1	1		
Larcker & Richardson (2004)	1						1		1		
Antle, Gordon, Narayana & Zhou (2004)		1	1								
Ferguson, Seow & Young (2004)	1		1		1						
Ruddock, Sherwood & Taylor (2004)	1									1	
Reynolds, Deis & Francis (2004)	1			1							
Ruddock, Taylor & Taylor (2006)	1									1	
Huang, Mishra & Raghunandan (2007)	1	1	1								
Mitra (2007)	1			1				1	1		1
Srinidhi & Gul (2007)		1	1								
Gul, Gaggi & Krishnan (2007)	1	1	1	1							
Lim & Tan (2008)			1	1	1						
Basioudis, Papakonstantinou & Geiger (2008)		1	1								
Callaghan, Parkash & Singhal (2009)	1	1	1	1							
TOTAAL	13	7	9	6	3	1	2	2	3	2	1

Beschrijving onafhankelijke variabelen

- FEERATIO: ratio non-auditvergoedingen ten opzichte van de totale vergoedingen;
- AUD: natuurlijk logaritme van de auditvergoeding;
- NONAUD: natuurlijk logaritme van de non-auditvergoedingen;
- TOTAL: natuurlijk logaritme van de totale auditvergoedingen (audit + non-audit);
- RANKNON: percentielniveau van de non-auditvergoedingen;
- RANKAUD: percentielniveau van de auditvergoedingen;
- RANKTOT: percentielniveau van de totale auditvergoedingen (audit + non-audit);
- FEERATIO 2: ratio non-auditvergoedingen klant ten opzicht van totale inkomsten auditfirma;
- TOTAL 2: ratio totale auditvergoedingen klant ten opzichte van totale inkomsten auditfirma;
- UXRNAS: onverwachte non-auditvergoedingen;
- NONAUD/AUD: non-auditvergoedingen gedeeld door auditvergoedingen.

Bijlage 4: Controlevariabelen

Artikel	BIG-4	AUDTEN	Dj	AGE	L1ACCRUAL	ACC-1	ABSACC	ACC	LITRISK	M/B	%INST	FIN/ACQ	LEVERAGE	INV	AR	ROA	ROA-1	ROE	CUR	QR	MVE	logMVE	ASSETS	LnASSETS	ASSETGROWTH	
Gore, Pope & Singh (2001)	1																									
Frankel, Johnson & Nelson (2002)	1	1					1	1	1	1	1	1	1			1					1	1	1			
Firth (2002)	1			1								1	1	1	1			1	1	1				1		
Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003)	1				1				1	1	1	1	1								1					
Chung & Kallapur (2003)		1	1			1						1					1						1			
Larcker & Richardson (2004)										1	1											1				
Antle, Gordon, Narayana & Zhou (2004)	1				1				1	1			1				1		1					1		
Ferguson, Seow & Young (2004)	1						1					1	1									1				
Ruddock, Sherwood & Taylor (2004)	1					1				1		1	1									1				
Reynolds, Deis & Francis (2004)	1	1					1	1	1	1		1	1											1	1	
Agrawal & Chadha (2005)																										
Ruddock, Taylor & Taylor (2006)							1			1			1										1			
Huang, Mishra & Raghunandan (2007)	1				1				1	1		1	1									1				
Mitra (2007)							1		1			1	1			1					1			1	1	
Srinidhi & Gul (2007)					1				1	1	1	1	1									1				
Gul, Gaggi & Krishnan (2007)	1	1			1				1	1	1	1	1									1				
Lim & Tan (2008)		1			1				1	1			1									1				
Basioudis, Papakonstantinou & Geiger (2008)	1																							1		
Callaghan, Parkash & Singhal (2009)	1			1									1			1								1		
TOTAAL	12	5	1	2	6	2	5	2	9	11	5	11	14	1	1	3	2	1	2	1	3	8	3	6	2	

Artikel	CEO	BDIND	NEXE	LS	E	OI	LOSS	NDE	D1	ΔE	DECR	INCREASE	INDΔE	ES	NEGES	NDES	D3	GEAR	CFO	ABSCFO	OCF+	CAP	LOGMV	ZSCORE	SPEC
Gore, Pope & Singh (2001)		1			1		1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1				1		
Frankel, Johnson & Nelson (2002)							1					1							1	1					
Firth (2002)							1																		
Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003)							1												1						
Chung & Kallapur (2003)																			1		1				
Larcker & Richardson (2004)																									
Antle, Gordon, Narayana & Zhou (2004)							1												1						
Ferguson, Seow & Young (2004)	1		1	1			1												1						
Ruddock, Sherwood & Taylor (2004)							1												1						
Reynolds, Deis & Francis (2004)							1												1	1				1	
Agrawal & Chadha (2005)	1	1	1	1																					
Ruddock, Taylor & Taylor (2006)						1													1		1				
Huang, Mishra & Raghunandan (2007)							1												1						
Mitra (2007)																			1	1		1		1	
Srinidhi & Gul (2007)							1												1						
Gul, Gaggi & Krishnan (2007)							1												1						
Lim & Tan (2008)							1												1						1
Basioudis, Papakonstantinou & Geiger (2008)																								1	
Callaghan, Parkash & Singhal (2009)							1												1					1	
TOTAAL	2	2	2	2	1	1	13	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15	3	2	1	1	4	1

Beschrijving controlevariabelen

- BIG-5: dummy gelijk aan 1 wanneer audit wordt uitgevoerd door Deloitte, Ernst & Young, KPMG of PwC; anders gelijk aan 0;
- AUDTEN: aantal jaren dat de auditfirma de audit uitvoert;
- D_j: dummy gelijk aan 1 als de onderneming tot de j^{de} industrie behoort; anders gelijk aan 0;
- AGE: leeftijd van de onderneming;
- L1ACCRUAL: totale huidige accruals van het voorgaande jaar;
- ACC₋₁: totale accruals in het voorgaande jaar;
- ACC: totale accruals van het huidige jaar;
- ABSACC: absolute waarde van de totale accruals van het huidige jaar;
- LITRISK: dummy gelijk aan 1 wanneer de onderneming risicovoller is; anders gelijk aan 0;
- M/B: verhouding tussen de markt- en de boekwaarde;
- %INST: aantal procent van de aandelen die in handen is van instituten;
- FIN/ACQ: dummy gelijk aan 1 wanneer de onderneming betrokken was bij een fusie of een overname;
- LEVERAGE: verhouding tussen de liabilities en de totale activa;
- INV: voorraad gedeeld door de totale activa;
- AR: handelsvorderingen gedeeld door de totale activa;
- ROA: return on assets van het huidige jaar;
- ROA₋₁: return on assets van het voorgaande jaar;
- ROE: return on equity van het huidige jaar;
- CUR: verhouding tussen de kortlopende activa en de totale activa;
- QR: verhouding tussen de kortlopende activa min de voorraad en de kortlopende liabilities;
- MVE: marktwaarde van het eigen vermogen;
- logMVE: natuurlijk logaritme van de marktwaarde van het eigen vermogen;
- ASSETS: boekwaarde van de totale activa;
- lnASSETS: natuurlijk logaritme van de totale activa;
- ASSETGROWTH: groei in de totale activa;
- CEO: 1 indien de CEO ook voorzitter is van de Raad van Bestuur, anders 0;
- BDIND: verhouding tussen de niet-uitvoerende bestuurders en de totale bestuurders;
- NEXE: dummy gelijk aan 1 indien BDIND groter is dan 0,5; anders 0;
- LS: percentage aandelen dat in bezit is van de drie grootste externe aandeelhouders;
- E: verhouding tussen de totale inkomsten en het totaal actief;
- OI: operationeel inkomen gedeeld door het totaal actief van vorig jaar;
- LOSS: dummy gelijk aan 1 wanneer de onderneming in het huidige jaar verlies heeft gemaakt, anders 0;
- NDE: non-discretionaire earnings gedeeld door de totale activa in het voorgaande jaar;
- D1: dummy gelijk aan 1 wanneer NDE kleiner is dan 0, anders 0;
- ΔE: verandering in de totale inkomsten;
- DECR: dummy gelijk aan 1 wanneer ΔE kleiner of gelijk aan 0 is, anders 0;
- INCREASE: dummy gelijk aan 1 wanneer de onderneming een kleine stijging in de winst rapporteert;
- NDΔE: verandering in de non-discretionaire earnings;
- ES: earnings surprise gedeeld door het totaal actief van het voorgaand jaar;
- NEGES: dummy gelijk aan 1 wanneer ES kleiner of gelijk aan 0 is, anders 0;
- NDES: non-discretionaire earnings surprise gedeeld door het totaal actief van het voorgaande jaar;
- D3: dummy gelijk aan 1 wanneer NDES kleiner is dan 0, anders 0;
- GEAR: capital gearing;
- CFO: operationele cashflow gedeeld door totaal actief;
- ABSCFO: absolute waarde van de operationele cashflow;
- OCF+: gelijk aan 0 wanneer CFO kleiner is dan 0 anders gelijk aan CFO;
- CAP: natuurlijk logaritme van de contante investeringsuitgaven;
- LOGMV: natuurlijk logaritme van de marktwaarde van het eigen vermogen;
- ZSCORE: bankruptcy score;

- SPEC: gelijk aan 1 wanneer de auditor het grootste marktaandeel heeft in de sector waarin de onderneming actief is;

Bijlage 5: Vragenlijst

Was uw onderneming in 2012 betrokken bij een fusie of een overname?

- Ja
- Neen

Bent u als bedrijf wettelijk verplicht een auditor aan te stellen?

- Ja
- Neen

Maakt uw onderneming deel uit van een groep?

- Ja
- Neen

Werd de keuze van de auditor bepaald door de groep?

- Ja
- Neen

Vindt u het laten uitvoeren van een externe audit zinvol voor uw onderneming?

- Ja
- Neen

Door welke firma werd de audit uitgevoerd?

- Deloitte
- Ernst & Young
- KPMG
- PwC (PricewaterhouseCoopers)
- PKF
- BDO
- Grant Thornton
- Andere, namelijk:

Hoeveel jaar voert de huidige auditfirma de audit reeds uit?

Maakt uw bedrijf ook gebruik van non-auditdiensten (zoals fiscale diensten en andere consulting en adviesdiensten) die worden aangeboden door een auditfirma?

- Ja
- Neen

Was het honorarium voor deze non-auditdiensten hoger dan, lager dan of ongeveer gelijk aan het honorarium voor de auditdienst?

- Hoger
- Ongeveer gelijk
- Lager

Worden deze non-auditdiensten (of een deel ervan) uitgevoerd door dezelfde auditfirma als de auditfirma die de audit verzorgt?

- Ja
- Neen

U hebt zonet aangegeven dat (een deel van) de non-auditdiensten worden uitgevoerd door dezelfde auditfirma. Worden deze non-auditdiensten (of een deel ervan) ook uitgevoerd door hetzelfde auditkantoor als het kantoor dat de audit uitvoert? Met auditkantoor bedoelen we één van de vestigingen van de auditfirma (bv. Brussel, Hasselt, etc.).

- Ja
- Neen

Worden deze non-auditdiensten (of een deel ervan) uitgevoerd door dezelfde auditpartner als de auditpartner die de audit uitvoert? Met auditpartner bedoelen we de persoon die het auditrapport ondertekent.

- Ja
- Neen

Hoeveel bedroeg (bij benadering) het honorarium voor het leveren van deze non-auditdiensten in 2012 (in EUR)? Met dit honorarium bedoelen we de vergoedingen voor de non-auditdiensten die werden betaald aan de auditfirma die ook de audit uitvoert.

Hoeveel bedroeg (bij benadering) het honorarium voor het leveren van deze non-auditdiensten in 2012 (in EUR)?

Hoeveel bedroeg (bij benadering) het honorarium voor het leveren van de auditdienst in 2012 (in EUR)? Met auditdiensten worden enkel de diensten voor het goedkeuren van de jaarrekening bedoeld. Non-auditdiensten behoren hier niet toe.

Wie is de voorzitter van de raad van bestuur?

- Uzelf als huidige bedrijfsleider
- De voormalige bedrijfsleider
- Geen van voorgaande

Hoeveel leden (met stemrecht) telt de raad van bestuur?

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:

Het effect van het aanbieden van non-auditdiensten op de auditkwaliteit

Richting: **master in de toegepaste economische wetenschappen-accountancy en financiering**

Jaar: **2013**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Deckers, Ward

Datum: **31/05/2013**